

Nationale monitor duurzame gemeenten 2015

telos brabant's centrum voor
duurzame ontwikkeling

Nationale monitor duurzame gemeenten 2015

Duurzaamheidskenmerken van de 393 Nederlandse gemeenten en hun uitdagingen op basis van 107 indicatoren

Opdrachtgever:

Deze nationale monitoring studie naar gemeentelijke duurzaamheid is door Telos uitgevoerd in het kader van de Stuurgroep Gemeentelijke Duurzaamheid Monitoring

Auteurs:

Prof. Dr. Ir. Bastiaan (B.C.J.) Zoeteman
Monique (M.G.M.) van der Zande, MSc
Ruben (R.J.) Smeets, MSc
Corné (C.H.M.) Wentink, MSc
Drs. John (J.F.L.M.) Dagevos
Prof. Dr. Ir. Hans (J.T.) Mommaas

Tilburg, 18 september 2015

Ontwerp omslag:

Sirene Ontwerpers, Rotterdam

Fotografie omslag:

Joep Lennarts, 's-Hertogenbosch

Infographics:

pagina 8, 17, 32, 108, 109

Documentnummer: 15.131

Warandelaan 2
5037 AB Tilburg
Postbus 90153
5000 LE Tilburg

T 013 - 466 87 12
telos@uvt.nl
www.telos.nl

telos brabant's centrum voor
duurzame ontwikkeling

Inhoudsopgave

Summary	7
Samenvatting	15
1 Groeiend belang thema duurzame gemeenten	25
1.1 Interpretatie begrip duurzame gemeenten	25
1.2 Ontwikkelingen bij VN en EU	26
1.3 Ontwikkelingen in Nederland, waaronder Stuurgroep en Agenda Stad	27
1.4 Wat heeft de eerste monitor losgemaakt	28
1.5 Wat van de monitor 2015 te verwachten?	28
2 Kenmerken en veranderingen van het meetinstrument ten opzicht van 2014	31
2.1 Gemeentelijke herindelingen	33
2.2 Voorraden	33
2.3 Indicatoren	33
2.3.1 Toevoegingen	34
2.3.2 Veranderingen van bestaande indicatoren	34
2.3.3 Verwijderde indicatoren	35
3 Verschuivingen in duurzaamheidsscores van Nederlandse gemeenten in 2015 ten opzichte van 2014	37
3.1 Zijn Nederlandse gemeenten in 2015 duurzamer geworden?	37
3.2 Totale duurzaamheidsscores van de Nederlandse gemeenten	38
3.2.1 De ranking van de gemeenten	49
3.2.2 Stijgers en dalers	50
3.3 De drie kapitaalscores van de Nederlandse gemeenten in 2015	51
3.3.1 Ecologisch kapitaal	51
3.3.2 Sociaal-cultureel kapitaal	52
3.3.3 Economisch kapitaal	54
3.4 Balans tussen de drie kapitalen bij de Nederlandse gemeenten	55
3.4.1 Gemeenten waar het economisch kapitaal sterk achterblijft	55
3.4.2 Gemeenten waar het sociaal-cultureel kapitaal sterk achterblijft	55
3.4.3 Gemeenten waar het ecologisch kapitaal sterk achterblijft	56

4	De duurzaamheidsscores op voorraadniveau en daarmee verbonden thematiek	57
4.1	Vorraden van het ecologisch kapitaal	58
4.1.1	Afval en grondstoffen	58
4.1.2	Bodem	61
4.1.3	Energie	62
4.1.4	Hinder en calamiteiten	64
4.1.5	Lucht	65
4.1.6	Natuur en landschap	66
4.1.7	Water	67
4.2	Vorraden van het sociaal-cultureel kapitaal	68
4.2.1	Economische participatie	68
4.2.2	Gezondheid	69
4.2.3	Kunst en cultuur	71
4.2.4	Maatschappelijke participatie	72
4.2.5	Onderwijs	73
4.2.6	Veiligheid	74
4.2.7	Woonomgeving	75
4.3	Vorraden van het economisch kapitaal	76
4.3.1	Arbeid	76
4.3.2	Concurrentievermogen	77
4.3.3	Infrastructuur en bereikbaarheid	78
4.3.4	Kennis	79
4.3.5	Ruimtelijke vestigingsvoorwaarden	80
5	Voorbij de lijstjes: een gemeentelijke typologie	83
5.1	Typologie op basis van gemeentelijke bevolkingsomvang	84
5.1.1	Kleine gemeenten	85
5.1.2	Middelgrote gemeenten	86
5.1.3	Grote gemeenten	86
5.1.4	De verandering in scores in 2015 t.o.v. 2014 voor de kwantitatieve typen	87
5.2	Typologie op basis van kwalitatieve kenmerken	88
5.2.1	Bouwstenen voor een kwalitatieve typologie van gemeenten	88
5.2.2	Algemene kenmerken van de kwalitatieve typologie	89
5.2.3	De relatie tussen bevolkingsomvang en kwalitatieve gemeentelijke typen	94
6	Samenhang tussen de kapitalen: correlaties tussen voorraden en indicatoren	97
6.1	Correlaties binnen de kapitalen	98
6.1.1	Ecologisch kapitaal	98
6.1.2	Sociaal-cultureel kapitaal	98
6.1.3	Economisch kapitaal	98
6.2	Correlaties tussen de kapitalen	99
6.2.1	Correlaties tussen ecologische voorraden en die van beide andere kapitalen	99
6.2.2	Correlaties tussen sociaal-culturele en economische voorraden	99
6.2.3	Samenvattend beeld	100

7	De uitkomsten gezien in landelijk en lokaal perspectief	101
7.1	De betekenis van de monitoruitkomsten voor een selectie van landelijke thema's	101
7.1.1	Afval en grondstoffen	102
7.1.2	Energie	103
7.1.3	Gezondheid	104
7.1.4	Ruimtelijke vestigingsvoorwaarden	106
7.1.5	De uitdagingen van de middelgrote gemeenten	106
7.2	De lokale betekenis van de monitoruitkomsten	107
7.3	Verbeteringen in de dataverzameling	110
7.4	Samenwerking in EU verband	110
Bijlagen		
	Bijlage 1: Duurzaamheidseisen per kapitaal	112
	Bijlage 2: Gebruikte indicatoren, meeteenheden, meetjaar en bron.	115
	Bijlage 3: Verklaringsmodel typologieën	123
	Bijlage 4: Overzicht van de typologieën	125
	Bijlage 5: Overzicht hoogst scorende gemeenten per gemeentetype	129
	Bijlage 6: Pearson correlaties tussen voorraadcores	131

Summary

According to the Dutch National Monitor Sustainable Municipalities 2015 the sustainability of Dutch municipalities has slightly decreased, compared to the previous year. While ecological capital scores (in this case 'waste recovery', 'energy transition' and 'air') improved, in particular the negative impact of the economic crisis on socio-cultural capital scores (in this case 'economic participation', 'safety' and 'residential environment') on the one hand, and on economic capital scores (in this case 'labor') on the other were responsible for this. Amongst the 393 Dutch municipalities, the highest sustainability scores were found in Midden-Delfland, Rozendaal and Naarden, all green and relatively small municipalities situated in the vicinity of large cities. Between the 17 largest cities with 150.000 inhabitants or more, Utrecht scored most favorable and Rotterdam least.

The challenge for municipalities is to look beyond such rating lists and design their own developmental pathways, founded on their specific municipal characteristics. Based on the collected material, this study discerns 3 'quantitative' city types, related to the number of inhabitants, and 11 'qualitative' types, related to specific clusters of social and spatial characteristics. Examples of the latter are so-called 'growth municipalities' and 'green municipalities' types, which both score better than average on sustainability, while 'shrinking municipality' and 'agricultural municipality' types score below average. Overall, middle-sized municipalities (50.000-100.000 inhabitants) are in a difficult position as they miss the relative advantages of the value adding economic qualities of the larger 100.000-plus cities, but at the same time share with them the relative disadvantages of lower socio-cultural qualities, such as with regard to poor 'participation', and low 'safety' and 'residential environment' scores. In addition to larger cities, these middle-sized municipalities need a more elaborate and comprehensive sustainability strategy, going beyond a national stimulation of 'creative' economic sectors. Opportunities for an improved municipal sustainability strategy are to be developed on the basis of a combined city-region perspective, which interconnects the specific 3P qualities of a municipality with regional inter-municipal characteristics.

The National Monitor Sustainable Municipalities 2015 is produced by Telos, Brabant Sustainability Centre, Tilburg University. It was developed within the framework of the Steering Committee for municipal sustainability monitoring. This recently established Steering Committee is based on a collaboration between the Dutch Ministries of Infrastructure and Environment, and of Internal Affairs and Kingdom Relations, as well as the Local Government Quality Institute of Dutch Municipalities (VNG), including the Knowledge Institute of Dutch Municipalities (KING). It promotes the improvement of the sustainability monitoring of Dutch municipalities. The 2015 monitor assesses all 393 municipalities collectively, based on the three sustainability pillars perspective (ecological, socio-cultural and economic) as introduced in the wake of the UN Brundtland Commission of Sustainable Development. On request of the Ministry for Infrastructure and Environment, and in collaboration with the International Cooperation Agency of the Association of Netherlands Municipalities, in the years to come, the monitor will also include governance aspects of sustainability.

Improved methodology

The ‘Telos method’ used for this monitor is based on a disaggregation of the Brundtland sustainability concept in terms of its constituting components. This includes the famous three (3P) pillars, called ‘capitals’, 19 themes, called ‘stocks’, and the general sustainability ‘requirements’ related, finally resulting in some 107 indicators which, in combination allow for the concrete measurement of these requirements. Subsequently, measured outcomes for these indicators are assessed against concrete goals, which are derived from general sustainability requirements, and subsequently expressed as scores representing percentage goal achievement. As summarized in figure S.1, step by step, the indicator scores are next aggregated to stock scores, capital scores and finally to overall sustainability scores.

TELOS SUSTAINABILITY MONITOR METHOD

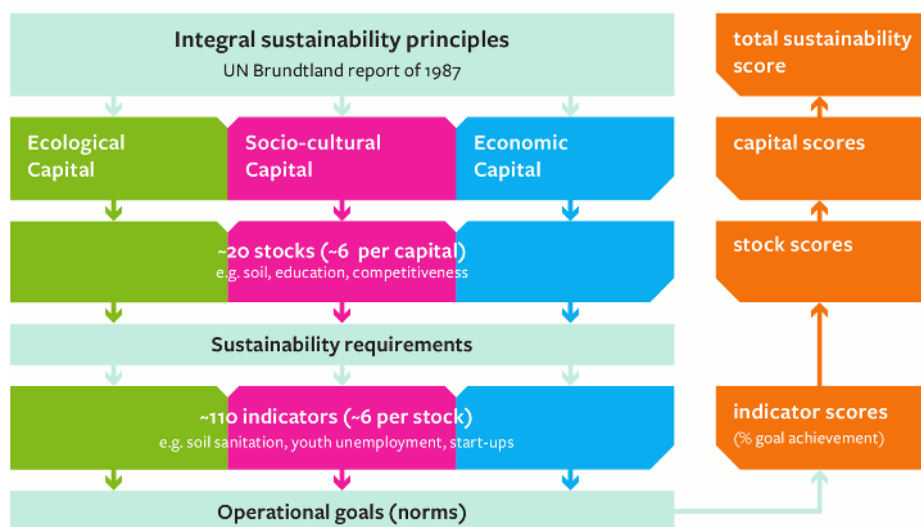

Figure S.1 Summary of the sustainability assessment method applied by Telos in this monitor

In 2014, Telos issued a similar monitor. The present monitor increased the number of indicators from 90 till 107. Because of the expansion of the number of indicators, it is impossible to compare the scores of 2014 to the current monitor. In this monitor, where possible, data is used on previous years to calculate a comparable historical score.

Top scoring municipalities located in the center and lowest at the margins of the country

In figure S.2, the total scores of Dutch municipalities have been summarized. As can be seen in the picture, the highest scores are to be found in and around the center of the country. They mostly include smaller green municipalities, often located closer to larger cities, such as Amsterdam, The Hague, Utrecht and Nijmegen. Groups of people tend to work in these economically thriving cities, while at the same time residing in the smaller neighboring towns, which are, overall, performing better both ecologically and socio-culturally ('the best of both worlds'). Examples of highest scoring municipalities, colored dark green in figure S.2, include Midden-Delfland, Rozendaal, Naarden, Bloemendaal, and Houten. Lowest scoring municipalities, such as Pekela, Oldambt and Nissewaard, have a combination of low economic and low socio-cultural capital scores. We find them mostly near the border regions of the country, further away from the national economic centers.

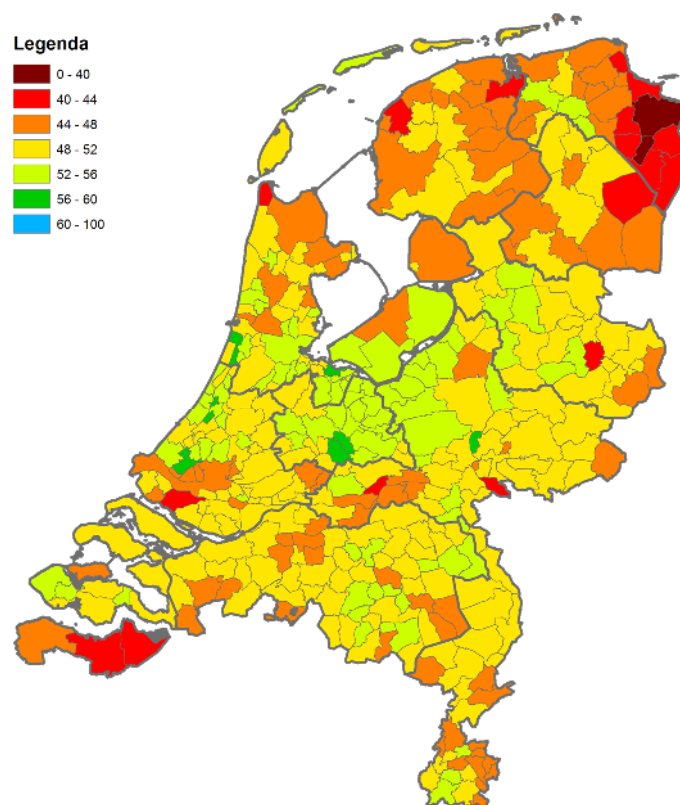

Figure S.2 Sustainability scores of the 393 municipalities of the Netherlands in the 2015 monitor

Among the 17 largest cities of 150.000 inhabitants and more, Utrecht scores highest on total sustainability and Rotterdam lowest. Within that same range of cities, in terms of their ecological capital, the rather young city of Almere scores highest and Zaanstad lowest. Haarlem is the highest scoring larger city in terms of its socio-cultural capital, while Rotterdam is the lowest. With regard to their economic capital, Groningen scores highest and Zaanstad lowest. In national spatial terms, the results express something of the old polarity between overall economic and ecological performances. Well performing municipalities, in terms of economic capital, show lower scores on ecological capital, and vice versa.

A slight decrease in sustainability scores over the past year

Last year, the average sustainability score of Dutch municipalities decreased slightly, but statistically significant, from 49,92% to 49,75%. However, large and opposing differences hide behind these overall figures. On the one hand socio-cultural capital decreased with 0,54%points and economic capital with 0,39%points, while at the same time ecological capital improved with 0,42%points. The decreasing capital scores can be linked back to the economic crisis, during the reporting period eminent in the Netherlands. The improved scores on ecological capital may partially also be linked to this crisis, as lower economic activity leads to less emission of pollutants, but it is likely that also the successful implementation of environmental policies is reflected in this improvement. A more detailed overview of the changes of the stock scores over the past two years is given in table S.1.

Particularly striking are the lower results for 'labor', 'economic participation', 'safety' and 'residential environment' stocks. As said earlier, this can be seen in the light of the economic crisis. In 2015, higher results were found for 'waste & resources', 'energy' and 'air', but also for e.g. 'education', 'knowledge' and 'spatial location conditions'.

On request of the Dutch Ministry of Infrastructure and Environment, a selection of stocks has been analyzed in more detail. It was found that:

- large cities continue to relatively lag behind in separating domestic waste;
- that the energy transition makes more progress in Western parts of the Netherlands, compared to the Eastern parts;
- that differences between municipalities in people's 'health' should be considered in connection to regional developments;
- and that 'spatial conditions for establishing businesses' are well distributed over the country, but retail vacancy rates are highest in the Limburg province.

Tabel S.1 Average stock scores for all 393 municipalities of the Netherlands in monitor 2015 and monitor 2014

Stock	Average score	
	2015	2014
Ecological		
Waste & resources*	50,61	49,83
Soil	60,95	60,63
Energy*	38,52	38,20
Annoyance & calamities	61,01	61,01
Air quality*	55,18	53,79
Nature & landscape	45,24	45,24
Water*	44,01	43,87
Socio-cultural		
Economic participation *	53,69	56,93
Health	52,26	52,04
Arts & culture	34,53	34,64
Societal participation *	51,20	51,06
Education *	51,73	50,90
Safety*	56,61	57,34
Residential environment*	53,66	54,56
Economic		
Labor*	42,42	45,90
Competitiveness*	51,54	51,32
Infrastructure & mobility	56,28	56,31
Knowledge*	38,18	37,73
Spatial location conditions*	51,18	50,31

* difference in average score for 2014 and 2015 is statistically significant

Looking beyond rating lists by applying municipal typologies

Rating the sustainability development level of municipalities becomes only meaningful when the outcomes can be related to specific municipal development opportunities and challenges. In the 2014 monitor an approach to value such challenges meaningfully has been introduced by proposing municipality typologies. In this 2015 monitor, this typology approach has been refined further. Constructing municipal typologies is important for three reasons. Firstly, a municipal typology gives an impression of the municipality specific interrelation of sustainability characteristics, making these more clear and understandable. Secondly, a municipal typology enables linking sustainability characteristics with broader characteristics of municipalities, such as their inter-municipal position, historical economic background, and/or the kind of land use. Thus, an image of the context-specific 'individuality' of a municipality emerges, expressed through its comparative sustainability characteristics. Finally, the possibility opens up to benchmark the municipality with similar municipalities within and across the typology, allowing for a sharpening of developmental challenges and opportunities. Taken together, this will result in a better understanding of the regional

position of a municipality and the accompanying sustainable development possibilities. This will hopefully stimulate a long term perspective for local-regional action, beyond a 'climbing on the rating list'.

The refined analysis has resulted in an exploration of two typological categories. One is based on a purely 'quantitative' categorization of municipalities, based on population size. The other is based on a more 'qualitative' categorization, using a diversity of socio-spatial characteristics. As will be summarized below, three quantitative types of municipalities are proposed, and eleven qualitative ones.

Middle-sized municipalities urgently need a new development approach

As shown in figure S.3, the residential size of municipalities has a quite differentiated impact on the 3P scores. An increasing residential size of municipalities coincides with higher economic capital scores but lower socio-cultural capital results. As far as ecological capital is concerned, the lowering of the scores with an increase in size of the municipality is less clear, due to opposing impacts of city size on different ecological stocks.

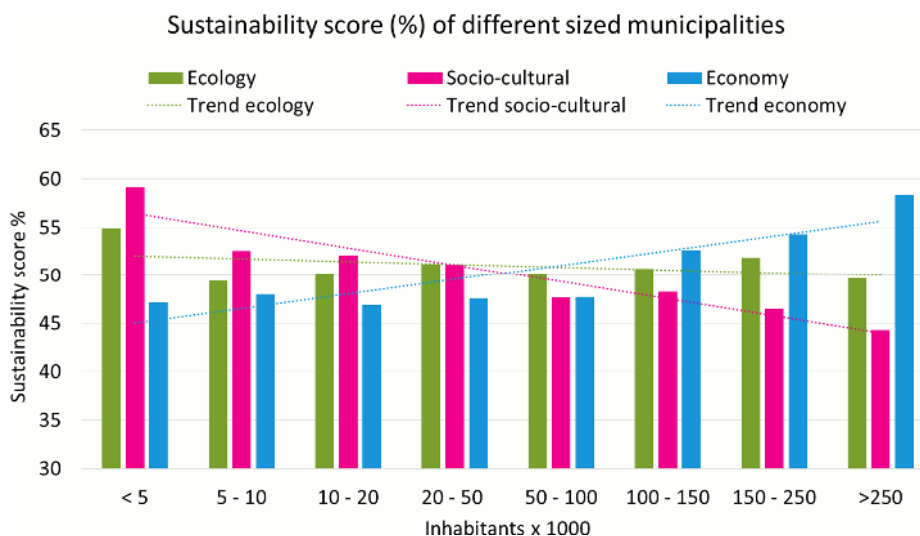

Figure S.3 The impact of size on the average capital scores for 393 Dutch municipalities

Using the quantitative typology, based on the division between small (less than 50.000 inhabitants), middle-sized (50.000-100.000) and large (more than 100.0000) municipalities, a further analysis was made. Large municipalities scored on average 6,7%points higher on economic capital and 4,2%points lower on socio-cultural capital. For small municipalities this effect was the other way around. They scored 3,0% lower on economic capital and 4,3% higher on socio-cultural capital. The overall effect is that both types of municipalities do not deviate significantly from the average total score. However, this is not the case for the middle-sized municipalities. They do not have the economic advantages of the

larger municipalities, but the same low results for their socio-cultural capital (-3,6%), resulting in a total score that is 1,5%points lower than average. Apparently, because middle-sized municipalities have fewer economic growth opportunities, conditions are lacking to compensate for their socio-cultural position. This points at the challenge to come up with alternative developmental pathways/storylines for improving the sustainability of middle-sized municipalities vis-à-vis their bigger and smaller colleagues.

Socio-spatial typologies are instrumental in making sustainability efforts more region-oriented

In addition to the 'quantitative' typology of municipalities, the following 11 'qualitative' types have been differentiated: growing and shrinking municipalities, New Towns and historical municipalities, work and residential municipalities, green and agricultural municipalities, center and former industrial municipalities, as well as tourist municipalities. The impact of the qualitative typology on the deviation from average total sustainability scores is in a positive and significant sense largest for green (2,4%), growing (2,1%) and New Town (1,9%) municipality types. In a negative and significant sense shrinking (-2,1%), former industrial (-1,1%) and agricultural (-1,0%) types were most outstanding. These differences are even more outspoken when the capital scores are considered independently.

In the Netherlands, 100.000-plus municipalities are often 'center' and/or 'work' type municipalities, with an important regional function in terms of visiting, living, facilities or work. In the case of middle-sized municipalities, the 'work' and 'growth' types are most dominant, performing a regional role for living and working conditions. Small municipalities are still dominated by 'agricultural' types, followed by 'residential' and 'former industrial' types.

The spatial distribution of sustainability results and typologies indicate that municipalities should not be seen as self-sufficient units, but as entities, which develop their characteristics in interaction with their surrounding regional environment. Most of the municipal characteristics are founded on regional interactions. When considered as such, switching between scales, particularly at the regional level, is not a sign of an administrative bustle, but a necessary fact of life, needed to shape developmental opportunities.

The images presented also lend support to opinions that warn for a too narrow approach of spatial-economic challenges. The dynamics of the center city should not be separated from the dynamics of the surrounding polycentric region. Potencies for municipal sustainable development should for that reason be substantiated from a city-region perspective, based on the individual position of the municipality in the midst of a regional inter-municipal constellation. Concluding, we should realize ourselves that to 'shrink' is not a general characteristic of the periphery, that 'green' is not restricted to small rural municipalities, that 'work' is not an exclusive characteristic of 100.000-plus municipalities, and that an industrial past is not limited to the (middle-sized) city. On the contrary, in all cases a more nuanced regional perspective is needed.

Samenvatting

Volgens de monitor 2015 is de gemiddelde duurzaamheid van de Nederlandse gemeenten licht achteruitgegaan ten opzichte van het jaar ervoor. Hieraan liggen verschillende ontwikkelingen ten grondslag. Aan de ene kant leidt de doorwerking van de economische crisis zowel tot een teruggang van het sociaal-cultureel kapitaal (vooral 'economische participatie', 'veiligheid' en 'woon omgeving') als van het economisch kapitaal (vooral 'arbeid'). Aan de andere kant is er sprake van een verbetering van het ecologisch kapitaal ('afvalinzameling', 'energietransitie' en 'lucht'). De hoogst scorende gemeenten zijn Midden-Delfland, Rozendaal, Naarden, Bloemendaal en Houten. Het laagst scorende gemeenten zijn Pekela, Oldambt, Nissewaard, Stadskanaal en Menterwolde. Onder de 17 gemeenten met 150.000 of meer inwoners scoort Utrecht het hoogst en Rotterdam het laagst.

Het gevaar van lijstjes met hoogst en laagst scorende gemeenten is dat ze geen recht doen aan de specifieke kenmerken en ontwikkelopgaven van individuele gemeenten. Om daar meer rekening mee te houden, worden gemeenten onderscheiden in 3 kwantitatieve en 11 kwalitatieve typen. De kwantitatieve typen zijn gebaseerd op het inwoneraantal en de kwalitatieve typen op basis van sociaal-ruimtelijke kenmerken. Zo scoren groei- en groene gemeenten gemiddeld hoger op duurzaamheid dan gemiddeld en krimp- en agrarische gemeenten lager. De middelgrote gemeenten (50.000-100.000 inwoners) verkeren in een lastige positie doordat zij niet de economische voordelen van 100.000-plus steden hebben maar wel vergelijkbare nadelen op sociaal-cultureel gebied, waarvoor gezien de geringere economische kansen minder perspectief tot verbetering bestaat. Voor deze gemeenten is meer nodig dan de gebruikelijke economische impulsen.

Het denken over en stimuleren van duurzame ontwikkeling op gemeenteniveau moet zich niet verengen tot het grondgebied van de gemeente maar moet worden aangevlogen vanuit een stadsregionaal perspectief, dat wil zeggen vanuit de eigenheid van een gemeente te midden van de regionale intergemeentelijke samenhang.

De voorliggende Nationale Monitor Duurzame Gemeenten 2015 is opgesteld door Telos, verbonden aan het Tilburg Sustainability Center van de Universiteit van Tilburg, en tot stand gekomen onder auspiciën van de Stuurgroep gemeentelijke duurzaamheidsmonitoring. In deze recent ingestelde Stuurgroep zijn de ministeries van Infrastructuur en Milieu en van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties vertegenwoordigd, alsmede de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG). Ze stemt diverse initiatieven op het gebied van monitoring van gemeentelijke duurzaamheid op elkaar af. De monitor 2015 meet bij alle 393 Nederlandse gemeenten de ontwikkeling van de drie duurzaamheidskapitalen. Telos volgt, als het gaat om de definiëring van het begrip duurzame ontwikkeling, de definitie van de VN Commissie Brundtland. Daarin wordt benadrukt dat duurzame ontwikkeling de gelijktijdige evenwichtige ontwikkeling van zowel het ecologische als het sociale en het economische kapitaal betreft. Volgend jaar wordt ernaar gestreefd om samen met VNG International ook governance aspecten van duurzaamheid bij alle gemeenten in kaart te gaan brengen.

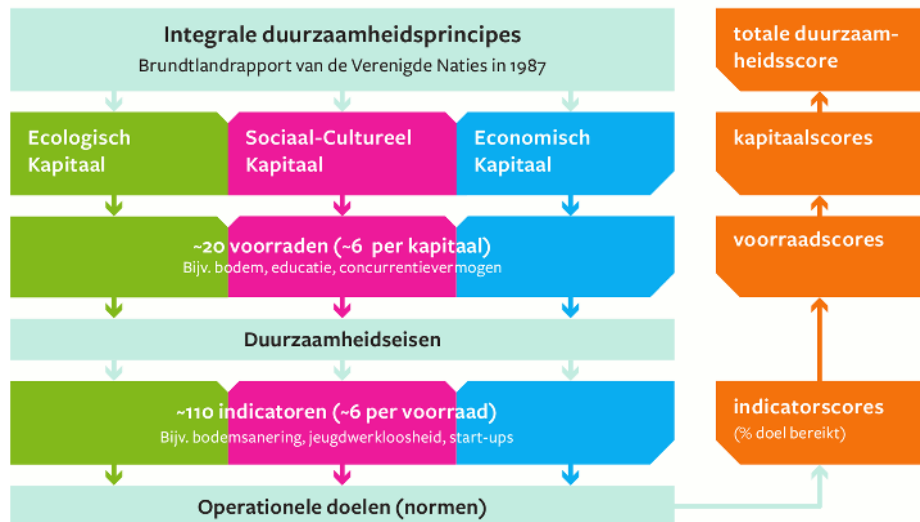
Werkwijze verbeterd

Duurzame ontwikkeling is een complex begrip. Om dit complexe begrip meetbaar te maken is de volgende werkwijze gehanteerd. Ieder van de drie kapitalen (ecologisch, sociaal-cultureel en economisch) is opgesplitst in zogenaamde voorraden (thema's). Voor ieder van deze (19) voorraden zijn vervolgens langetermijndoelen of duurzaamheidseisen geformuleerd. Met behulp van (107) indicatoren wordt gemeten of die eisen ook daadwerkelijk worden gerealiseerd. Voor iedere indicator zijn normen of meetschalen gedefinieerd met behulp waarvan voor iedere indicator een score berekend kan worden (uitgedrukt als % doelrealisatie). Stapsgewijs worden indicatorscores geaggregeerd tot voorraadcores, voorraadcores tot kapitaalscores en kapitaalscores tot een totale duurzaamheidsscore van een gemeente. In onderstaande figuur S.1. wordt de gevolgde werkwijze samengevat.

In 2014 is door Telos een vergelijkbare monitor uitgebracht. In de voorliggende monitor is het aantal indicatoren uitgebreid van 90 naar 107. Door de uitbreiding van het aantal indicatoren is het niet mogelijk de scores uit de monitor van 2014 te vergelijken met de huidige monitor. In de huidige monitor hebben we, waar mogelijk, op basis van gegevens over voorgaande jaren een vergelijkbare historische score berekend.

Ook is meer in detail naar de in 2014 geïntroduceerde typologieën van gemeenten gekeken en zijn verfijningen aangebracht die de aansluiting met de werkelijkheid verbeteren.

WERKWIJZE TELOS DUURZAAMHEIDSMONITOR

Figuur S.1 Overzicht van de Telos werkwijze voor het meetbaar maken van duurzaamheid op het grondgebied van een gemeente

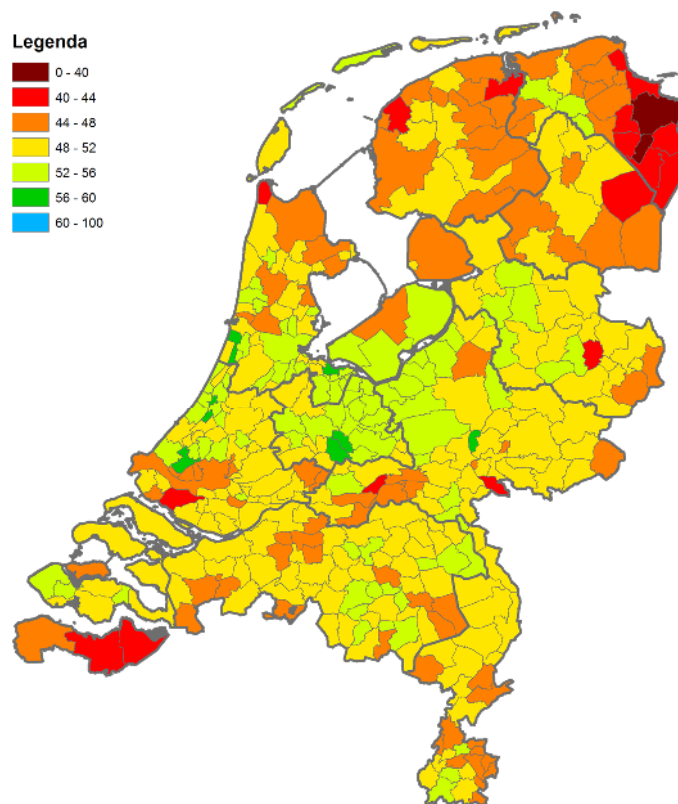
Midden-Delfland in plaats van Naarden aan kop

Onderstaande figuur S.2 toont de verschillen in duurzaamheidsscore (% doelbereiking) tussen de gemeenten volgens de monitor 2015.

De hoogst scorende gemeenten zijn Midden-Delfland, Rozendaal, Naarden, Bloemendaal en Houten. Daarmee zijn Midden-Delfland en Rozendaal de hoogst scorende gemeente van 2014, Naarden, voorbijgestreefd. Het laagst scoren Pekela, Oldambt, Nissewaard, Stadskanaal en Menterwolde. Spijkenisse stond in 2014 onderaan de lijst maar komt, na de fusie met Bernisse tot Nissewaard, wat hoger te staan.

Wat opvalt is dat de gemeenten met de hoogste scores doorgaans in groen gebied liggen én in de nabijheid van grote gemeenten waar veel bewoners naar toe pendelen om te werken. Deze burgers profiteren van de gunstige groene en sociale kwaliteiten van hun woonomgeving en de economische kansen van de nabijgelegen grote stad.

Onder de 150.000plus gemeenten scoort Utrecht het hoogst op totale duurzaamheid en Rotterdam het laagst. Per kapitaal zijn er duidelijke verschillen. Voor het ecologisch kapitaal scoort het nog jonge Almere het hoogst en Zaanstad het laagst, terwijl op sociaal-cultureel gebied Haarlem het hoogst en Rotterdam het laagst scoort. Bij het economisch kapitaal heeft Groningen de hoogste en Zaanstad de laagste score.

Figuur S.2 Duurzaamheidsscores van de 393 gemeenten in Nederland per 2015

Nederlandse gemeenten afgelopen jaar minder duurzaam geworden

De gemiddelde duurzaamheidsscore van de gemeenten in Nederland is licht, maar statistisch significant, gedaald van 49,92% naar 49,75%. Achter deze cijfers gaan verschillen in ontwikkeling schuil. Aan de ene kant daalden gemiddeld zowel het sociaal-cultureel kapitaal (met 0,54%punt) als het economisch kapitaal (met 0,39%punt), terwijl aan de andere kant het ecologische kapitaal verbeterde (met 0,42%punt). De dalende scores van het sociaal culturele en economische kapitaal kunnen in verband worden gebracht met de doorwerking van de economische crisis. Maar ook de stijgende score voor het ecologisch kapitaal kan hier deels mee in verband staan. Immers minder economische activiteit leidt tot minder uitstoot van vervuilende stoffen. Maar daarnaast lijkt de verbeterde score van het ecologisch kapitaal mede het gevolg te zijn van een succesvolle doorwerking van het milieubeleid. In tabel S.1 wordt een gedetailleerder inzicht gegeven in de veranderingen van de voorraadscores over de afgelopen twee jaar.

Tabel S.1 Gemiddelde scores per voorraad voor alle 393 gemeenten in monitor 2015 en monitor 2014

Voorraad	Gemiddelde score	
	2015	2014
Ecologisch		
Afval & grondstoffen*	50,61	49,83
Bodem	60,95	60,63
Energie*	38,52	38,20
Hinder & calamiteiten	61,01	61,01
Lucht*	55,18	53,79
Natuur & landschap	45,24	45,24
Water*	44,01	43,87
Sociaal-cultureel		
Economische participatie*	53,69	56,93
Gezondheid	52,26	52,04
Kunst & cultuur	34,53	34,64
Maatschappelijke participatie*	51,20	51,06
Onderwijs*	51,73	50,90
Veiligheid*	56,61	57,34
Woonomgeving*	53,66	54,56
Economisch		
Arbeid*	42,42	45,90
Concurrentievermogen*	51,54	51,32
Infrastructuur & bereikbaarheid	56,28	56,31
Kennis*	38,18	37,73
Ruimtelijke vestigingsvoorwaarden*	51,18	50,31

* verschil in gemiddeld score 2014-2015 is statistisch significant

Vooraf de verslechtering van de voorraden 'arbeid', 'economische participatie', 'veiligheid' en 'woonomgeving' vallen op, wat zoals gezegd niet los kan worden gezien van de economische crisis. Betere scores worden in 2015 gevonden voor de ecologische voorraden 'afval & grondstoffen', 'energie' en 'lucht', maar ook voor bijvoorbeeld 'onderwijs', 'kennis' en 'ruimtelijke vestigingsvoorwaarden'.

Enkele voorraden hebben, mede op verzoek van het ministerie van IenM, in de monitor 2015 extra aandacht gekregen. Dat levert het volgende beeld op.

Grote steden blijven achterlopen bij inzameling huishoudelijk afval

Bij de inzameling van huishoudelijk afval wordt vooral gekeken naar afvalscheiding. Hierop scoren Rotterdam, 's-Gravenhage en Amsterdam laag, evenals Utrecht, Arnhem en Groningen. Het knelpunt is de inzameling van vooral het GFT, oud papier (beiden te weinig) en restafval (te veel). Hoogbouw in de grote steden maakt dat gescheiden inzameling lastiger te organiseren is. Veel gemeenten hebben daar echter toch oplossingen voor gevonden in de vorm van publieke inzamel punten in de nabijheid van de woningen. Een stijgende grootte van gemeenten tot ca. 20.000 inwoners werkt gunstig uit op de gescheiden

afvalinzameling maar bij verdere stijging van de grootte neemt de hoeveelheid gescheiden ingezameld afval geleidelijk weer af. Bij gemeenten groter dan 250.000 inwoners halveert de score voor de voorraad 'afval en grondstoffen'. De grootste opgave om van dit onderdeel van de circulaire economie een succes te maken ligt bij de mate waarin de grote steden, en de 250.000plus gemeenten in het bijzonder, er in slagen op het punt van gescheiden afvalinzameling stappen voorwaarts te zetten.

De energietransitie verloopt sneller in West- dan in Oost-Nederland

De energietransitie naar een klimaatneutrale samenleving krijgt minder vorm naarmate gemeenten oostelijker in het land liggen. Amsterdam en Rotterdam lopen voorop met de hoogste voorraadscores van resp. 66 en 63%, gevolgd door gemeenten als Vlissingen, Heerhugowaard, Harlingen, Almere, Zoetermeer, Zeewolde en Tilburg. Grotere gemeenten scoren hoger op de voorraad 'energie'. Kennelijk bieden grotere gemeenten meer mogelijkheden tot toepassing van innovatieve oplossingen en tot beperking van het gas- en elektriciteitsverbruik. Factoren die daarbij een rol kunnen spelen zijn schaalvoordelen, meer openheid voor technologische vernieuwing en compacte woningbouw die tot een gemiddeld betere isolatie van woningen leidt. Windenergie wordt, in overeenstemming met de plannen tot 2020, vooral langs de kusten van de Noordzee en in Flevoland aangetroffen. Op langere termijn wordt een forse verdere groei van wind op land voorzien en een nog sterkere groei van wind op zee. Het praktisch afwezig zijn van windmolens in het oosten van Nederland zal dan een punt van discussie kunnen worden. Bij zonnestroom doet zich niet zo'n West-Oost polariteit over het land voor. De bijdrage van zonnestroom binnen het totaal van duurzame energie is nog gering maar neemt snel toe en moet in 2030 volgens de Nationale Energie Verkenning 2014 ca. 15% van de elektriciteitsproductie verzorgen. Toch zijn er nog gemeenten die op dit terrein achterblijven. Gemeenten in Noord-Nederland, een deel van Gelderland en in Zeeland geven een minder gunstig beeld. Een rol speelt dat in minder welvarende gemeenten, waar het gemiddeld inkomen van de bevolking lager is, ook minder snel tot installatie van zonnepanelen wordt overgegaan, een punt dat extra aandacht vraagt.

Verschillen in gezondheid bij gemeenten ook beoordelen in samenhang met de regionale ontwikkelingen

De voorraad 'gezondheid' scoort in het oosten van Nederland wat lager dan in het westen, al zijn de verschillen tussen de provincies niet erg groot. Vooral patronen bij de indicatoren 'chronisch zieken' en 'riskant gedrag' verklaren de verschillen. Het veel voorkomen van chronisch zieken is niet zozeer een probleem van de grote steden, maar eerder van het platteland. 'Onvoldoende bewegen' concentreert zich in het zuidelijk deel van Zuid-Holland en Limburg, en in Flevoland. Over het algemeen zijn er weinig verschillen in levensverwachting, met negatieve uitzondering van bijvoorbeeld Rotterdam en het noordoosten van Groningen. Friesland springt er in twee opzichten uit: het gemelde relatief grote aantal verwarde personen dat overlast veroorzaakt en de gunstige beoordeling van de eigen gezondheid. Nader onderzoek moet uitwijzen wat hiervan de achterliggende oorzaken zijn. De score voor 'gezondheid' verbetert bij toenemend

aantal inwoners vanaf gemeenten met een omvang van 10.000-20.000 inwoners totdat bij een omvang van 100.000-150.000 inwoners kennelijk een optimum wordt bereikt. Het verbeteren van de gezondheidsvoorzieningen bij het toenemen van het inwoneraantal zou hiervoor een verklaring kunnen zijn. Bij het verder toenemen van het inwonertal gaan vermoedelijk andere meer negatieve factoren domineren. De verschillen in de 'gezondheid' scores zouden naast het vele bestaande onderzoek ook vanuit duurzaamheid beoordeeld moeten worden door daarbij de ontwikkelsamenhang tussen gemeente en regio te betrekken. Nationale beleidsmaatregelen zouden de mogelijkheden op regionaal en lokaal niveau moeten versterken door daar expliciet op aan te sluiten.

Ruimtelijke vestigingsvoorwaarden doorgaans gelijk verdeeld over het land, maar meeste winkelleegstand in Limburg

De voorraad 'ruimtelijke vestigingsvoorwaarden' scoort verspreid over het hele land redelijk gunstig. Het kleine aantal gemeenten met lage scores is eveneens over het hele land verspreid. Het laatste jaar is de score voor 'ruimtelijke vestigingsvoorwaarden' met 0,9%punt gestegen. Er wordt geen duidelijke invloed van de grootte van de gemeente op deze score gevonden. Ten zuiden van de lijn Den Helder-Arnhem komen de meeste gemeenten voor met een relatief gering aantal bedrijventerreinen, al zijn deze wel moderner van aard. De indicator 'voorraad bedrijventerreinen' scoort het hoogst in Delfzijl, Lelystad, Amsterdam, Almere, Terneuzen, Eemshaven, Sittard-Geleen, Tilburg en Almelo. Deze top tien van gemeenten is ook redelijk over het hele land verdeeld, al ontbreekt hierbij een gemeente in bijvoorbeeld de provincie Zuid-Holland. Leegstand van kantoorruimte speelt vooral in het midden van het land. Leegstand van winkels wordt vooral aangetroffen langs de grens met België en Duitsland. De tien gemeenten met de meeste leegstand van winkelruimte zijn Heerlen, Appingedam, Kerkrade, Sittard-Geleen, Vaals, Cranendonck, Nissewaard, Doesburg, Oldambt en Echt-Susteren. De helft hiervan ligt in Limburg dat in het bijzonder met de combinatie van de economische teruggang en de grensproblematiek wordt geconfronteerd.

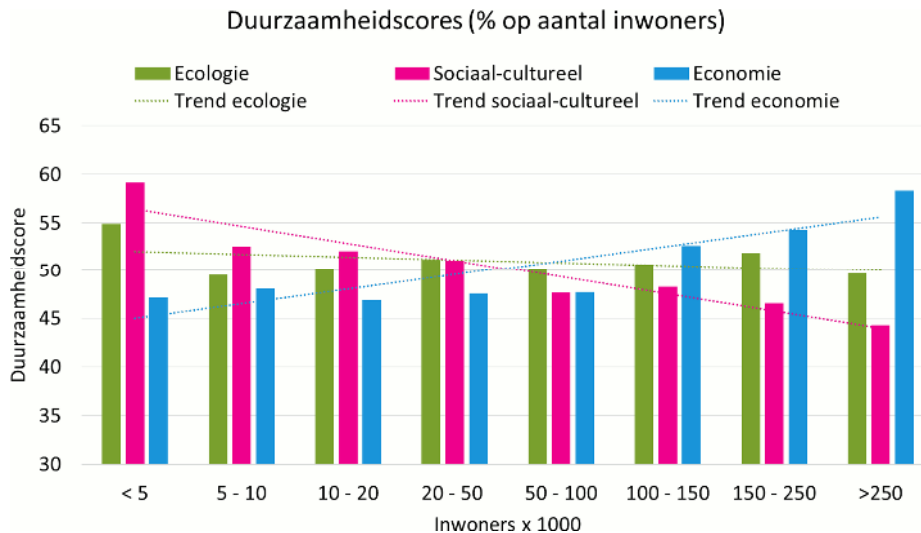
Voorbij de lijstjes door onderscheid in gemeentetypen

De duurzaamheidsscore van gemeenten krijgt extra betekenis wanneer er een relatie gelegd kan worden met de aard (typering) van de gemeente en de, voor een deel hiermee samenhangende, specifieke gemeentelijke ontwikkelkansen en -opgaven. Met de in de monitor 2014 geïntroduceerde gemeente typologie is een benadering gepresenteerd die deze relatie beoogt te leggen en recht kan doen aan deze specifieke opgaven van de gemeenten. In de monitor 2015 is deze verder verbreed en uitgewerkt. De gemeente typologie is om drie redenen van belang. Ten eerste geeft de typologie een indruk van de gemeente-eigen samenhang van duurzaamheidskenmerken, zodat deze meer inzichtelijk en begrijpelijk wordt. Op de tweede plaats brengt de typologie gemeentelijke duurzaamheidskenmerken in verband met bredere kenmerken van gemeenten, zoals de positie van gemeenten onderling, de economisch-historische achtergrond, en de aard van het grondgebruik. Er ontstaat een beeld van de eigen duurzaamheidskenmerken van de gemeente in de context van de

omringende gemeenten. Tenslotte biedt de typologie de mogelijkheid om de gemeentelijke ontwikkeling te 'benchmarken' met vergelijkbare andere gemeenten, om zo tot een nog scherper beeld te komen van de eigen ontwikkelingsgang 'voorbij de lijstjes'. Samen draagt dit alles bij tot een beter begrip van de eigen (regionale) gemeentelijke positie en de bijbehorende duurzame ontwikkelkansen en -opgaven. Om te komen tot een verbreding en aanscherping van de typologie zijn twee benaderingen gehanteerd. De eerste is meer kwantitatief van aard en is gebaseerd op de bevolkingsomvang van gemeenten. De tweede is meer kwalitatief en deelt gemeenten in op basis van een diversiteit van sociaal-ruimtelijke kenmerken. Er zijn in totaal drie typen gemeenten onderscheiden naar inwoneraantal en 11 naar sociaal-ruimtelijke typen.

Extra aandacht nodig voor de middelgrote gemeenten

De grootte van de gemeente heeft een heel verschillende invloed op de scores van de drie kapitalen zoals figuur S.3 laat zien. Naarmate gemeenten groter zijn neemt het economisch kapitaal toe en het sociaal-cultureel kapitaal af. Voor het ecologisch kapitaal is een dergelijk patroon minder duidelijk doordat de ecologische voorraden tegengestelde patronen vertonen die elkaar compenseren.

Figuur S.3 Invloed inwoneraantal op de gemiddelde kapitaalscores van de 393 Nederlandse gemeenten

Om de invloed van de gemeentegrootte wat beter in beeld te kunnen brengen zijn de in figuur S.3 onderscheiden acht grootteklassen ingedikt tot drie grootteklassen: kleine gemeenten (minder dan 50.000 inwoners), middelgrote (50.000-100.000 inwoners) en grote gemeenten (meer dan 100.000 inwoners). Uit de analyses blijkt dat grote gemeenten een aanzienlijk hoger dan gemiddelde score behalen op economisch kapitaal (+6,7%), en aanzienlijk lager scoren op sociaal-cultureel kapitaal (-4,2%). Bij de kleine gemeenten is het effect precies omgekeerd, zij scoren aanzienlijk lager op economisch kapitaal (-3,0%) en hoger op sociaal-cultureel kapitaal (+4,3%). Beide effecten compenseren elkaar

waardoor de totale duurzaamheidsscore van beide typen gemeenten niet significant afwijkt van het gemiddelde beeld. Dat is wel het geval bij de middelgrote gemeenten. Zij hebben geen economisch voordeel, tot uitdrukking komende in geen significant hogere score van het economisch kapitaal, maar wel een lagere score op sociaal-cultureel kapitaal van -3,6%, waardoor de totaal score voor de middelgrote steden lager is dan gemiddeld (-1,5%). Omdat bij het economisch kapitaal van de middelgrote steden minder impulsen voorhanden zijn om de sociaal-culturele problemen te verbeteren is het ontwikkelen van een nieuwe aanpak voor deze gemeenten van belang.

Sociaal-ruimtelijke typen helpen duurzaamheidsopgaven gemeenten regiogericht te maken

Naast de op inwoneraantallen gebaseerde typen zijn de volgende 11 sociaal-ruimtelijke typen onderscheiden: groei- en krimpgemeenten, New Town- en historische gemeenten, werk- en woongemeenten, groene- en agrarische gemeenten, centrum- en voormalige industriegemeenten en toeristische gemeenten. De invloed van het type op de totaal score is ten opzichte van het gemiddelde beeld het grootst in positieve zin bij groene gemeenten (2,4%), groeigemeenten (2,1%) en New Towns (1,9%). In negatieve zin springen krimpgemeenten (-2,1%), voormalige industriegemeenten (-1,1%) en agrarische gemeenten (-1,0%) eruit. De verschillen zijn nog meer uitgesproken als naar de kapitaalscores wordt gekeken. De typen zijn voor een gemeente niet of nauwelijks beïnvloedbaar, maar in de loop van de tijd kunnen gemeenten wel van typologie veranderen.

De 100.000-plus gemeenten zijn vaak centrum- en/of werkgemeenten, met een belangrijke omgevingsfunctie in de sfeer van bezoeken, wonen, voorzieningen en/of werk. Bij de middelgrote gemeenten is de werkgemeente en de groeigemeente het meest dominant, met een regionale functie in de sfeer van wonen en werken. Bij de kleine gemeenten springt nog altijd de agrarische functie als de meest voorkomende eruit, direct gevolgd door de woonfunctie en het 'voormalige industrie' kenmerk.

Het ruimtelijk beeld van de duurzaamheidsscores en typen van gemeenten geeft voeding aan het besef dat gemeenten niet kunnen worden gezien als in zichzelf gekeerde eenheden, maar dat hun kansen en opgaven zich per definitie ontwikkelen vanuit de interactie met hun directe omgeving. Het merendeel van de karakteristieke gemeentelijke kenmerken ontleent juist zijn bestaan aan die regionale wisselwerking. Schakelen tussen de schalen, vooral op regionaal niveau, is daarmee geen teken van bestuurlijke drukte, maar een noodzakelijke 'fact of life' die inkleuring geeft aan de eigen ontwikkelkansen te midden van het regionale pallet van gemeentelijke karakteristieken.

Achterliggend geeft het beeld daarmee ook voeding aan opvattingen die waarschuwen voor een al te smalle benadering van ruimtelijk-economische opgaven. De dynamiek in de centrumstad is niet los te zien van de dynamiek in het omliggende polycentrische gebied. Kansen voor een duurzame ontwikkeling

op gemeenteniveau moeten daarom per definitie worden aangevlogen vanuit een stadsregionaal perspectief, vanuit de eigenheid van een gemeente te midden van de regionale intergemeentelijke samenhang. Daarbij moet men zich realiseren dat 'krimp' geen algemeen kenmerk is van het buitengebied, dat 'groen' zich niet beperkt tot kleinere plattelandsgemeenten, dat 'werk' geen uitsluitend kenmerk is van de 100.000-plus gemeenten en dat een industrieel verleden zich niet beperkt tot de (middel)grote stad. Integendeel. In alle gevallen is een meer genuanceerde regionaal-ruimtelijke blik nodig.

1 Groeiend belang thema duurzame gemeenten

1.1 Interpretatie begrip duurzame gemeenten

Het afgelopen jaar is de discussie over de 'duurzame stad' internationaal krachtig voortgezet, zowel in VN- en EU-verband als tussen gemeenten. Voorbeelden van in dit verband al langer lopende succesvolle initiatieven zijn ICLEI (International Council for Local Environmental Initiatives- Local Governments for Sustainability) en het Covenant of Mayors (committed to local sustainable energy) waarbij duizenden gemeenten zich hebben aangesloten.

In Nederland stonden afgelopen jaar de Gemeenteraadsverkiezingen van 19 maart 2014 centraal. Al speelden daarna de decentralisatie van rijkstaken en het opvangen van bezuinigingen een dominante rol, ook duurzaamheid bleef in de meeste gemeenten een belangrijke plaats innemen. In de Telos studie onder 35 gemeenten, *Gemeentelijke duurzaamheid: hoe organiseer je dat?*,¹ bleek al dat het begrip duurzaamheid in de praktijk door veel gemeenten wordt opgepakt langs twee invalshoeken: enerzijds die van de energietransitie, in vervolg op het ook door de VNG ondertekende SER *Energieakkoord voor duurzame groei* van 2013, en anderzijds het beleid gericht op Duurzaam inkopen en aanbesteden. Beide invalshoeken richten zich vooral op milieu gerelateerde aspecten. De uitdaging van duurzame ontwikkeling, zoals geïntroduceerd door de VN Commissie Brundtland uit 1987, is echter om de milieu-, economische en sociale kwaliteit van de samenleving in onderlinge samenhang te verbeteren en niet het ene aspect ten koste te laten gaan van het andere. Door het ontwikkelen van slimme oplossingen is dat ook mogelijk gebleken. Deze bredere kijk op duurzaamheid vindt zijn weerslag in de manier waarop bijvoorbeeld ICLEI de duurzame stad heeft gedefinieerd:

A Sustainable City is characterized by a green economy, a healthy and happy community and a smart infrastructure; it is also biodiverse, low-carbon, resilient and resource-efficient.

¹ Bastiaan Zoeteman, Joost Slabbekoorn, John Dagevos en Hans Mommaas, 2014, Gemeentelijke duurzaamheid: hoe organiseer je dat?, Tilburg: Telos, 18 maart 2014 (www.telos.nl).

Eerder genoemde Telos studie onder 35 gemeenten geeft aan dat de meeste gemeenten in ons land duurzaamheid nog sterk vereenzelvigen met energie- en milieuoopgaven, dat bij een aantal gemeenten duurzaamheid ook als een economische uitdaging wordt gezien, terwijl ca. 10% de brede definitie inclusief sociale aspecten bij het duurzaamheidsbeleid meeneemt. Het besef dat duurzaamheid een breed concept betreft waarbij door een integrale aanpak extra maatschappelijke winst is te boeken wint geleidelijk aan terrein bij de gemeentebesturen.

1.2 Ontwikkelingen bij VN en EU

De afgelopen jaren hebben de VN Millennium Development Goals voor de periode 2000-2015 een belangrijke rol gespeeld. Tijdens het schrijven van deze monitor werd onderhandeld over de prioriteiten voor de volgende periode. Daarbij nemen duurzame ontwikkeling en innovatie opnieuw een belangrijke plaats in. Voor de post-2015 agenda worden 17 nieuwe doelen genoemd, waaronder het belang van de stad: 'Make cities and human settlements inclusive, safe, resilient and sustainable'. De Europese Commissie heeft hiervoor een krachtige steun uitgesproken.² Echter, al worden dergelijke afspraken gemaakt op internationaal niveau, de realisatie ligt veelal in handen van gemeentebesturen.

Voor de monitoring van de duurzame ontwikkeling van gemeenten is het beschikken over goede data en een betrouwbaar beoordelingskader van levensbelang. Momenteel zijn voor Nederlandse gemeenten nationale gegevensbronnen maatgevend. Daarnaast zullen in de toekomst internationale initiatieven meer van belang worden, al was het maar ten behoeve van de onderlinge structurering van data en in verband met kwaliteitseisen. Wereldwijd speelt de ISO hierbij een toenemende rol.³ In Europees verband is de in 1999 door EUROSTAT begonnen Urban Audit van belang. De resultaten hiervan worden periodiek in *Regional Yearbooks* gepubliceerd. Ook ESPON en het Europese Milieu Agentschap bezitten belangrijke datasystemen voor gemeenten. Bijzondere aandacht is er van de kant van de Europese Commissie voor gemeentelijke duurzaamheid in de vorm van de jaarlijks uitgereikte *Green Capital Award*, die zich in een grote belangstelling van gemeenten mag verheugen. Voorjaar 2015 is daarnaast een nieuwe rapportage over de voortgang van het *Reference Framework for European Sustainable Cities* (RFSC) beschikbaar gekomen.⁴ Ook zijn er commercieel opgezette datasysteem voor het monitoren van deelaspecten van gemeentelijke duurzaamheid in o.a. Duitsland, Frankrijk en Italië. Deze voorbeelden illustreren dat de komende jaren veel gegevens en rapportages op internationaal niveau rond het thema van de duurzame gemeente beschikbaar zullen komen.

² UN, 2015. Sustainable Development Knowledge Platform, Verkregen van sustainabledevelopment.un.org/sdgsproposal, en ec.europa.eu/europeaid/policies/european-development-policy/what-after-2015_en op 20 mei 2015,
³ ISO, 2015. ISO 37120:2014, Sustainable development of communities -- Indicators for city services and quality of life. Verkregen van www.iso.org/iso/catalogue_detail?csnumber=62436.

⁴ Platform31, ICLEI and CEMR, 2015, Disseminating the Reference Framework for European Sustainable Cities, Organisation, results and recommendations, February (www.platform31.nl).

1.3 Ontwikkelingen in Nederland, waaronder Stuurgroep en Agenda Stad

Er is in eigen land het afgelopen jaar ook veel aandacht voor de monitoring van de duurzaamheid van gemeenten geweest. Een aantal ontwikkelingen worden kort gememoreerd.

Na het uitkomen van de eerste Nationale Monitor Duurzame Gemeenten op 26 maart 2014 is deze door staatssecretaris Wilma Mansveld van Infrastructuur en Milieu (IenM) rondgestuurd aan alle gemeenten in ons land. De staatssecretaris heeft daarbij aangegeven het wenselijk te vinden dat er één maatgevende monitor voor duurzame gemeenten komt. In dit verband hebben Telos en VNG International, opdrachtgever voor de Landelijke Duurzaamheid Meter, die op vrijwillige basis governance aspecten van gemeentelijke duurzaamheid monitort, een plan opgesteld om beide instrumenten samen te voegen. Maart 2015 is een Stuurgroep op het vlak van gemeentelijke duurzaamheidsmonitoring in het leven geroepen waarin de initiatieven op dit gebied van de Departementen van Infrastructuur en Milieu en Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties en van de VNG (inclusief het Kwaliteitsinstituut Nederlandse Gemeenten - KING) worden afgestemd en de samenvoeging van de monitors wordt bevorderd. Belangrijke initiatieven in dit verband zijn het beschikbaar maken van de resultaten van de nationale monitor via het KING web-portal 'waarstaatjegemeente.nl', het ontwikkelen van een landelijke governance monitor inclusief het uitvoeren van deelonderzoeken op het gebied van governance, waaronder duurzaam inkopen, en het bijdragen aan activiteiten voor het project Agenda Stad waarmee de Nederlandse regering tijdens het EU-voorzitterschap in 2016 naar voren wil komen.

Met de Agenda Stad wil minister Ronald Plasterk samen met zijn collega's van IenM en EZ en met de steden het voortouw nemen en laten zien waar er kansen liggen om innovaties in wonen, werken en vervoer te stimuleren en te zorgen dat steden duurzamer worden en dat iedereen meedoet'.⁵ In de brief van de minister van Buitenlandse Zaken aan de Tweede Kamer van 28 januari 2015 is over de aanpak van de Agenda Stad (Urban Agenda) in het kader van het komende Nederlandse EU voorzitterschap het volgende geformuleerd:

Nederland is van mening - met de Commissie - dat het economische en maatschappelijke potentieel van Europese stedelijke gebieden beter kan en moet worden benut. Daarom zal Nederland zich inzetten om te komen tot een verbeterde werkwijze op EU-niveau (Urban Agenda for better regulation and innovation). De doelstelling van de Urban Agenda is het terugdringen en verbeteren van Europese regelgeving die stedelijke ontwikkeling onnodig beperkt en het delen van kennis en best practices over innovatieve oplossingen voor Europese stedelijke uitdagingen. Tijdens het voorzitterschap zal een internationaal podium geboden worden aan Nederlandse stedelijke innovaties, (de Innovatie-estafette 2016).

⁵ R. Plasterk, 2014, Samen agenda Stad maken!, ROm magazine, special, november, 12-13.

Telos zal een bijdrage leveren door een duurzaamheid assessment te maken van 100 EU gemeenten, waarmee Nederlandse gemeenten zich vervolgens kunnen vergelijken.

1.4 Wat heeft de eerste monitor losgemaakt

In EU verband is Telos actief betrokken geraakt bij discussies over Integrated Urban Monitoring in Europe (IUME). Daarbij is er veel interesse voor de door Telos ontwikkelde aanpak en de daarmee verbonden zoektocht naar gemeentelijke typologieën.

Op basis van de monitor 2014 hebben gemeenten Telos gevraagd hen te ondersteunen bij het scherp krijgen van de eigen ontwikkelopgave, onder andere door de eigen duurzaamheidsresultaten te vergelijken met die van andere gemeenten in de regio en/of van eenzelfde type. Ook zijn de gemeentelijke data een belangrijke steun geweest bij meer regionale monitoringprojecten, zoals voor de Waddenzee en voor provincies.

Verder is de monitor 2014 een belangrijke basis gebleken voor de vormgeving van een duurzame (groene) obligatie. Op verzoek van de Bank Nederlandse Gemeenten (BNG) is op basis van de monitor een kader ontwikkeld op grond waarvan binnen een gemeentetype goed scorende gemeenten kunnen worden geïdentificeerd. De 500 miljoen Euro die met de groene obligatie door BNG Bank medio oktober 2014 is opgehaald wordt specifiek ingezet voor de behoefte aan balansfinanciering van 96 duurzame gemeenten, die als besten binnen hun type scoren. De duurzaamheidsscores van deze gemeenten zullen gedurende de looptijd van de obligatie (5 jaar) door Telos worden gevolgd en gerapporteerd door BNG Bank aan de beleggers.

1.5 Wat van de monitor 2015 te verwachten?

Voor de monitor 2015 is het nog niet gelukt de integratieslag met de governance aspecten van gemeenten te maken. Samen met VNG International wordt in opdracht van het ministerie van IenM ernaar gestreefd daar in 2016 wel een begin mee te maken. Naast een duurzaamheidsscore die is opgebouwd uit de drie bekende kapitalen (ecologisch, sociaal-cultureel en economisch) zal dan een vierde kapitaal (governance) onderdeel uitmaken van de integrale analyse. Dit vierde governance kapitaal heeft een ander karakter dan de drie eerder genoemde kapitalen en kan daarom niet eenvoudig als een gelijkwaardig element bij deze drie kapitalen worden opgeteld. De drie kapitalen presenteren een foto van de gemeenschappelijke opgaven van alle actoren op het grondgebied van de gemeente, terwijl het governance kapitaal zich vooral richt op de opgaven van het gemeentebestuur. Toch is ervoor gekozen van een vierde kapitaal te spreken omdat dezelfde methode zal worden toegepast om governance met behulp van voorraden en indicatoren in beeld te brengen.

In de voorliggende monitor is er naar gestreefd het aantal indicatoren uit te breiden en voor alle overige indicatoren een update door te voeren. Hoewel de onderzoekers de consistentie met de monitor 2014 voorop stellen, moesten soms toch aanpassingen worden doorgevoerd, bijvoorbeeld omdat metingen niet zijn gecontinueerd. In alle gevallen is de nieuwe situatie ook gereconstrueerd voor het voorliggende jaar zodat verschillen tussen 2015 en 2014 in beeld kunnen worden gebracht.

Ook is meer in detail naar de in 2014 voorgestelde typologieën gekeken en zijn verfijningen aangebracht die de aansluiting met de werkelijkheid verder kunnen verbeteren.

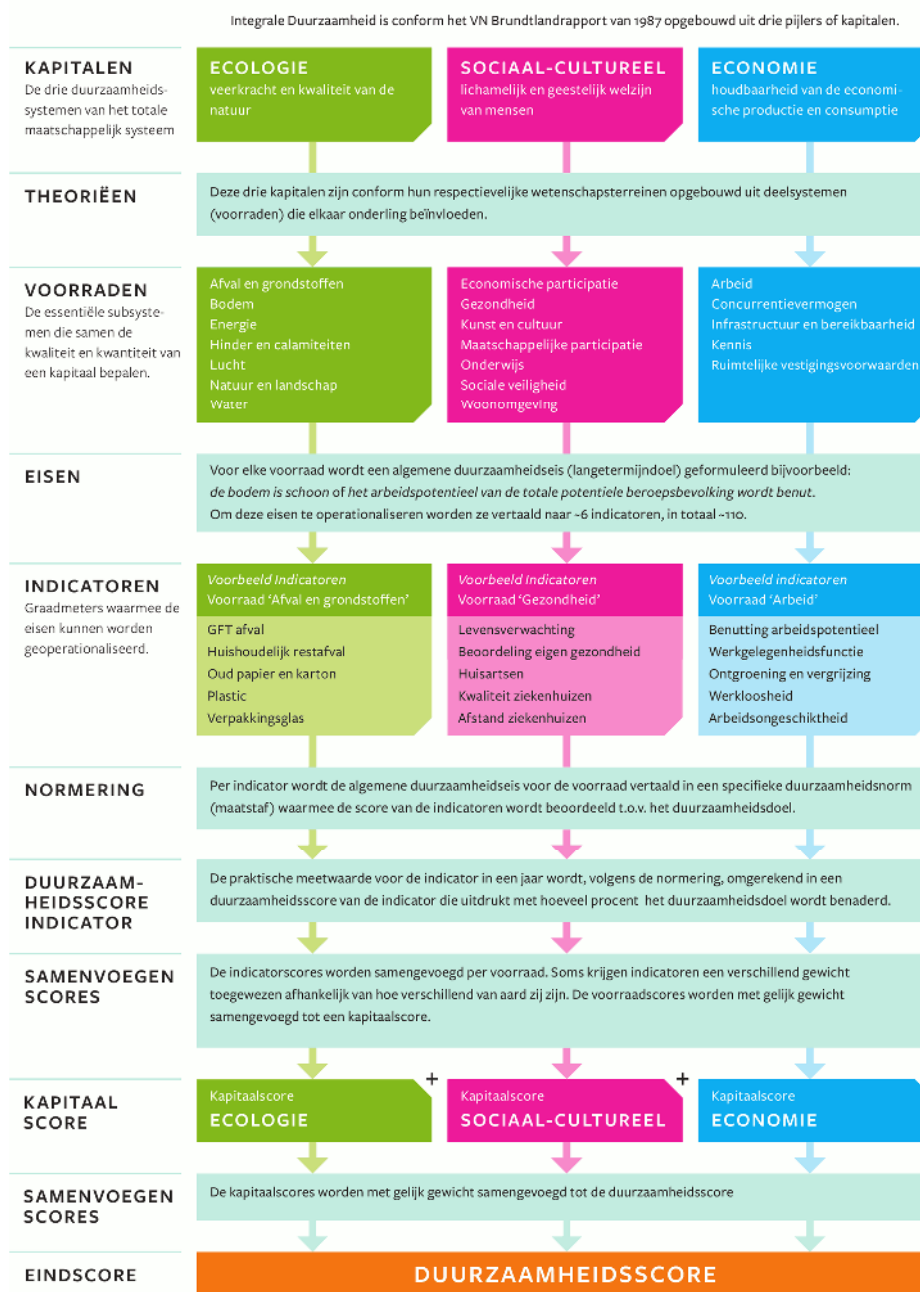
Per saldo is de belangrijkste vernieuwing ten opzichte van de monitor 2014 dat nu twee jaren met elkaar kunnen worden vergeleken. Daardoor ontstaat een begin van inzicht in de waarde die aan de uitkomsten wel en niet moet worden toegekend. Over het geheel genomen kunnen er nu iets robuustere conclusies worden getrokken. Die robuustheid zal toenemen met de mate waarin de monitor de komende jaren kan worden herhaald.

2 Kenmerken en veranderingen van het meetinstrument ten opzicht van 2014

Voor een samenvatting van de kenmerken waarop de Nationale Monitor voor Duurzame Gemeenten 2015 is gebaseerd zij verwezen naar figuur 2.1. In de monitor worden voor elke gemeente per indicator de door andere instanties, zoals het CBS, verzamelde meetwaarden opgenomen, om deze vervolgens met behulp van een door Telos ontwikkelde normering te vertalen in een duurzaamheidscore. De normering is gebaseerd op maatschappelijk gefundeerde duurzaamheidseisen (bestaande regels, beleidsambities, gemiddelde scores). Daarbij staat niet zozeer de absolute score voorop, maar de manier waarop de normering de onderlinge vergelijking van scores tussen gemeenten mogelijk maakt rondom een maatschappelijk gewaardeerd streven of bestaand gemiddelde. Deze indicatorscores worden vervolgens middels een door Telos ontwikkelde methodiek trapsgewijs geaggregeerd, eerst tot scores van voorraden (duurzaamheidsthema's). De voorraadcores worden daarna samengevoegd tot die van een kapitaalscore (ecologisch, sociaal-cultureel of economisch). De drie kapitaalscores kunnen tenslotte worden geaggregeerd tot een totaalscore voor de duurzaamheid van een gemeente. Hoewel de totaalscore een zekere basis biedt voor vergelijking van gemeenten onderling, gaat het bij dit onderzoek meer om het zichtbaar maken van het onderliggende gemeentelijke ontwikkeltype dan om een generieke rangorde. De opgave is om 'voorbij de lijstjes' te kijken. Daarbij spelen afwentelingen en/of synergiën tussen de kapitalen een rol, niet alleen binnen gemeenten, maar juist ook daartussen. Zoals nog zal blijken ontlenen gemeenten hun specifieke ontwikkelprofiel vaak deels aan hun positie in de regionale samenhang van gemeenten ('meerschalligheid'). Verderop wordt daar uitgebreider bij stil gestaan.

Om de uitkomsten voor 2015 te kunnen duiden zal hier kort worden samengevat welke veranderingen in het meetinstrument zijn opgetreden ten opzichte van het vorige jaar. Dit betreft de gerealiseerde gemeentelijke herindelingen, enkele aanpassingen in de onderscheiden voorraden en een aantal wijzigingen in het bestand aan indicatoren.

WERKWIJZE TELOS DUURZAAMHEIDSMONITOR

Figuur 2.1 Overzicht werkwijze Telos monitor duurzame gemeenten 2015

2.1 Gemeentelijke herindelingen

In 2014 waren er nog 403 gemeenten in Nederland. In 2015 zijn er een aantal opnieuw ingedeeld waardoor er in totaal 393 gemeenten resulteerden. Het gaat om de volgende veranderingen:

- Graft-de Rijk en Schermer zijn bij Alkmaar gevoegd;
- Millingen aan de Rijn en Ubbergen zijn bij Groesbeek gevoegd;
- Bernisse en Spijkenisse zijn gefuseerd tot Nissewaard;
- Bergambacht, Vlist, Schoonhoven en Ouderkerk zijn samengevoegd tot Krimpenerwaard;
- Maasdonk is opgesplitst, Vinkel en Nuland zijn bij 's-Hertogenbosch gevoegd, Geffen is bij Oss gevoegd.

De herindeling van de gemeenten kan gevolgen hebben voor de duurzaamheidscore, doordat deze per gemeente wordt gemeten en er onderlinge verschillen in de samengevoegde kernen zitten. Om een vertekend beeld te voorkomen zijn alle data omgerekend zodat de data voor 2015 vergelijkbaar zijn met gereconstrueerde data voor 2014.

2.2 Voorraden

Er zijn ten opzichte van de vorige editie van de monitor in de voorraden twee veranderingen doorgevoerd:

- De voorraad 'participatie' is gesplitst in de voorraden 'maatschappelijke participatie' en 'economische participatie'. De voorraad 'sociale samenhang' is toegevoegd aan maatschappelijke participatie. De indicator 'besteedbaar inkomen' is verhuisd van een economische voorraad naar de voorraad economische participatie.
- De voorraad 'economische structuur' heet in deze editie 'concurrentie vermogen'. Het betreft dezelfde indicatoren als vorig jaar, behalve de indicator 'besteedbaar inkomen'. Deze is, zoals gezegd, verhuisd naar de voorraad 'economische participatie'.

Deze veranderingen geven de voorraden meer zeggingskracht. Voor zover kon worden beoordeeld heeft dit geen grote veranderingen in de duurzaamheidscores tot gevolg gehad. In de verantwoording die is gegeven in bijlage 1 zijn mindmaps te vinden met alle voorraden, duurzaamheidseisen en indicatoren van de monitor 2015.

2.3 Indicatoren

Onder de indicatoren hebben drie soorten veranderingen plaatsgevonden. Er zijn indicatoren toegevoegd, van sommige indicatoren is de definitie gewijzigd en er zijn enkele indicatoren verwijderd. Hieronder worden deze aanpassingen kort toegelicht.

2.3.1 Toevoegingen

Elk jaar komen er gegevens over nieuwe indicatoren beschikbaar door nieuwe metingen of doordat hun bestaan beter kenbaar wordt. Ook kan voortschrijdend inzicht in de uitwerking van thema's leiden tot uitbreiding van de set indicatoren. In deze monitor zijn de volgende indicatoren toegevoegd.

- Lichtbelasting: Deze indicator geeft weer hoeveel licht er 's nachts wordt uitgestraald, zoals gemeten door satelliet beelden. De indicator geeft weer hoeveel last dit licht kan geven aan de inwoners van een gemeente.
- Geluidbelasting: Deze indicator meet hoeveel procent van het geluid een waarde van 55 Lden overschrijdt.
- Aardbevingen: Deze indicator geeft weer hoeveel aardbevingen er de afgelopen jaren waren in een gemeente.
- Overstromingen: Dit is een (risico)maatstaf aangevend hoeveel inwoners per km² getroffen kunnen worden door een eventuele overstroming.
- Emissies op het oppervlaktewater: De monitor neemt de stikstof emissies en de fosfaat emissies op het oppervlaktewater mee.
- Drinkwaterkwaliteit: De score geeft het aantal en type normoverschrijdingen weer bij de pompstations die leidingwater leveren aan de gemeenten.
- Gemengde riolering: Deze indicator geeft aan hoeveel procent van de riolering in een gemeente niet gescheiden is.
- Vermogen huishoudens: Naast het aantal huishoudens dat een laag inkomen heeft, neemt de monitor dit jaar ook mee hoeveel huishoudens een te lage buffer hebben voor onvoorziene kosten.
- Verwarde personen: Deze indicator geeft een beeld van overlast door personen die vanwege psychische problemen in aanraking komen met de geestelijke gezondheidszorg op basis van de meldingen bij de politie.
- Gemeentemonumenten, beschermde stads- en dorpsgezichten en archeologisch erfgoed: Deze indicatoren zijn toegevoegd om een beter beeld te krijgen van het culturele erfgoed aanwezig in een gemeente.
- Leegstand winkelruimte: Deze indicator is toegevoegd om behalve een beeld van de kantoorruimte ook een beeld te geven van de vitaliteit van winkelondernemingen in een gemeente.
- Snelgroeiende bedrijven: deze indicator is toegevoegd om het concurrentie vermogen van een gemeente beter te beschrijven.

2.3.2 Veranderingen van bestaande indicatoren

Sommige indicatoren zijn anders gedefinieerd. In sommige gevallen was de reden dat de databron de definitie had aangepast en soms heeft Telos de definitie aangescherpt. Het betreft de volgende veranderingen.

- 'Vermesting' is gesplitst in twee indicatoren, namelijk de belasting met stikstof en de belasting met fosfaat in de vorm van dierlijke mest op landbouwgrond. In de vorige editie was dit beperkt tot de geproduceerde mesthoeveelheid.
- De emissies zijn dit jaar uitgedrukt in indexcijfers, zodat ze de relatieve groei of krimp van de emissies weergeven in plaats van de absolute hoeveelheden.

- Risicokaart.nl heeft de indicator 'gevaarlijk transport' uit de risicocontouren van 10^{-6} (de jaarlijkse kans op overlijden binnen het contourgebied door een ongeval) gehaald. Vandaar dat risico transport en risico contouren nu apart zijn benoemd.
- 'Soortenrijkdom' is nu gesplitst in totale aantallen en in aantallen 'rode lijst soorten', zodat er een uitgebreider beeld van de soortenrijkdom wordt gegeven.
- Aandeel 'recreatief binnenwater' is veranderd naar aandeel 'recreatief water' dat actief voor waterrecreatie wordt gebruikt. De indicator geeft nu weer hoeveel mogelijkheden tot waterrecreatie er zijn. Niet meer wordt meegenomen het binnenwater dat niet voor recreatieve doelen wordt gebruikt zoals kanalen en sloten. De indicator in 2014 gaf aan hoeveel binnenwater een gemeente had. Echter, dit aspect komt ook terug in de indicator 'bos & natuurlijk terrein'. De nieuwe aanpak heeft genoemde bezwaren niet.

Het CBS en de UWV hebben de omschrijving van de beroepsbevolking verruimd tot 15-75 jarigen. Dit heeft een aantal van de monitor-indicatoren beïnvloed. Er zijn hierdoor gunstiger scores opgetreden voor: jeugdwerkloosheid, bijstand, langdurige werkloosheid, werkloosheid, ontgroening en vergrijzing, arbeidsongeschiktheid, werkgelegenheidsfunctie en benutting arbeidspotentieel.

2.3.3 Verwijderde indicatoren

Voor sommige indicatoren is besloten deze weg te laten omdat hun invloed op duurzaamheid ook langs andere weg tot gelding komt. Het betreft:

- Warmte: Deze indicator gaf aan hoeveel procent van de verwarming door stadsverwarming wordt geregeld. Deze indicator is verwijderd omdat het hebben van stadsverwarming terugkomt in de indicator gasverbruik huishoudens. Stadsverwarming levert immers grote besparingen van gasverbruik op.
- Oppervlak kantoorruimte: deze indicator is weggelaten, omdat voor duurzaamheid het meer relevant is om de leegstand van kantoorruimte te registreren dan de hoeveelheid kantoorruimte die in een gemeente beschikbaar is.

Door deze veranderingen kent de monitor 2015 per saldo 107 indicatoren in plaats van de 90 die vorig jaar zijn meegenomen. Een overzicht van alle indicatoren met een korte omschrijving is te vinden in bijlage 2.

Voor de normering die per indicator is gebruikt wordt verwezen naar de factsheets die op de website van Telos kunnen worden geraadpleegd (www.telos.nl).

3 Verschuivingen in duurzaamheidscores van Nederlandse gemeenten in 2015 ten opzichte van 2014

In dit hoofdstuk worden de basis uitkomsten van de monitor 2015 gepresenteerd. De meest algemene vraag is of ons land in 2015 vanuit een gemeentelijk perspectief duurzamer is geworden ten opzichte van het jaar ervoor. Daarna komt ter sprake hoe de totaal scores per gemeente er in 2015 uitzien en welke verschuivingen in de ranglijsten van de gemeenten zijn opgetreden. Vervolgens wordt ingegaan op de verschillen tussen de gemeenten op het niveau van de kapitalen en de voorraden. Gegevens per gemeente zijn te vinden op de website van Telos (www.telos.nl) en van KING (www.waarstaatjegemeente.nl).

3.1 Zijn Nederlandse gemeenten in 2015 duurzamer geworden?

Tabel 3.1 laat zien dat de gemiddelde totale duurzaamheidsscore voor alle 393 Nederlandse gemeenten volgens de monitor 2015 significant licht lager scoort dan het jaar ervoor.

Uit de gemiddelde kapitaalscores blijkt dat deze teruggang zich vooral voordoet bij het economisch kapitaal en het sociaal-cultureel kapitaal. Het ecologisch kapitaal is gestegen. Alle verschillen zijn significant. Het valt op dat de teruggang op sociaal-cultureel gebied het sterkst is.

Tabel 3.1 Gemiddelde totaal en kapitaal duurzaamheidsscores van de 393 Nederlandse gemeenten in 2015 en 2014

Duurzaamheidsscore (%)	Totaal	Ecologisch kapitaal	Sociaal-cultureel kapitaal	Economisch kapitaal
Gemiddelde score 2015	49,75	50,79	50,53	47,92
Gemiddelde score 2014	49,92	50,37	51,07	48,31
Vershil 2015-2014	-0,17*	0,42*	-0,54*	-0,39*

*Vershil is significant

3.2 Totale duurzaamheidsscores van de Nederlandse gemeenten

Tabel 3.2 geeft een overzicht van de samengebundelde duurzaamheidsscores van de 393 Nederlandse gemeenten voor 2015 en de ranking van de gemeenten gezien vanuit de drie kapitaalscores en de totale score. Ook is voor de totale score van de gemeenten de ranking in het vorige jaar vermeld. De ranking is een hulpmiddel om gemeenten te vergelijken maar geen doel op zich. Immers elke gemeente volgt een uniek ontwikkelpad. De ranking positie per gemeente kan van jaar op jaar behoorlijk verschillen, zoals uit tabel 3.2 blijkt, vooral in het segment waar gemeenten rond een waarde van 50% scoren. Een kleine verandering in somscore kan dan een grote verschuiving in positie tot gevolg hebben. Deels is dit een gevolg van de gehanteerde methode waardoor onderlinge verschillen tussen scores worden 'uitgemiddeld'. Dit illustreert dat de positie bij deze ranking van relatieve betekenis is. Van belang zijn vooral de onderliggende typologische verschillen.

In figuur 3.1 zijn de totale duurzaamheidsscores van de gemeenten gepresenteerd. Een globale indruk laat zien dat de provincie Utrecht er positief uitspringt en dat de laagst scorende gebieden zijn te vinden in Zeeuws-Vlaanderen en Oost-Groningen.

Box 3.1 Illustratie voor Appingedam van het aggregatieproces vanaf de indicator voor restafval tot de voorraad-, kapitaal- en totale duurzaamheidsscore

In gemeente Appingedam is volgens opgave van het CBS sprake van een hoeveelheid restafval per inwoner per jaar van 584 kg. Dit levert ten opzichte van de Telos duurzaamheidsnorm een duurzaamheidsscore op van 36,45%. Deze score wordt samen met de scores van de vier andere indicatoren in deze voorraad (GFT, kunststof, oud papier en verpakkingsglas) met gelijk gewicht geaggregeerd wat leidt tot een score voor de voorraad Afval en grondstoffen van 43,02%. Deze score wordt met gelijk gewicht geaggregeerd met die van de andere ecologische voorraden (bodem, energie, hinder & calamiteiten, lucht, natuur & landschap, water) wat voor het ecologisch kapitaal leidt tot een score van 48,12%. Samenvoeging met de twee andere kapitalen met gelijk gewicht leidt tot de totaalscore voor de duurzaamheid van Appingedam van 45,95%.

Tabel 3.2 Overzicht van de totaal- en kapitaalscores van de gemeenten en hun ranking voor 2015

Gemeente	Totaal		Ecologisch kapitaal		Sociaal-Cultureel kapitaal		Economisch kapitaal	
	Score	Rang-orde*	Score	Rang-orde	Score	Rang-orde	Score	Rang-orde
Aa en Hunze	49	234 (263)	51	200	49	237	46	241
Aalburg	47	306 (330)	47	319	54	117	41	358
Aalsmeer	52	101 (97)	51	182	52	163	52	67
Aalten	51	121 (156)	55	70	56	58	43	331
Achtkarspelen	45	370 (360)	48	292	42	355	44	319
Alblasserdam	51	150 (197)	54	98	52	159	46	260
Albrandswaard	51	153 (122)	51	171	52	178	49	171
Alkmaar	46	330 (342)	46	338	48	270	46	271
Almelo	43	386 (388)	46	333	38	377	44	322
Almere	53	80 (93)	62	2	42	356	53	52
Alphen aan den Rijn	49	258 (222)	46	348	51	203	49	161
Alphen-Chaam	50	166 (151)	48	275	58	38	45	287
Ameland	52	112 (141)	53	124	57	45	45	284
Amersfoort	54	38 (37)	52	135	51	201	59	8
Amstelveen	53	79 (52)	51	169	53	134	53	56
Amsterdam	54	48 (63)	53	122	45	323	63	5
Apeldoorn	52	102 (100)	56	58	51	211	50	141
Appingedam	46	344 (334)	48	281	45	334	45	288
Arnhem	51	142 (145)	52	141	45	329	55	31
Assen	45	354 (335)	50	245	45	327	42	351
Asten	47	310 (280)	48	278	50	232	44	301
Baarle-Nassau	46	353 (332)	48	295	51	198	38	383
Baarn	54	35 (16)	56	57	56	65	51	101
Barendrecht	50	172 (159)	51	168	52	161	47	227
Barneveld	53	75 (104)	47	305	56	67	55	36
Bedum	48	283 (251)	42	386	53	133	49	169
Beek (L.)	49	236 (271)	50	209	47	287	49	166
Beemster	48	279 (221)	39	393	54	118	52	76
Beesel	49	242 (308)	53	114	48	261	45	286
Bellingwedde	43	383 (378)	51	175	37	385	42	354
Bergeijk	49	231 (223)	50	243	53	137	44	315
Bergen (L.)	49	259 (283)	55	66	48	268	43	339
Bergen (NH.)	51	119 (114)	53	129	57	41	44	310
Bergen op Zoom	49	210 (182)	55	64	47	293	46	244
Berkelland	49	230 (268)	51	185	52	157	43	327
Bernheze	49	209 (230)	46	340	58	32	44	305
Best	52	90 (77)	48	268	53	132	55	30
Beuningen	49	237 (312)	51	206	50	214	46	263
Beverwijk	45	359 (324)	51	207	45	325	40	370

Gemeente	Totaal		Ecologisch kapitaal		Sociaal- Cultureel kapitaal		Economisch kapitaal	
	Score	Rang- orde*	Score	Rang- orde	Score	Rang- orde	Score	Rang- orde
Binnenmaas	51	129 (126)	49	248	51	190	53	62
Bladel	52	107 (120)	48	280	55	103	52	68
Blaricum	55	17 (15)	56	44	63	4	46	247
Bloemendaal	57	4 (8)	61	5	63	5	48	181
Bodegraven-Reeuwijk	48	268 (309)	40	392	56	83	49	154
Boekel	52	111 (129)	54	97	52	162	49	156
Borger-Odoorn	44	372 (377)	49	260	43	352	41	357
Borne	50	174 (164)	51	178	55	98	44	302
Borsele	51	122 (173)	52	136	54	115	48	199
Boxmeer	53	77 (65)	53	119	56	78	49	146
Boxtel	50	190 (193)	49	247	52	174	48	189
Breda	50	186 (208)	49	253	48	260	52	70
Brielle	48	298 (241)	46	346	53	136	44	306
Bronckhorst	51	120 (150)	51	198	57	43	46	258
Brummen	48	278 (254)	48	291	50	215	46	243
Brunssum	46	334 (352)	61	8	37	382	41	360
Bunnik	57	6 (3)	50	225	64	3	57	18
Bunschoten	52	95 (105)	48	282	59	29	50	137
Buren	50	187 (199)	49	257	52	179	49	158
Bussum	55	15 (11)	63	1	55	97	48	178
Capelle aan den IJssel	46	338 (343)	51	187	41	363	47	237
Castricum	55	23 (27)	53	107	59	30	53	64
Coevorden	45	365 (367)	43	381	43	349	48	174
Cranendonck	51	134 (84)	54	94	49	245	50	123
Cromstrijen	49	228 (228)	47	317	50	226	50	120
Cuijk	48	277 (259)	54	100	46	311	45	289
Culemborg	51	123 (109)	56	43	48	280	50	131
Dalfsen	55	22 (36)	53	106	58	35	54	49
Dantumadiel	46	340 (341)	47	316	45	321	46	250
De Bilt	55	25 (13)	53	113	55	85	56	25
De Friese Meren	49	252 (206)	48	271	53	143	45	293
De Marne	46	341 (327)	52	156	41	366	45	279
De Ronde Venen	49	223 (147)	42	387	55	93	50	121
De Wolden	48	263 (294)	48	283	55	101	42	344
Delft	55	21 (28)	51	181	51	195	63	4
Delfzijl	44	375 (374)	45	361	38	379	50	142
Den Helder	42	388 (385)	51	193	37	384	39	382
Deurne	47	326 (313)	46	329	49	248	44	300
Deventer	49	240 (277)	48	267	45	324	53	57
Diemen	51	151 (121)	54	91	45	335	53	54

Gemeente	Totaal		Ecologisch kapitaal		Sociaal-Cultureel kapitaal		Economisch kapitaal	
	Score	Rang-orde*	Score	Rang-orde	Score	Rang-orde	Score	Rang-orde
Dinkelland	49	211 (154)	46	343	57	48	46	276
Doesburg	46	328 (322)	57	38	41	368	42	352
Doetinchem	48	269 (291)	53	116	46	314	46	251
Dongen	49	246 (227)	48	272	54	121	44	308
Dongeradeel	45	366 (362)	43	380	50	221	42	355
Dordrecht	50	200 (177)	54	96	45	333	50	114
Drechterland	48	297 (299)	46	345	53	146	45	291
Drimmelen	50	208 (240)	50	230	54	127	45	290
Dronten	52	94 (161)	56	52	47	300	54	46
Druten	47	318 (340)	52	142	51	202	38	385
Duiven	50	188 (130)	52	134	47	284	50	134
Echt-Susteren	49	227 (245)	52	145	45	326	50	122
Edam-Volendam	52	91 (70)	49	265	60	16	49	168
Ede	54	42 (64)	52	139	54	116	55	28
Eemnes	53	60 (46)	47	306	58	37	54	45
Eemsmond	48	291 (253)	49	266	44	344	51	91
Eersel	53	76 (67)	53	127	57	47	48	176
Eijsden-Margraten	53	58 (61)	50	213	53	141	56	22
Eindhoven	51	124 (112)	53	118	43	350	58	13
Elburg	52	89 (111)	51	191	56	66	50	135
Emmen	45	368 (379)	50	221	40	373	44	311
Enkhuizen	51	143 (96)	56	46	50	234	46	248
Enschede	45	356 (353)	51	201	38	381	48	198
Epe	48	302 (269)	53	115	50	222	40	376
Ermelo	53	63 (92)	58	18	54	114	47	230
Etten-Leur	51	117 (90)	53	123	47	295	55	38
Ferwerderadiel	49	251 (288)	48	277	53	153	45	280
Franekeradeel	43	382 (381)	43	384	47	296	41	367
Geertruidenberg	47	314 (287)	49	259	50	231	43	335
Geldermalsen	52	105 (113)	49	261	53	150	54	48
Geldrop-Mierlo	49	241 (195)	53	128	47	304	47	216
Gemert-Bakel	51	140 (139)	55	69	50	233	48	192
Gennep	50	156 (237)	56	54	49	241	46	246
Giessenlanden	51	127 (133)	46	349	61	6	47	221
Gilze en Rijen	49	247 (162)	49	263	48	277	50	129
Goeree-Overflakkee	51	126 (95)	51	205	54	124	49	157
Goes	50	165 (194)	55	67	49	244	47	223
Goirle	50	206 (155)	53	125	57	52	39	381
Gorinchem	49	239 (213)	50	229	46	307	50	119
Gouda	50	207 (174)	51	172	49	254	49	172

Gemeente	Totaal		Ecologisch kapitaal		Sociaal-Cultureel kapitaal		Economisch kapitaal	
	Score	Rang-orde*	Score	Rang-orde	Score	Rang-orde	Score	Rang-orde
Grave	51	141 (124)	55	76	52	170	46	259
Groesbeek	50	182 (252)	59	10	50	216	41	369
Groningen (gemeente)	54	31 (74)	50	224	48	267	65	1
Groote gast	47	309 (292)	48	286	47	290	47	217
Gulpen-Wittem	50	179 (183)	55	68	51	194	44	309
Haaksbergen	49	215 (233)	48	284	54	112	46	256
Haaren	50	176 (142)	47	324	57	50	47	234
Haarlem	53	84 (83)	50	233	52	169	56	24
Haarlemmerliede en Spaarnwoude	49	248 (125)	46	339	54	128	47	231
Haarlemmermeer	49	212 (198)	44	367	49	242	55	33
Halderberge	48	272 (265)	52	132	47	297	46	270
Hardenberg	49	219 (246)	45	365	52	182	52	78
Harderwijk	53	73 (72)	54	95	52	177	53	60
Hardinxveld-Giessendam	48	262 (272)	43	383	56	69	47	239
Haren	56	12 (14)	53	104	57	53	57	16
Harlingen	45	364 (365)	45	353	45	330	45	283
Hatterum	54	47 (69)	54	92	60	12	47	228
Heemskerk	51	133 (128)	59	11	50	219	44	313
Heemstede	53	82 (62)	54	99	59	23	45	295
Heerde	49	225 (264)	54	81	52	168	41	365
Heerenveen	48	274 (242)	46	328	47	298	51	85
Heerhugowaard	49	235 (238)	52	138	47	283	47	218
Heerlen	46	333 (366)	55	65	36	387	48	200
Heeze-Leende	53	74 (81)	54	78	55	99	49	162
Heiloo	53	78 (80)	53	108	61	7	44	318
Hellendoorn	51	135 (170)	50	231	52	158	51	103
Hellevoetsluis	44	371 (371)	49	255	42	358	42	346
Helmond	45	358 (355)	54	102	40	372	43	332
Hendrik-Ido-Ambacht	54	34 (53)	53	130	60	20	50	116
Hengelo (O.)	50	199 (169)	54	90	46	312	49	163
het Bildt	45	369 (363)	49	250	44	338	40	372
Heumen	55	24 (29)	58	21	56	71	51	107
Heusden	50	191 (165)	50	232	51	200	48	175
Hillegom	50	180 (167)	50	236	49	255	52	77
Hilvarenbeek	51	118 (91)	51	196	58	40	46	273
Hilversum	53	67 (71)	57	28	52	180	50	124
Hof van Twente	51	128 (132)	47	312	56	79	51	108
Hollands Kroon	45	355 (376)	48	269	49	252	39	379
Hoogeveen	44	377 (372)	47	318	41	362	43	325

Gemeente	Totaal		Ecologisch kapitaal		Sociaal-Cultureel kapitaal		Economisch kapitaal	
	Score	Rang-orde*	Score	Rang-orde	Score	Rang-orde	Score	Rang-orde
Hoogezand-Sappemeer	44	374 (373)	52	158	38	380	43	330
Hoorn	50	183 (202)	56	59	50	223	44	299
Horst aan de Maas	52	108 (187)	50	226	54	126	52	84
Houten	57	5 (6)	55	62	60	17	57	17
Huizen	52	93 (103)	62	4	52	181	43	324
Hulst	44	380 (382)	48	288	47	301	36	391
IJsselstein	51	155 (131)	48	296	53	130	50	111
Kaag en Braassem	49	249 (275)	41	389	55	94	50	136
Kampen	51	116 (175)	49	256	56	70	49	149
Kapelle	55	19 (12)	54	93	58	31	53	53
Katwijk	56	13 (17)	57	37	57	49	53	59
Kerkrade	46	351 (383)	61	7	33	392	44	321
Koggenland	51	148 (118)	48	276	56	74	48	191
Kollumerland en Nieuwkruisland	44	379 (368)	44	375	44	337	43	338
Korendijk	48	286 (302)	52	146	51	188	41	364
Krimpen aan den IJssel	50	197 (137)	47	322	52	185	51	106
Krimpenerwaard	49	257 (317)	44	374	56	63	45	278
Laarbeek	52	110 (136)	52	159	54	122	50	139
Landerd	50	168 (178)	51	180	55	88	45	298
Landgraaf	48	304 (315)	56	45	42	354	44	317
Landsmeer	54	45 (44)	53	109	52	171	56	21
Langedijk	53	59 (41)	55	73	55	92	50	140
Lansingerland	54	44 (33)	48	279	55	89	58	11
Laren (NH.)	55	18 (21)	59	15	59	26	48	183
Leek	50	160 (123)	55	77	46	315	51	96
Leerdam	46	347 (328)	46	330	44	346	48	206
Leeuwarden	48	284 (281)	45	362	48	256	51	89
Leeuwarderadeel	45	361 (359)	45	350	49	240	41	362
Leiden	53	56 (60)	50	211	51	206	59	7
Leiderdorp	50	161 (127)	51	203	55	96	46	266
Leidschendam-Voorburg	50	204 (220)	50	214	50	228	49	170
Lelystad	46	336 (325)	57	29	36	388	46	257
Leudal	50	205 (212)	51	194	48	259	49	147
Leusden	54	43 (19)	56	49	58	39	47	207
Lingewaal	49	232 (172)	44	368	50	213	52	71
Lingewaard	51	131 (158)	53	126	53	131	47	219
Lisse	53	55 (66)	54	88	55	108	51	87

Gemeente	Totaal		Ecologisch kapitaal		Sociaal- Cultureel kapitaal		Economisch kapitaal	
	Score	Rang- orde*	Score	Rang- orde	Score	Rang- orde	Score	Rang- orde
Littenseradiel	51	136 (171)	47	303	56	60	49	159
Lochem	51	146 (179)	51	190	55	87	46	265
Loon op Zand	48	305 (300)	57	34	46	310	39	380
Lopik	50	167 (217)	51	204	55	104	46	274
Loppersum	47	322 (326)	42	385	48	279	50	118
Losser	48	300 (231)	49	249	48	271	46	255
Maasdriel	47	313 (329)	46	331	48	266	47	215
Maasgouw	50	202 (196)	54	87	52	160	42	345
Maassluis	47	325 (295)	49	258	44	342	47	224
Maastricht	50	178 (166)	55	71	44	343	51	86
Marum	46	349 (336)	51	202	44	339	43	340
Medemblik	47	319 (338)	48	293	54	129	39	378
Meerssen	51	138 (138)	56	48	51	208	46	253
Menameradiel	48	261 (285)	47	307	53	155	45	282
Menterwolde	41	389 (390)	47	311	34	391	42	342
Meppel	47	312 (298)	47	315	45	319	49	152
Middelburg (Z.)	53	83 (101)	57	39	51	207	50	115
Midden-Delfland	59	1 (1)	45	356	67	2	64	3
Midden-Drenthe	50	195 (235)	50	240	48	258	51	92
Mill en Sint Hubert	49	253 (229)	57	32	53	156	36	388
Moerdijk	48	267 (261)	44	366	48	272	53	58
Molenwaard	50	181 (98)	40	391	59	25	51	110
Montferland	50	177 (216)	53	120	49	239	48	190
Montfoort	53	71 (87)	48	294	60	15	51	95
Mook en Middelaar	56	11 (26)	58	22	55	91	55	32
Muiden	48	275 (210)	46	327	51	210	48	201
Naarden	58	3 (5)	58	20	60	10	55	34
Neder-Betuwe	47	315 (311)	46	335	49	249	46	249
Nederweert	50	158 (157)	48	274	53	148	50	117
Neerijnen	45	362 (361)	45	354	52	172	38	384
Nieuwegein	51	147 (185)	55	74	47	286	50	128
Nieuwkoop	48	265 (256)	46	347	55	86	44	307
Nijkerk	52	86 (116)	52	144	55	107	51	105
Nijmegen	54	32 (38)	57	27	48	273	58	10
Nissewaard	41	391 (391)	45	360	41	361	36	390
Noord-Beveland	48	301 (290)	56	42	46	313	41	368
Noordenveld	52	104 (134)	56	55	52	183	48	187
Noordoostpolder	48	289 (297)	47	301	46	306	50	130
Noordwijk	54	29 (20)	56	47	52	186	56	26
Noordwijkerhout	52	109 (78)	60	9	48	263	47	220

Gemeente	Totaal		Ecologisch kapitaal		Sociaal-Cultureel kapitaal		Economisch kapitaal	
	Score	Rang-orde*	Score	Rang-orde	Score	Rang-orde	Score	Rang-orde
Nuenen, Gerwen en Nederwetten	54	46 (48)	52	161	55	102	55	39
Nunspeet	55	14 (24)	59	14	56	57	51	97
Nuth	48	290 (305)	46	342	50	227	48	185
Oegstgeest	57	8 (2)	54	83	60	9	55	35
Oirschot	52	96 (86)	47	313	60	14	50	143
Oisterwijk	50	194 (115)	51	176	52	184	46	245
Oldambt	40	392 (392)	43	377	35	390	41	366
Oldebroek	51	132 (149)	50	208	54	123	49	165
Oldenzaal	50	198 (189)	54	101	48	264	47	212
Olst-Wijhe	52	103 (110)	50	215	55	84	50	132
Ommen	52	113 (144)	51	174	56	76	48	193
Onderbanken	46	335 (351)	58	23	44	340	37	386
Oost Gelre	48	282 (270)	49	262	49	246	47	229
Oosterhout	47	321 (323)	50	234	48	257	42	348
Ooststellingwerf	46	352 (364)	50	244	44	345	44	316
Oostzaan	55	16 (9)	57	31	51	192	57	14
Opmeer	48	273 (282)	45	355	56	82	44	304
Opsterland	45	360 (344)	44	370	47	288	45	296
Oss	48	285 (276)	46	332	51	199	47	225
Oud-Beijerland	51	145 (148)	51	177	53	135	47	208
Oude IJsselstreek	48	287 (301)	51	179	48	262	45	294
Ouder-Amstel	53	72 (49)	51	195	50	224	58	12
Oudewater	51	115 (140)	45	351	61	8	48	179
Overbetuwe	49	213 (207)	47	323	51	189	50	127
Papendrecht	49	221 (186)	52	154	49	253	47	209
Peel en Maas	50	171 (243)	52	153	51	196	48	204
Pekela	39	393 (393)	48	270	32	393	36	392
Pijnacker-Nootdorp	54	39 (42)	53	111	53	138	56	23
Purmerend	49	226 (247)	52	148	45	320	50	133
Putten	54	41 (54)	54	103	57	54	52	83
Raalte	50	163 (192)	47	326	55	90	49	155
Reimerswaal	50	173 (250)	49	252	49	250	53	63
Renkum	52	98 (143)	57	35	53	145	47	233
Renswoude	53	57 (51)	45	364	58	33	57	19
Reusel-De Mierden	50	164 (190)	47	299	53	154	51	98
Rheden	50	184 (160)	55	61	49	247	46	267
Rhenen	50	169 (168)	50	228	51	187	50	144
Ridderkerk	50	192 (214)	54	85	47	285	48	202
Rijnwaarden	43	385 (386)	53	110	41	364	34	393

Gemeente	Totaal		Ecologisch kapitaal		Sociaal- Cultureel kapitaal		Economisch kapitaal	
	Score	Rang- orde*	Score	Rang- orde	Score	Rang- orde	Score	Rang- orde
Rijssen-Holtén	53	69 (47)	50	217	57	55	52	73
Rijswijk (ZH.)	49	216 (218)	52	140	45	328	51	93
Roerdalen	48	293 (286)	50	216	48	274	46	269
Roermond	46	337 (345)	50	210	42	359	47	226
Roosendaal	47	324 (333)	50	239	45	332	46	262
Rotterdam	45	357 (350)	45	357	36	389	55	29
Rozendaal	58	2 (7)	62	3	68	1	44	303
Rucphen	45	363 (348)	51	188	42	360	43	336
Schagen	50	193 (119)	50	238	54	120	46	261
Scherpenzeel	53	85 (55)	48	273	57	56	53	61
Schiedam	44	373 (375)	46	337	39	375	48	195
Schiermonnikoog	52	114 (56)	56	50	57	51	42	353
Schijndel	51	137 (146)	54	86	55	109	44	312
Schinnen	52	100 (135)	55	63	53	151	48	184
Schouwen-Duiveland	50	201 (234)	54	84	53	140	41	356
's-Gravenhage (gemeente)	48	288 (284)	51	192	42	357	51	100
's-Hertogenbosch	50	196 (209)	48	297	47	281	54	44
Simpelveld	45	367 (370)	51	183	46	309	37	387
Sint Anthonis	53	53 (59)	52	165	56	62	52	66
Sint-Michielsgestel	52	87 (89)	50	222	59	24	48	188
Sint-Oedenrode	47	311 (248)	47	314	55	100	40	375
Sittard-Geleen	46	343 (347)	48	285	40	370	50	138
Sliedrecht	50	159 (204)	50	212	50	218	51	102
Slochteren	46	345 (306)	44	372	46	316	48	180
Sluis	46	339 (354)	52	137	47	291	40	377
Smallingerland	47	317 (346)	53	117	43	348	45	292
Soest	52	97 (68)	52	150	51	191	53	51
Somerén	49	255 (267)	47	309	53	139	45	281
Son en Breugel	52	92 (58)	54	89	52	173	51	99
Stadskanaal	41	390 (389)	51	199	37	386	36	389
Staphorst	52	99 (88)	49	264	60	11	47	210
Stede Broec	51	149 (181)	56	53	52	167	44	314
Steenbergen	48	264 (293)	50	246	46	308	49	151
Steenwijkerland	48	270 (321)	50	220	50	235	45	285
Stein (L.)	48	295 (320)	47	302	48	276	48	177
Stichtse Vecht	49	229 (201)	42	388	56	80	49	145
Strijen	49	256 (224)	46	341	51	204	49	160
Südwest-Fryslân	46	332 (358)	48	290	49	251	43	334
Ten Boer	48	299 (296)	41	390	51	209	52	75

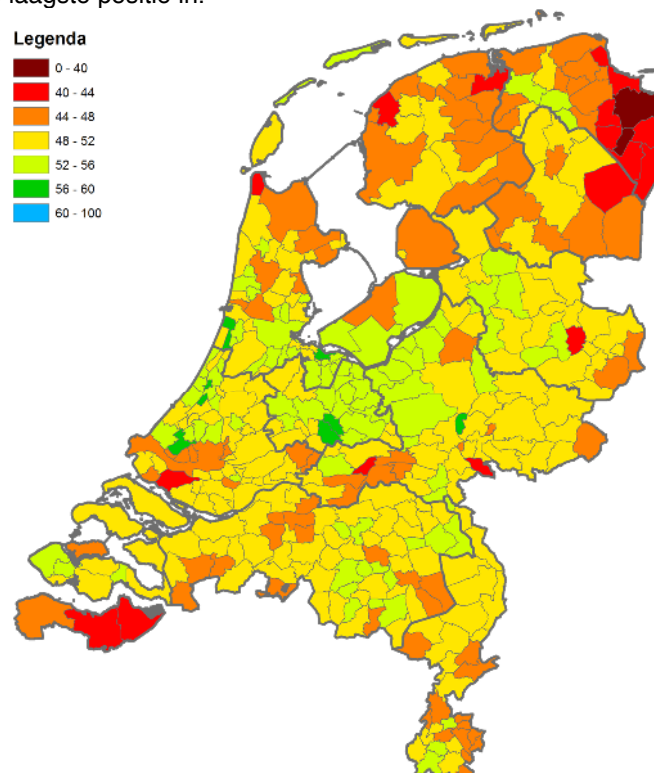
Gemeente	Totaal		Ecologisch kapitaal		Sociaal-Cultureel kapitaal		Economisch kapitaal	
	Score	Rang-orde*	Score	Rang-orde	Score	Rang-orde	Score	Rang-orde
Terneuzen	43	381 (380)	44	371	40	369	46	252
Terschelling	53	68 (23)	56	51	56	81	47	214
Texel	49	218 (244)	54	80	54	125	40	374
Teylingen	54	30 (31)	52	166	56	64	55	27
Tholen	50	162 (191)	51	167	51	205	49	164
Tiel	44	378 (369)	46	334	39	376	46	254
Tilburg	48	271 (278)	50	219	43	351	52	81
Tubbergen	51	125 (200)	50	237	56	61	48	205
Twenterand	49	233 (258)	50	241	47	303	51	109
Tynaarlo	51	154 (176)	51	189	53	152	48	194
Tytsjerksteradiel	47	316 (310)	51	184	48	275	42	343
Uden	48	260 (249)	53	105	49	236	42	341
Uitgeest	53	54 (82)	46	336	60	19	54	40
Uithoorn	48	281 (257)	47	304	47	302	50	113
Urk	50	185 (203)	43	379	57	44	49	150
Utrecht (gemeente)	55	27 (57)	50	235	50	225	64	2
Utrechtse Heuvelrug	54	37 (22)	52	143	58	34	52	79
Vaals	48	303 (331)	57	25	41	367	45	297
Valkenburg a.d. Geul	53	70 (108)	59	12	49	238	50	112
Valkenswaard	48	294 (260)	55	60	46	318	43	337
Veendam	43	387 (387)	49	254	37	383	41	359
Veenendaal	50	157 (102)	52	133	50	229	49	148
Veere	56	9 (25)	57	24	60	21	51	90
Veghel	48	276 (236)	45	352	53	147	47	235
Veldhoven	51	139 (188)	53	112	53	149	47	232
Velsen	49	254 (262)	51	186	49	243	46	268
Venlo	49	243 (274)	55	72	40	371	52	74
Venray	48	280 (314)	48	298	47	294	50	125
Vianen	49	224 (163)	52	151	50	230	46	272
Vlaardingen	44	376 (357)	47	321	39	374	46	275
Vlagtwedde	43	384 (384)	51	170	38	378	40	371
Vlieland	53	52 (43)	58	19	55	110	48	197
Vlissingen	49	245 (226)	52	164	44	341	51	104
Voerendaal	50	175 (219)	52	147	52	176	47	236
Voorschoten	57	7 (4)	57	33	60	13	53	50
Voorst	54	51 (75)	52	160	55	95	54	47
Vught	55	26 (32)	58	17	56	73	50	126
Waalre	54	36 (35)	57	36	58	36	48	203
Waalwijk	47	327 (319)	49	251	47	292	43	326
Waddinxveen	53	61 (79)	54	79	54	119	51	94

Gemeente	Totaal		Ecologisch kapitaal		Sociaal- Cultureel kapitaal		Economisch kapitaal	
	Score	Rang- orde*	Score	Rang- orde	Score	Rang- orde	Score	Rang- orde
Wageningen	56	10 (10)	55	75	55	105	59	6
Wassenaar	53	62 (34)	58	16	55	106	47	240
Waterland	52	106 (107)	44	376	57	46	54	41
Weert	48	296 (279)	48	289	47	282	48	182
Weesp	49	214 (232)	44	373	53	142	51	88
Werkendam	49	217 (225)	52	163	54	111	42	349
West Maas en Waal	47	308 (266)	47	325	52	175	44	320
Westerveld	46	329 (307)	50	223	48	265	41	361
Westervoort	46	348 (356)	56	41	41	365	40	373
Westland	55	20 (40)	52	149	56	75	58	9
Weststellingwerf	46	350 (349)	47	310	44	347	47	238
Westvoorne	49	250 (273)	53	121	51	197	42	350
Wierden	53	65 (76)	51	197	56	59	52	80
Wijchen	51	130 (106)	53	131	53	144	48	196
Wijdmeren	54	40 (73)	57	40	56	72	49	153
Wijk bij Duurstede	54	33 (39)	52	155	59	28	52	72
Winsum	51	144 (117)	46	344	52	165	54	42
Winterswijk	46	331 (318)	51	173	46	317	42	347
Woensdrecht	46	346 (339)	52	162	45	322	41	363
Woerden	52	88 (50)	43	378	60	18	54	43
Wormerland	48	266 (255)	45	359	52	164	48	186
Woudenberg	54	50 (30)	50	242	59	22	52	82
Woudrichem	49	222 (239)	45	358	57	42	45	277
Zaanstad	46	342 (337)	44	369	47	305	47	213
Zaltbommel	49	238 (215)	48	287	52	166	46	242
Zandvoort	49	244 (205)	61	6	42	353	43	333
Zederik	47	307 (304)	43	382	56	77	44	323
Zeevang	47	323 (316)	45	363	47	299	49	167
Zeewolde	53	81 (99)	57	26	48	269	53	65
Zeist	54	49 (45)	57	30	51	193	52	69
Zevenaar	48	292 (289)	52	152	45	331	47	222
Zoetermeer	50	203 (152)	56	56	45	336	49	173
Zoeterwoude	55	28 (18)	47	300	59	27	57	15
Zuidhorn	53	64 (85)	47	320	56	68	56	20
Zuidplas	50	170 (153)	47	308	50	217	53	55
Zundert	49	220 (211)	52	157	51	212	46	264
Zutphen	50	189 (184)	59	13	48	278	43	329
Zwartewaterland	51	152 (180)	50	227	54	113	47	211
Zwijndrecht	47	320 (303)	50	218	47	289	43	328
Zwolle	53	66 (94)	54	82	50	220	55	37

3.2.1 De ranking van de gemeenten

Midden-Delfland scoort met 58,7% dit jaar het hoogst van alle gemeenten. De rest van de top vijf wordt gevormd door Rozendaal (58,0%), Naarden (57,8%), Bloemendaal (57,4%) en Houten (57,3%), zoals getoond in figuur 3.1. Zoals in de vorige monitor al werd opgemerkt bieden deze hoog scorende groene gemeenten een aantrekkelijke leefomgeving voor burgers die veelal in de nabijgelegen grote steden hun inkomen verdienen met de daarbij behorende (vaak lagere) sociale- en milieukeurmerken. Onder de 100.000-plus gemeenten scoort Utrecht (54,6%) het gunstigst.

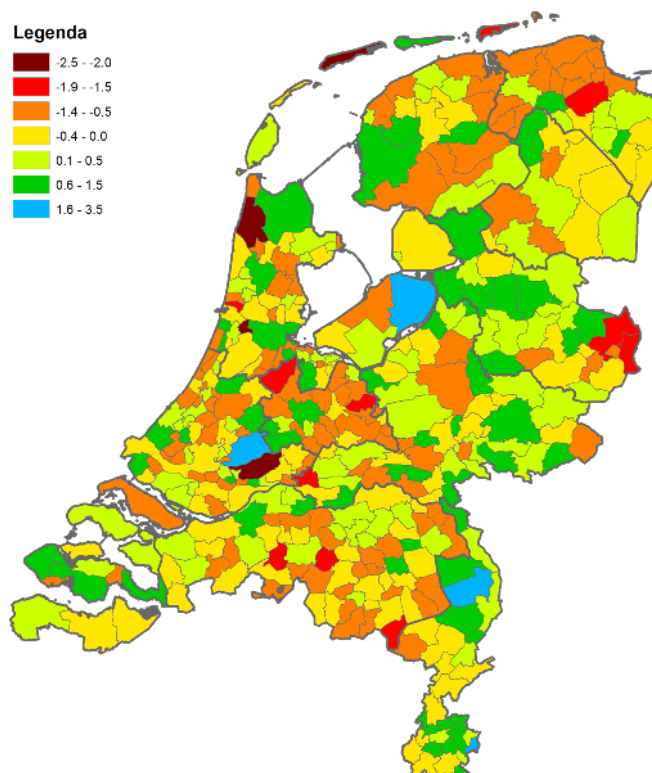
Scoorde in 2014 Spijkenisse het laagst van alle gemeenten, na de fusie met Bernisse tot Nissewaard is deze gemeente enkele plaatsen omhoog geklommen (40,8%). Andere laag scorende gemeenten zijn Pekela (38,6%), Oldambt (39,8%), Stadskanaal (41,2%) en Menterwolde (41,4%). Deze gemeenten hebben een (structureel) zwakke economie en ontberen anderzijds kennelijk vooralsnog de voordelen die de hoger scorende gemeenten juist aantrekkelijk maken voor pendelende middenklassers. Onder de 100.000-plus gemeenten neemt Emmen (44,6%) de laagste positie in.

Figuur 3.1 De totaal scores van de duurzaamheid van de 393 Nederlandse gemeenten

3.2.2 Stijgers en dalers

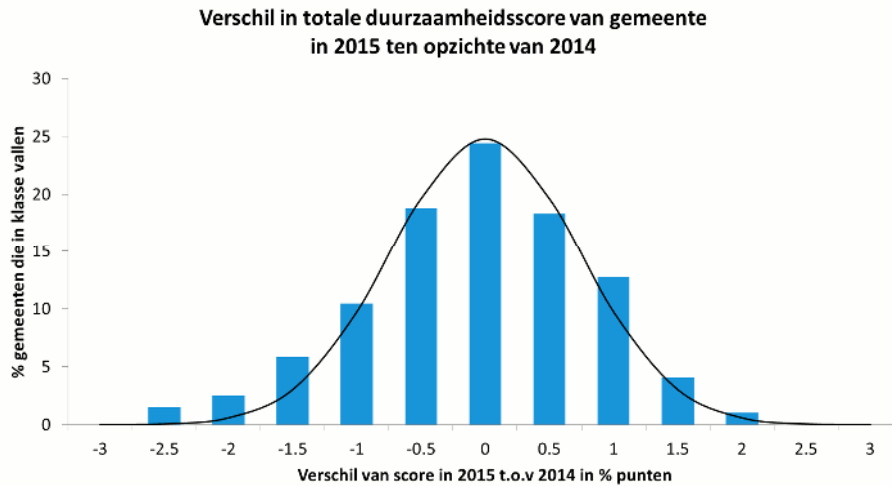
Figuur 3.2 laat zien welke gemeenten in 2015 ten opzichte van 2014 behoren tot de stijgers en dalers. Hieruit valt geen regionaal patroon af te leiden.

Figuur 3.2 De gemeenten met een stijgende en dalende duurzaamheidsscore (in %punten)

De sterkste stijging, gebaseerd op het verschil in scores, treedt op bij de gemeenten Horst aan de Maas, Kerkrade, en Dronten. Hiervoor zijn in elk van deze gemeenten heel verschillende oorzaken aan te wijzen. In Horst aan de Maas scoort voornamelijk de voorraad 'afval & grondstoffen' hoger. De voorraden 'kennis' en 'economische participatie' vertonen ook een stijging. In Kerkrade scoren vooral 'lucht' en 'bodem' veel hoger. In Dronten zijn de voorraden 'bodem' en 'infrastructuur & bereikbaarheid' sterk verbeterd.

De gemeenten die de sterkste dalingen in duurzaamheidsscore laten zien zijn Molenwaard, Haarlemmerliede en Spaarnwoude en Terschelling. In Molenwaard nemen de scores voor 'bodem' en 'kennis' af. Bij Haarlemmerliede en Spaarnwoude is de daling te wijten aan bijvoorbeeld het minder ophalen van oud papier en een toegenomen werkloosheid. Ook is de score voor 'veiligheid' gedaald. Terschelling wordt zwaarder dan de andere gemeente getroffen door een teruggang van 'arbeid'. Daarnaast is ook de score voor 'lucht' gedaald. De sterkste daling bij Terschelling is terug te vinden bij de voorraad 'woonomgeving'.

Figuur 3.3 Vershil in totale duurzaamheidsscores van gemeenten in 2015 ten opzichte van 2014

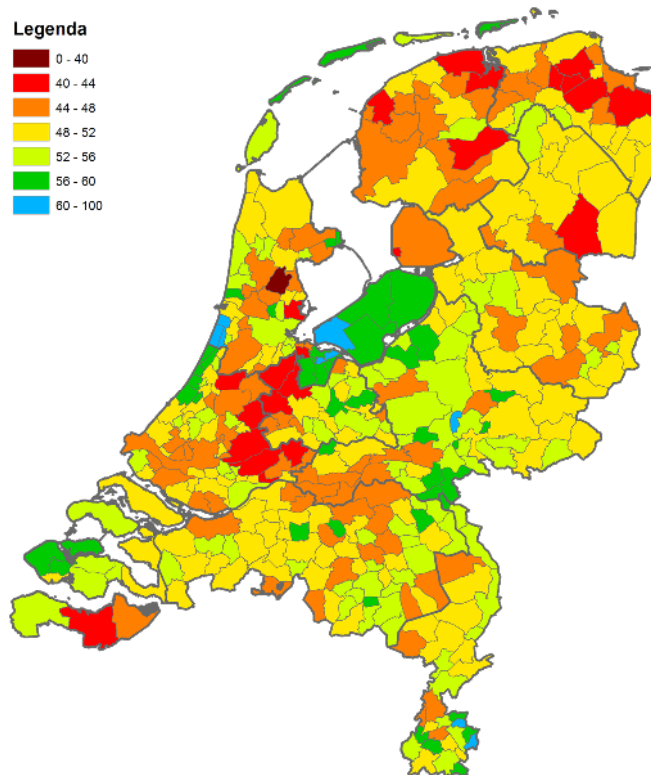
Figuur 3.3 laat zien dat de totale duurzaamheidsscore voor 62% van de gemeenten in 2015 ten opzichte van 2014 0,5%punt of minder is veranderd en voor 85% van de gemeenten 1,0%punt of minder. Deze relatief geringe verschuiving in de absolute waarde van de totale duurzaamheidsscore kan echter tot forse verschillen in de ranking van een gemeente leiden, omdat de somscores van de gemeenten dicht bij elkaar liggen.

3.3 De drie kapitaalscores van de Nederlandse gemeenten in 2015

Tabel 3.2 laat ook de scores voor de drie kapitalen van de gemeenten in 2015 zien. Deze scores vormen de kern van de duurzaamheidsanalyse.

3.3.1 Ecologisch kapitaal

Op basis van de set indicatoren gebruikt voor 2015 laten de gemeenten Bussum (62,7%), Almere (62,3%), Rozendaal (61,9%), Huizen (61,7%) en Bloemendaal (61,4%) de hoogste scores zien voor het ecologische kapitaal. Onder de 100.000-plus gemeenten boekt Almere de hoogste score voor het ecologische kapitaal (62,3%). Dat heeft waarschijnlijk te maken met de nog korte geschiedenis van deze stad, waardoor bijvoorbeeld de bodem niet is vervuild en de relatief nieuwe woningvoorraad energiezuinig is gebouwd.

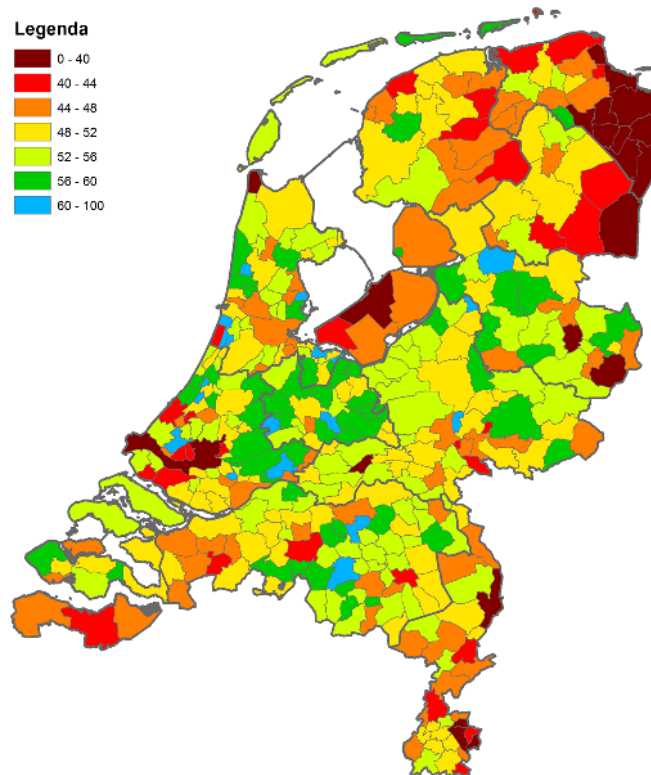

Figuur 3.4 Overzicht scores ecologisch kapitaal van de 393 gemeenten

Tot de laagst op ecologie scorende gemeenten behoren Beemster (38,9%), Bodegraven-Reeuwijk (40,2%), Molenwaard (40,4%), Ten Boer (40,5%) en Kaag en Braassem (41,3%). Vaak zijn scores op voorraden als 'bodem', 'water' en 'natuur & landschap' hiervoor verantwoordelijk. Onder de 100.000-plus gemeenten valt de laagste score voor het ecologisch kapitaal toe aan Zaanstad (44,1%). Dit is terug te voeren tot lage scores op de voorraden 'afval & grondstoffen' en 'hinder & calamiteiten'.

3.3.2 Sociaal-cultureel kapitaal

Gemeenten met de hoogste scores op sociaal-cultureel kapitaal zijn Rozendaal (67,9), Midden-Delfland (67,3), Bunnik (63,6), Blaricum (63,1) en Bloemendaal (62,5). Dit zijn veelal kleine welvarende gemeenten met veel groen en zonder een industriële achtergrond. De hoogst scorende 100.000-plus gemeente binnen het sociaal-cultureel kapitaal is Westland (55,8%). Het betreft hier een samengestelde 100.000-plus gemeente die qua karakter nog altijd een bundeling van dorpen vormt, verenigd door de glastuinbouw. De hoge score is vooral te danken aan gunstige scores voor woonomgeving, onderwijs en gezondheid.

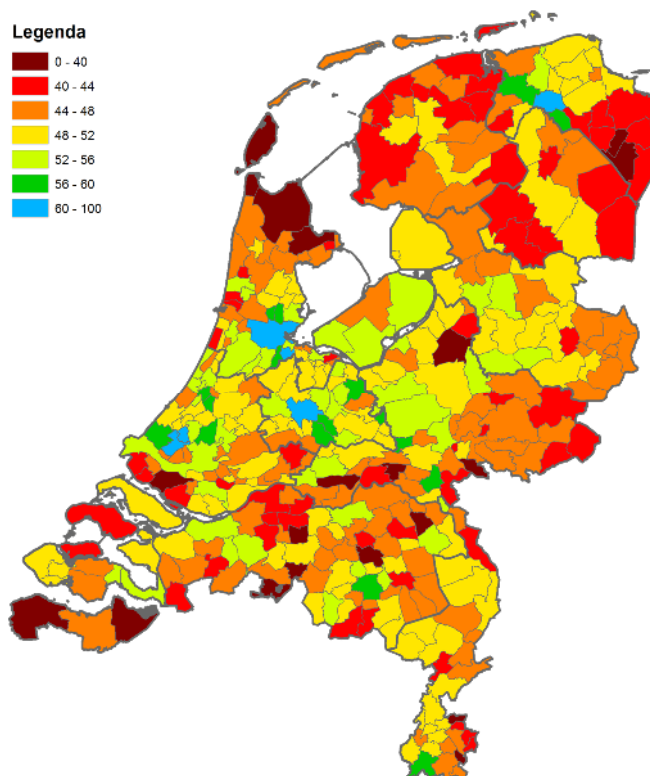
Figuur 3.5 Overzicht scores sociaal-cultureel kapitaal van de 393 gemeenten

De laagste scores op sociaal-cultureel kapitaal treden op bij Pekela (31,6), Kerkrade (32,6), Menterwolde (34,4), Oldambt (35,3) en Rotterdam (36,0). Verantwoordelijk hiervoor zijn veelal lage scores voor de voorraden 'economische participatie' en 'kunst & cultuur'. Rotterdam dat de laagst scorende 100.000-plus gemeente is bij het sociaal-cultureel kapitaal dankt deze positie aan de lage scores voor 'economische participatie', 'maatschappelijke participatie' en 'veiligheid'.

Box 3.2 Illustratie voor Almere van het aggregatieproces vanaf de indicator voor jeugdcriminaliteit tot de voorraad-, kapitaal- en totale duurzaamheidsscore.

In de gemeente Almere is volgens opgave van het CBS 2,97 percent van de 12-21 jarigen voor de rechter verschenen in verband met een delict. Ten opzichte van de Telos duurzaamheidsnorm betekent dit een duurzaamheidsscore voor deze indicator van 38,25%. Samen met de gelijk gewogen scores van de andere indicatoren voor 'sociale veiligheid' (gewelddelicten, onveiligheidsgevoel, vandalisme, verkeersonveiligheid, vermogensdelicten) levert dit een voorraad score van 44,14%. Door deze voorraadscore voor 'sociale veiligheid' met gelijk gewicht te aggregeren met de andere voorraadscores in het sociaal-cultureel kapitaal ('economische participatie', 'gezondheid', 'kunst & cultuur', 'sociale participatie', 'onderwijs', 'woonomgeving') ontstaat een kapitaalscore van 42,41% voor Almere. Aggregatie met gelijk gewogen scores van beide andere kapitalen levert voor de duurzaamheid in Almere een totaal score op van 52,59%.

3.3.3 Economisch kapitaal

Figuur 3.6 Overzicht scores economisch kapitaal van de 393 gemeenten

Het economisch kapitaal laat de hoogste scores zien in de 100.000-plus gemeenten Groningen (64,7) en Utrecht (64,3). Daarna volgen Midden-Delfland (63,9) en de 100.000-plus gemeenten Delft (63,1) en Amsterdam (62,9). Ook in de 2014 versie van de monitor bleek het inwonertal van de gemeente een belangrijke indicator voor hoge scores op economisch kapitaal. Verderop zal hier nog uitgebreid bij worden stilgestaan.

De laagste scores op economisch kapitaal worden aangetroffen bij qua inwonertal kleinere gemeenten als Rijnwaarden (34,3), Pekela (35,8), Hulst (36,0), Nissewaard (36,2) en Stadskanaal (36,3). Onder de 100.000-plus gemeenten scoort Emmen (44,0) het minst gunstig. Verantwoordelijk voor de lage scores op economisch kapitaal zijn veelal lage scores voor de voorraden 'arbeid' en 'kennis'. Hier speelt het samenhangende cluster van veel werkloosheid, laag opgeleide beroepsbevolking en ontbrekende kennisinfrastructuur. Ook de voorraden 'concurrentievermogen' en 'vestigingsvoorwaarden' komen in dat verband regelmatig naar voren.

3.4 Balans tussen de drie kapitalen bij de Nederlandse gemeenten

In het ideaaltypische geval van een duurzame gemeente is de totale duurzaamheidsscore hoog en het verschil tussen de drie kapitaalscores laag. Gemeenten die dit profiel benaderen zijn Houten, Naarden, Voorschoten, Veere, Mook en Middelaar, Wageningen en Dalfsen. De totale duurzaamheidsscore ligt boven de 55% en de kapitaalscores wijken minder dan 5%punten af van deze gemiddelde waarde.

Onderstaand worden enkele voorbeelden genoemd van gemeenten waarbij één van de kapitalen sterk achterblijft bij de anderen. Dit kan worden gehanteerd als een mogelijke indicator voor bestuurlijke aandacht, om te beginnen door de oorzaken van deze uitkomst meer in detail te analyseren en na te gaan welke opties er zijn ter verbetering.

3.4.1 Gemeenten waar het economisch kapitaal sterk achterblijft

Gemeenten waar het economisch kapitaal 10%punten of meer achterblijft bij de dichtstbijzijnde score van een van de andere kapitalen betreffen enkele zeer kleine gemeenten: Rozendaal, Vlieland, Terschelling, Schiermonnikoog, en Mill en Sint Hubert. In het geval van de eilanden wordt dit vooral veroorzaakt door de grote afstand tot de hoofdinfrastructuur en tot onderwijsinstellingen. Ook voor Rozendaal en Mill en Sint Hubert geldt dat er relatief minder onderwijsinstellingen zijn. In deze gemeenten lijkt ook sprake te zijn van relatief weinig bedrijvigheid.

3.4.2 Gemeenten waar het sociaal-cultureel kapitaal sterk achterblijft

Gemeenten met een 10%punten of meer achterblijvend sociaal-cultureel kapitaal betreffen de grotere steden Kerkrade, Lelystad, Heerlen, Enschede, Venlo en Almere. De score op het sociaal-cultureel kapitaal blijft vooral achter vanwege een

lage 'economische en maatschappelijke participatie'. Met uitzondering van Heerlen worden deze gemeenten ook gekenmerkt door een lage score op 'kunst & cultuur'. Opvallend is dat vier van de deze gemeenten een perifere ligging combineren met een verlies aan voormalige economische functies. Voor Almere en in mindere mate voor Lelystad geldt mogelijk een eenzijdige sociaal-culturele opbouw door de specifieke bevolkingsdruk in het verleden vanuit Amsterdam.

3.4.3 Gemeenten waar het ecologisch kapitaal sterk achterblijft

Gemeenten waar het ecologisch kapitaal 10%punten of meer achterblijft bij het meest nabij scorende andere kapitaal zijn Beemster, Molenwaard, Ten Boer, Lansingerland, Waterland, Woerden, Midden-Delfland en Renswoude. Deze gemeenten liggen in voormalige veenweide- en/of poldergebieden. Daardoor hebben ze relatief weinig bos en natuurlijk terrein en relatief veel landbouw. Landbouw is geassocieerd met vervuiling van 'bodem' en 'water'. Ook valt de mindere scores bij 'energie' en dan vooral het hoge gebruik van elektriciteit op. De gemeenten worden (met uitzondering van Ten Boer) ook gekenmerkt door hun ligging nabij grote steden, waardoor ze wel economische voordelen genieten in de vorm van arbeidsparticipatie.

Box 3.3 Illustratie voor Amsterdam van het aggregatieproces vanaf de indicator 'starters' tot de voorraad-, kapitaal- en totale duurzaamheidsscore.

In Amsterdam vormt het aandeel starters 10,2% van het totaal aantal vestigingen van bedrijven. Dat komt ten opzichte van de Telos duurzaamheidsnorm overeen met een score van 75,06%. In combinatie met de scores voor de vier andere indicatoren in de voorraad 'concurrentie vermogen' (aandeel topsectoren 43,93%, Bruto Regionaal Product 91,20%, opheffingen 24,97%, snelgroeiende bedrijven 68,75%) geeft dit voor de voorraad een score van 60,78%. Samen met de gelijk gewogen andere voorraadscores ('arbeid', 'infrastructuur & bereikbaarheid', 'kennis', 'ruimtelijke vestigingsvoorwaarden') leidt dit tot een economisch kapitaal score voor Amsterdam van 62,86%. In combinatie met beide andere gelijk gewogen kapitaalscores komt de totaal score voor de duurzaamheid van Amsterdam op 53,61%.

4 De duurzaamheidsscores op voorraadniveau en daarmee verbonden thematiek

In dit hoofdstuk wordt kort het gemiddelde landelijk beeld voor de duurzaamheidsvoorraden van de gemeenten besproken.

Tabel 4.1 toont dat enkele voorraden in 2015 over heel Nederland gemiddeld beter scoren dan het jaar ervoor: 'afval & grondstoffen', 'energie', 'lucht', 'water', 'onderwijs', 'concurrentievermogen', 'kennis' en 'ruimtelijke vestigingsvoorwaarden'. In dit lijstje komen weinig sociaal-culturele voorraden voor. Op sociaal-cultureel gebied wordt namelijk op veel gebieden juist een forse teruggang aangetroffen, zoals bij 'economische participatie' (ruim 3 %punten) en in mindere mate bij 'woonomgeving' (0,9 %punt). Op economisch gebied geldt een forse teruggang (3,5 %punten) voor 'arbeid'. De economische crisis en het antwoord daarop in termen van het door de rijksoverheid gevoerde begrotingsbeleid is in een aantal van deze karakteristieken terug te vinden. In 2014 stijgt de werkloosheid wat zich vertaalt in een stijgende langdurige werkloosheid en een toename van het aantal arme huishoudens.

In de volgende bespreking van de voorraden wordt hier nader op ingegaan. Onder de in totaal 19 voorraden zijn er op verzoek van het ministerie van IenM en vanwege de actualiteit enkelen geselecteerd waaraan enige extra aandacht zal worden besteed: 'afval & grondstoffen' (circulaire economie), 'energie', 'gezondheid' en 'concurrentievermogen'. Deze extra aandacht moest in het kader van deze monitor echter zeer beperkt blijven. Een uitgebreidere thematische studie van de ontwikkelingen in deze voorraden op gemeentelijk niveau is alleszins gerechtvaardigd en wordt ook vaak in ander verband al (deels) ter hand genomen. In volgende monitors kan telkens een aantal van deze voorraden extra worden belicht.

Tabel 4.1 Gemiddelde scores per voorraad voor alle 393 gemeenten in monitor 2015 en monitor 2014

Voorraad	Gemiddelde score	
	2015	2014
Ecologisch		
Afval & grondstoffen*	50,61	49,83
Bodem	60,95	60,63
Energie*	38,52	38,20
Hinder & calamiteiten	61,01	61,01
Lucht*	55,18	53,79
Natuur & landschap	45,24	45,24
Water*	44,01	43,87
Sociaal-cultureel		
Economische participatie*	53,69	56,93
Gezondheid	52,26	52,04
Kunst & cultuur	34,53	34,64
Maatschappelijke participatie*	51,20	51,06
Onderwijs*	51,73	50,90
Veiligheid*	56,61	57,34
Woonomgeving*	53,66	54,56
Economisch		
Arbeid*	42,42	45,90
Concurrentievermogen*	51,54	51,32
Infrastructuur & bereikbaarheid	56,28	56,31
Kennis*	38,18	37,73
Ruimtelijke vestigingsvoorwaarden*	51,18	50,31

* verschil in gemiddeld score 2014-2015 is statistisch significant

4.1 Voorraden van het ecologisch kapitaal

Het ecologisch kapitaal is opgebouwd uit de volgende zeven voorraden: 'afval & grondstoffen', 'bodem', 'energie', 'hinder & calamiteiten', 'lucht', 'natuur & landschap' en 'water'. Hier wordt wat uitgebreider stilgestaan bij de voorraden 'afval & grondstoffen' en 'energie'.

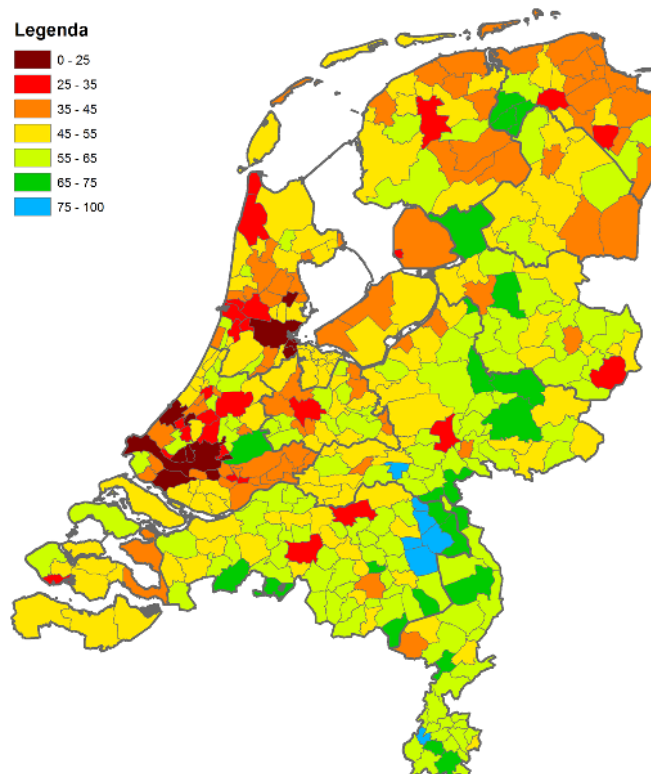
4.1.1 Afval en grondstoffen

De scores voor de voorraad 'afval & grondstoffen' (figuur 4.1) vertonen behoorlijke verschillen. Vooral grote steden als Rotterdam (11%), 's-Gravenhage (15%) en Amsterdam (19%) scoren laag, wat in mindere mate ook geldt voor Utrecht (28%), Arnhem (30%) en Groningen (32%).

In het recente advies van de Raad voor de Leefomgeving en Infrastructuur (RLI)⁶ over de circulaire economie wordt erop aangedrongen dat de eigen kracht centraal moet staan in het beleid van de decentrale overheden waarbij acties moeten

⁶ RLI, 2015, Circulaire economie: van wens naar uitvoering, juni.

bestaan uit 'standaardmaatregelen die elke decentrale overheid zou moeten nemen: het scheiden en recyclen van afvalstromen....en het voortbouwen op en versterken van de eigen krachten in de regio (bedrijvigheid, specifieke stromen et cetera). Deze maken dat regio's zich van elkaar onderscheiden, met elk een specifieke mix van zelfvoorzienendheid, deeleconomie, streven naar een afvalloze regio en uitwisseling van reststromen tussen bedrijven (industriële symbiose). Hierop zullen regio's een strategie moeten ontwikkelen'. Wanneer het beeld van de RLI over de circulaire economie kans van slagen wil krijgen zal, zo laten de monitor resultaten zien, voor het beter faciliteren en stimuleren van het inzamelen van afvalstoffen in de grote steden een nieuwe insteek gevonden moeten worden.

Figuur 4.1 Overzicht scores van de 393 gemeenten voor de voorraad afval & grondstoffen

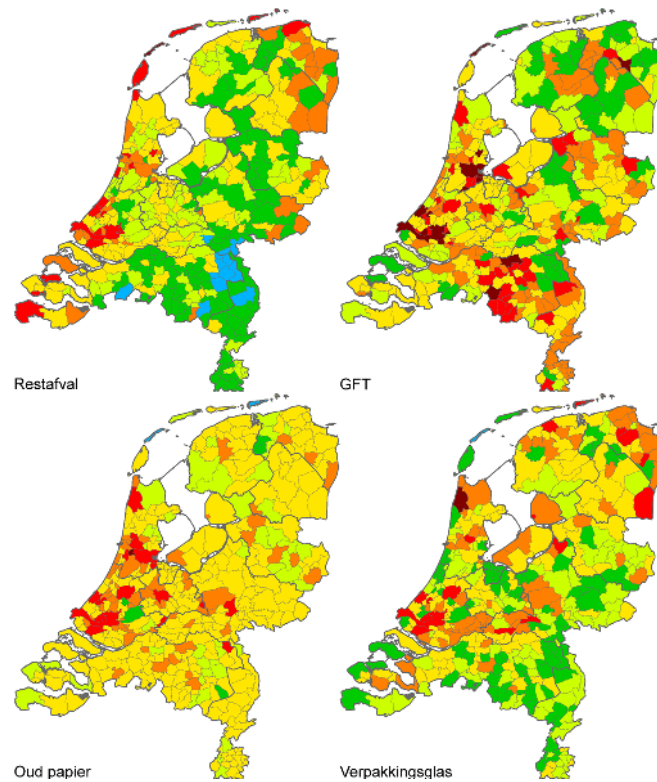
Inspiratie hiervoor kan mogelijk gevonden worden bij gemeenten die wel een hoge score op deze voorraad te zien geven en bij de daarmee mogelijk verbonden verschillen tussen de afvalstromen.

De beste scores worden aangetroffen in de gemeenten Grave, Gemert-Bakel, Mill en St Hubert, Druten, Boekel en Sint Anthonis met waarden van 76-78%. Een goede organisatie van het afvalbeleid in deze groep gemeenten in de noordoostelijke punt van Noord-Brabant en aangrenzende gemeenten lijkt hieraan debet.⁷

⁷ J. Dagevos, K. Zoeteman, 2015, Duurzaamheid nog te weinig zaak van provincies, Tijdschrift Milieu, februari, 11-13.

In figuur 4.2 zijn de prestaties van de gemeenten op de individuele afvalstromen vermeld.

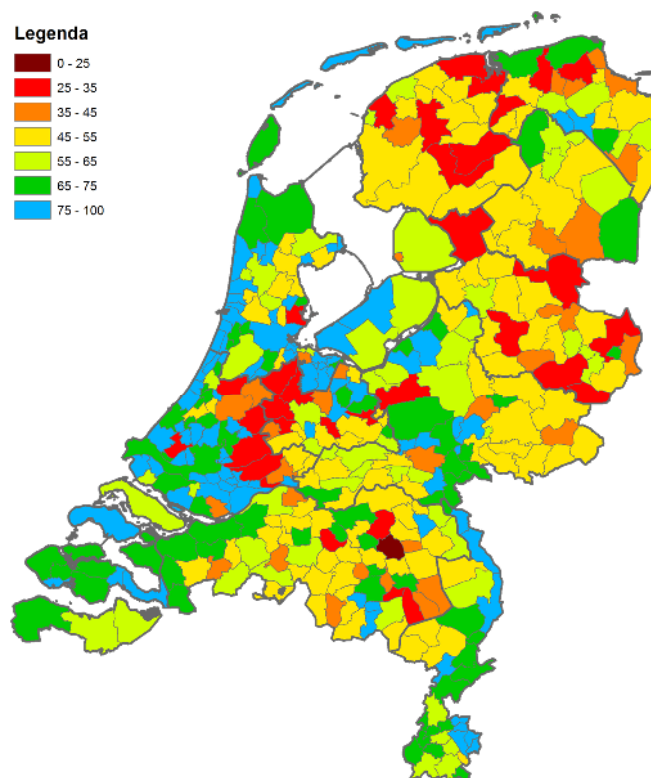
De lage scores van de grote steden doen zich bij alle categorieën van afvalstromen voor, maar het minst bij verpakkingsglas dat kennelijk op een voor de burger gemakkelijker wijze dan bij het andere afval kan worden ingeleverd.

Figuur 4.2 Overzicht scores van de 393 gemeenten voor de indicatoren van de voorraad afval & grondstoffen

4.1.2 Bodem

De scores voor de voorraad bodem zijn afgebeeld in figuur 4.3. De combinatie van uitgevoerde urgente bodemsaneringsoperaties en een relatief lage belasting met meststoffen door de landbouw maken dat de hogere scores in het westen van het land zijn te vinden en in een smalle strook langs de zuidoost grens. De hoogste scores (100%) worden gevonden in Vlieland, Rozendaal, Aalsmeer, Bussum, Laren (N.H.), Zandvoort, Capelle aan den IJssel en Hendrik-Ido-Ambacht. De laagste scores geven Veghel (13,6%), Someren (17,7%), Heerenveen (18,2%), De Ronde Venen (18,2%) en Hardenberg (18,6%) te zien.

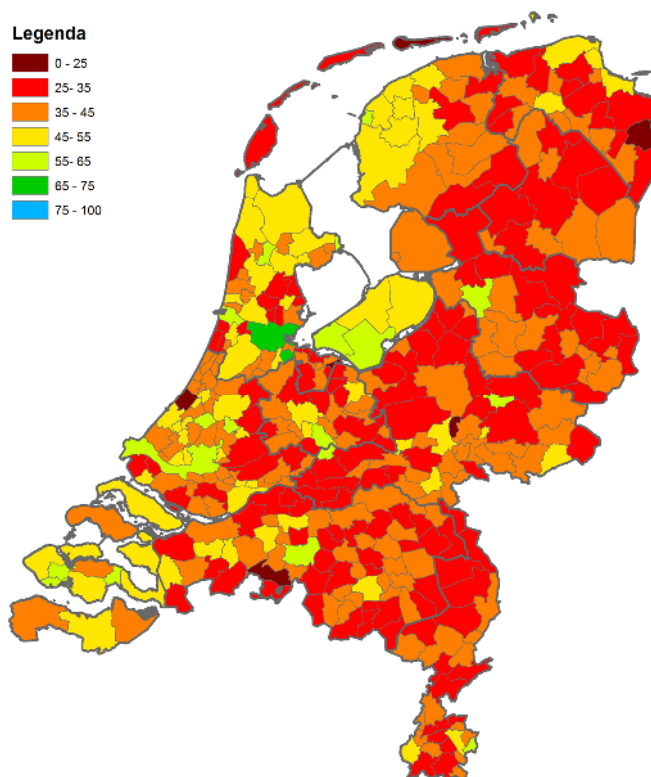

Figuur 4.3 Overzicht scores van de 393 gemeenten voor de voorraad bodem

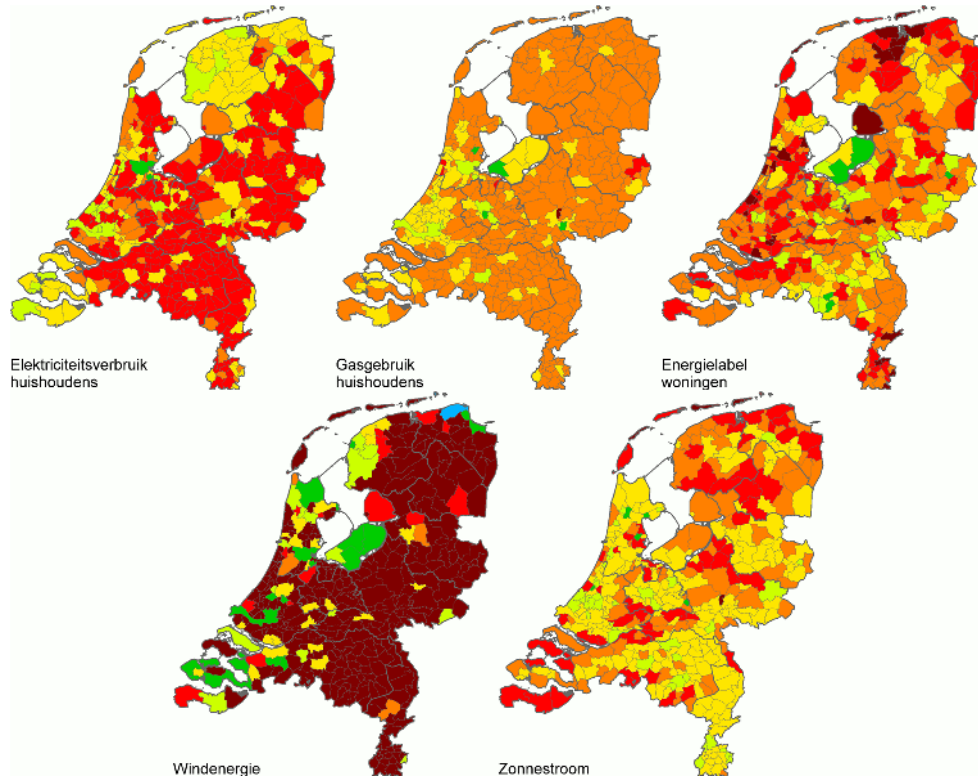
4.1.3 Energie

Figuur 4.4 laat zien dat de gewenste energietransitie vooralsnog minder vorm heeft gekregen naarmate gemeenten oostelijker in het land zijn gelegen. De grote steden Amsterdam (66%) en Rotterdam (63%) lopen voorop, gevolgd door Vlissingen (62%), Heerhugowaard (61%) en Harlingen (61%). Almere, Zoetermeer en Zeewolde hebben respectievelijk een 7^e, 8^e en 9^e plaats. Grote steden scoren hoog door een lager energiegebruik doordat hier relatief kleinere woningen worden aangetroffen die tevens aan elkaar zijn gebouwd. Andere genoemde gemeenten kennen relatief veel nieuwbouw die aan de moderne isolatie eisen voldoet, terwijl Harlingen en Zeewolde veel windenergie opwekken.

Een nadere analyse van de onderliggende indicatoren, zoals getoond in figuur 4.5, laat zien dat de lagere score van de voorraad 'energie' in oostelijke delen van ons land terug te voeren is tot het hogere energieverbruik van huishoudens en de mindere toepassing van windenergie. Al geeft de vooral in het westen geconcentreerde winning van windenergie aan dat windenergie in het oosten minder rendabel is, het aanwezig zijn van windmolens langs de Duits-Nederlandse grens, tot in Limburg toe, geeft aan dat ook andere redenen voor de geringe windproductie in dat deel van Nederland in het spel zijn.

Figuur 4.4 Overzicht scores van de 393 gemeenten voor de voorraad energie

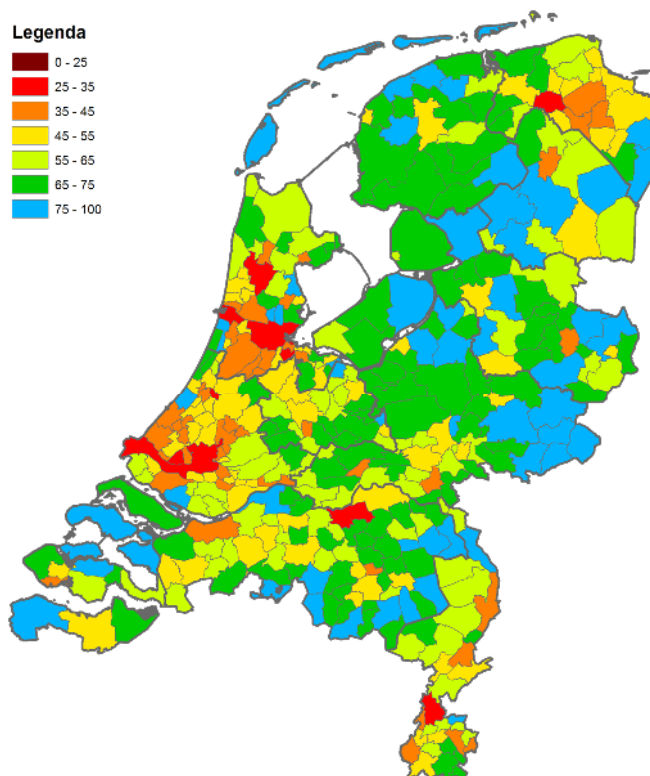

Figuur 4.5 Overzicht scores van de 393 gemeenten voor de indicatoren van de voorraad energie

Wat betreft de inzet van zonnestroom lopen de gemeenten in de provincies Utrecht, Noord- en Zuid-Holland, Noord-Brabant en Limburg voorop, terwijl Zeeland en de drie noordoostelijke provincies achterblijven.

4.1.4 Hinder en calamiteiten

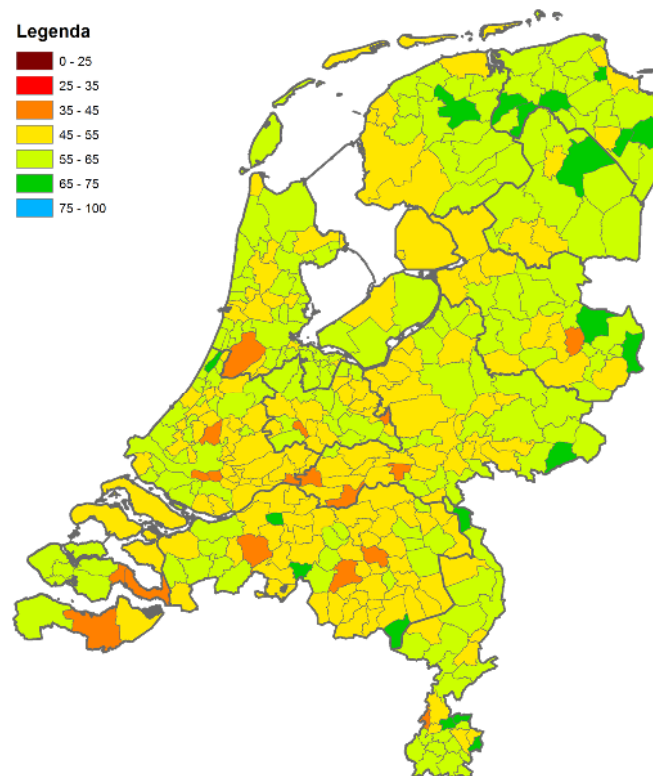
De voorraad 'hinder & calamiteiten' is opgebouwd uit acht indicatoren: geluidbelasting, geluidhinder, lichtbelasting, geurhinder, risico als gevolg van transport, externe veiligheid risicocontour, aardbevingen en overstromingen. De laagst scorende gemeenten zijn Groningen (26%), Rotterdam (31%), 's-Hertogenbosch (31%), Leiderdorp (34%) en Amsterdam (34%). Rondom de havengebieden van Rijnmond en Amsterdam, waar de stedelijke verdichting groot is en een industrieel karakter bestaat, wordt dit waarschijnlijk veroorzaakt door geluid- en lichthinder en door externe veiligheidsrisico's in verband met gevaarlijke stoffen en overstromingsrisico. In het noord- en zuidoosten van ons land spelen hierbij ook aardbevingsrisico's. Tot de best scorende gemeenten behoren de Waddengemeenten en Rozendaal.

Figuur 4.6 Overzicht scores van de 393 gemeenten voor de voorraad hinder & calamiteiten

4.1.5 Lucht

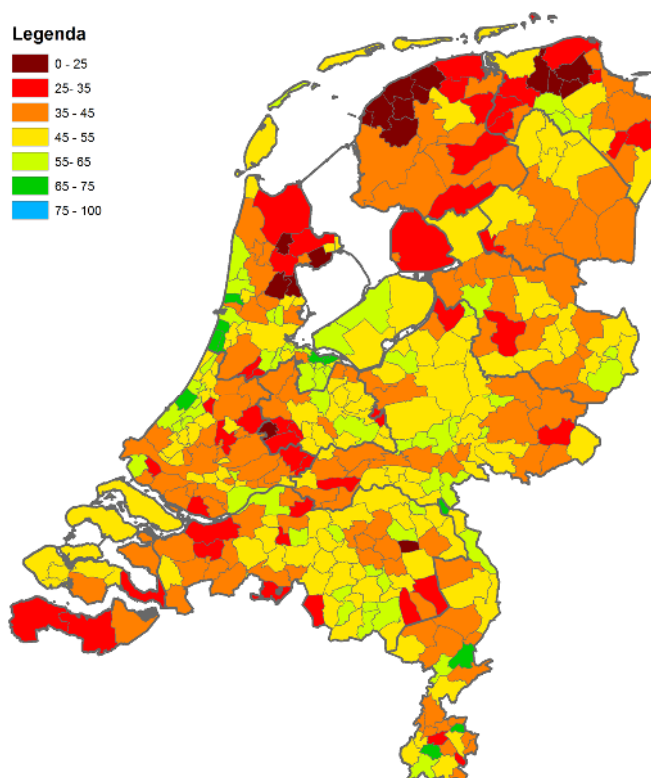
De voorraad 'lucht' is opgebouwd uit zeven indicatoren, respectievelijk voor de emissies van CO₂, stikstofoxiden, fijn stofdeeltjes (PM₁₀) en vluchtige organische stoffen en de luchtconcentraties van stikstofdioxide, ozon en PM₁₀. De voorraadscores wijken over het land niet sterk af, met relatief gunstige waarden in de gemeenten direct langs de kust en in de oostelijke helft van het land.

Figuur 4.7 Overzicht scores van de 393 gemeenten voor de voorraad lucht

4.1.6 Natuur en landschap

De voorraad 'natuur & landschap' is samengesteld uit zes indicatoren voor het oppervlak aan bos, de afstand van de woningen tot openbaar groen, de tevredenheid over het groen, het oppervlak aan recreatief oppervlaktewater en de biodiversiteit uitgedrukt in het aantal soorten en in het aantal rode lijst soorten. Gemeenten met hoge scores voor deze voorraad zijn Wassenaar (73%), Huizen (71%), Bloemendaal (71%), Mook en Middelaar (71%) en Heemskerk (70%). De laagst op 'natuur & landschap' scorende gemeenten liggen vooral in het noorden van ons land: Opmeer (13%), Beemster (13%), Ten Boer (14%), Leeuwarderadeel (15%) en Bedum (16%).

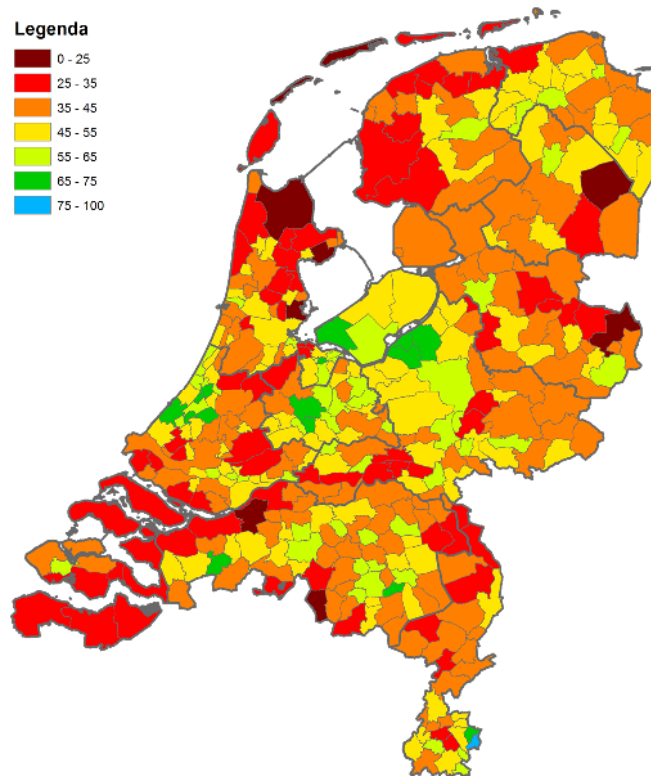
Figuur 4.8 Overzicht scores van de 393 gemeenten voor de voorraad natuur & landschap

4.1.7 Water

Dit jaar is het aantal indicatoren in deze voorraad aanzienlijk uitgebreid. Naast de chemische en ecologische kwaliteit van het oppervlaktewater is er nu ook aandacht voor de emissies op de oppervlaktewateren van fosfaat en stikstofverbindingen, de kwaliteit van het drinkwater en de aanwezigheid van een gemengd rioolstelsel.

De hoogste scores voor de voorraad 'water' worden gevonden in Kerkrade (77%), Zoetermeer (74%), Bussum (73%), Almere (73%) en Geldrop-Mierlo (72%).

Als laagste scores Waterland (18%), Reusel-De Mierden (23%), Drechterland (23%), Vlieland (23%) en Dinkelland (24%).

Figuur 4.9 Overzicht scores van de 393 gemeenten voor de voorraad water

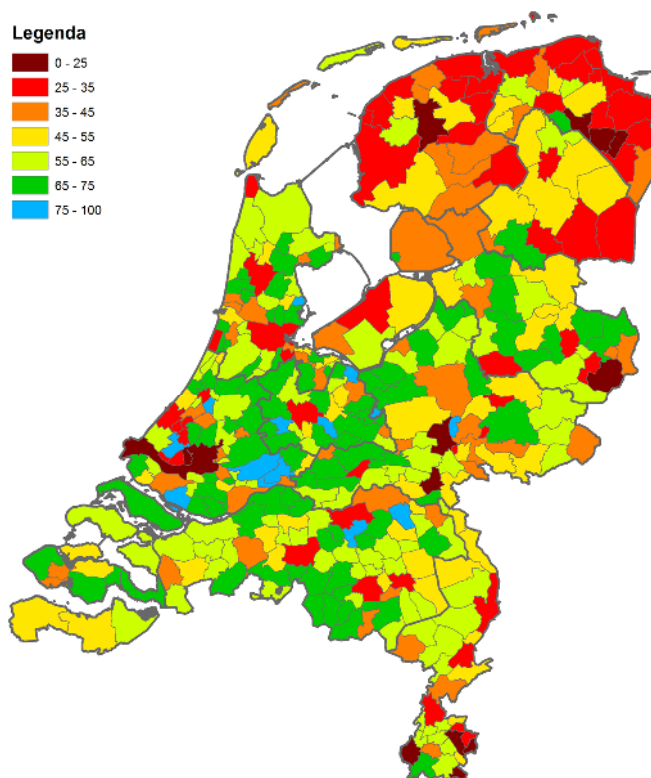
4.2 Voorraden van het sociaal-cultureel kapitaal

Het sociaal-cultureel kapitaal is opgebouwd uit de combinatie van de volgende zeven voorraden: economische participatie, gezondheid, kunst & cultuur, maatschappelijke participatie, onderwijs, veiligheid, en woonomgeving.

4.2.1 Economische participatie

De voorraad 'economische participatie' laat zien in welke mate burgers erin slagen mee te doen aan economische verdelingsprocessen. Deze voorraad kent in deze monitor vijf indicatoren: arme huishoudens, besteedbaar inkomen, gebruik maken van de bijstand, langdurige werkloosheid, en het financiële vermogen van het huishouden. Deze indicatoren houden verband met elkaar en met de voorraad 'arbeid' uit het economisch kapitaal, zoals nader wordt besproken in hoofdstuk 6.

Figuur 4.10 laat zien dat bijna alle grote steden het moeilijk hebben om op deze voorraad gunstig te scoren. Tot de laagst scorende gemeenten behoren Rotterdam (23%), Heerlen (24%), Kerkrade (24%), Enschede (24%), en Arnhem (24%). Laag scorende gemeenten worden door het hele land verspreid aangetroffen, echter in Noordoost-Nederland is de concentratie ervan het grootst. De meest gunstig scorende gemeenten zijn Rozendaal (87%), Giessenlanden (81%), Bunnik (80%), Hardinxveld-Giessendam (80%) en Edam-Volendam (79%).

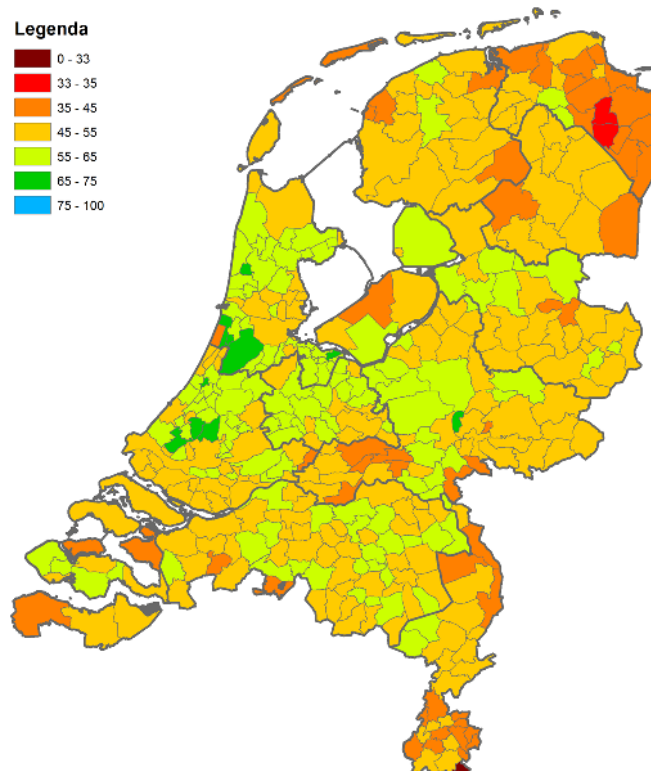

Figuur 4.10 Overzicht scores van de 393 gemeenten voor de voorraad economische participatie

4.2.2 Gezondheid

De voorraad (lichamelijke en geestelijke) 'gezondheid' wordt gemeten met behulp van acht indicatoren: de beoordeling van de eigen gezondheid, de levensverwachting, het aantal chronisch zieken, de afstand tot een ziekenhuis, de beschikbaarheid van huisartsen, het gebruik van alcohol en drugs en obesitas (riskant gedrag), onvoldoende bewegen en overlast door verwarde personen.

Zoals figuur 4.11 laat zien lijkt de voorraad 'gezondheid' in het oosten van Nederland wat minder gunstig te scoren dan in het westen. De meest gunstig scorende gemeenten op basis van de metingen van deze monitor zijn Rozendaal (74%), Midden-Delfland (73%), Pijnacker-Nootdorp (69%), Heiloo (68%) en Huizen (67%). De minst gunstig scorende gemeenten zijn Vaals (33%), Menterwolde (33%), Veendam (34%), Vlagtwedde (35%) en Kerkrade (36%). Elementen die hierbij een rol spelen zijn afstand tot de faciliteiten van de gezondheidszorg, levensstijl e.d.

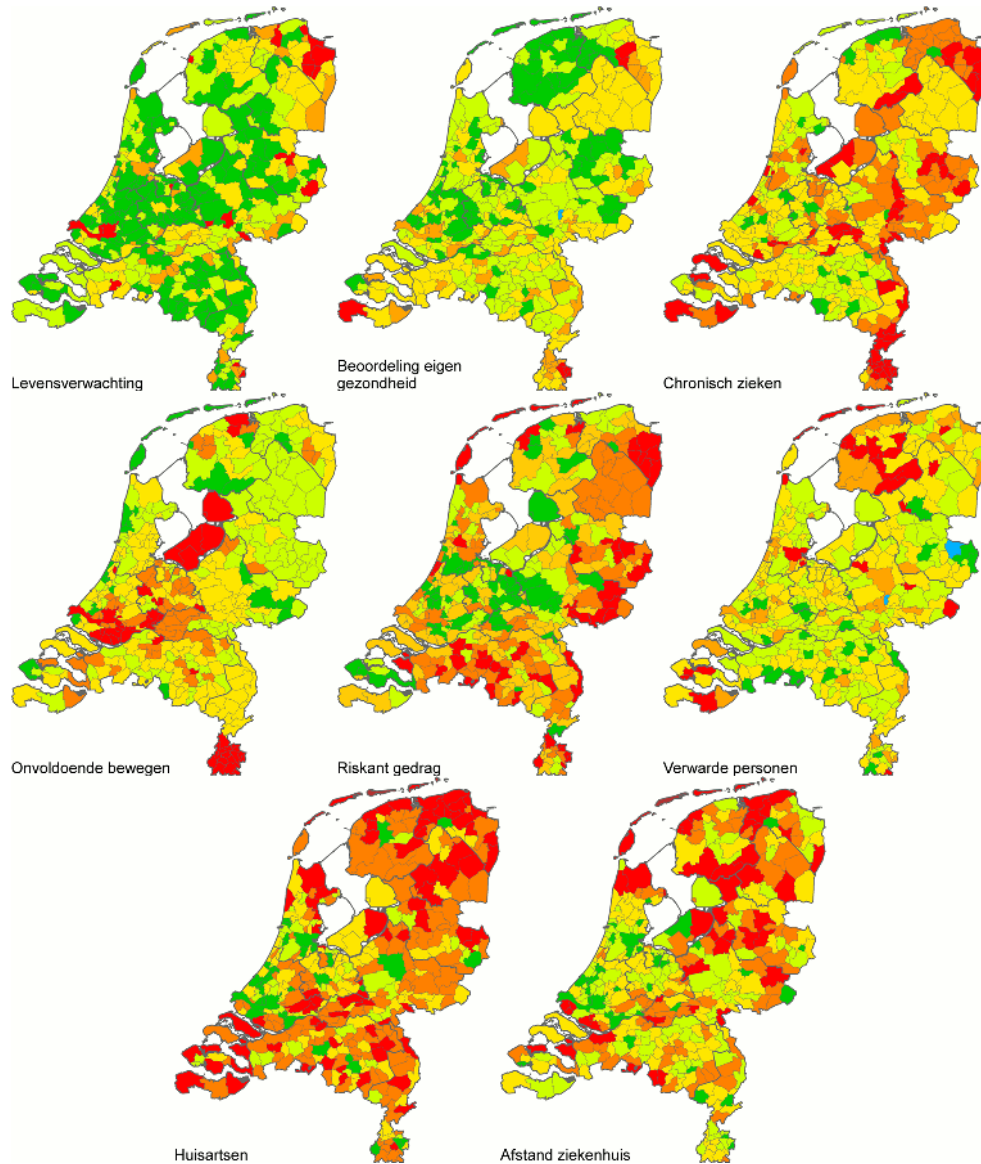
Figuur 4.11 Overzicht scores van de 393 gemeenten voor de voorraad gezondheid

Zoals vaker is ook hier het besef van belang dat er verschillende aspecten in de voorraadscore worden betrokken. In figuur 4.12 worden de scores van deze afzonderlijke indicatoren met kaarten in beeld gebracht.

Het landelijke patroon komt terug in de meeste van de in figuur 4.12 weergegeven indicatoren. Een uitzondering hierop vormen de indicatoren voor het aandeel

'overlast door verwarde personen' en 'onvoldoende bewegen'. Het ruimtelijk patroon dat zichtbaar wordt bij 'onvoldoende bewegen' lijkt in veel opzichten het spiegelbeeld van dat van 'riskant gedrag'. De mogelijk oorzaken hiervan zouden nader moeten worden bestudeerd.

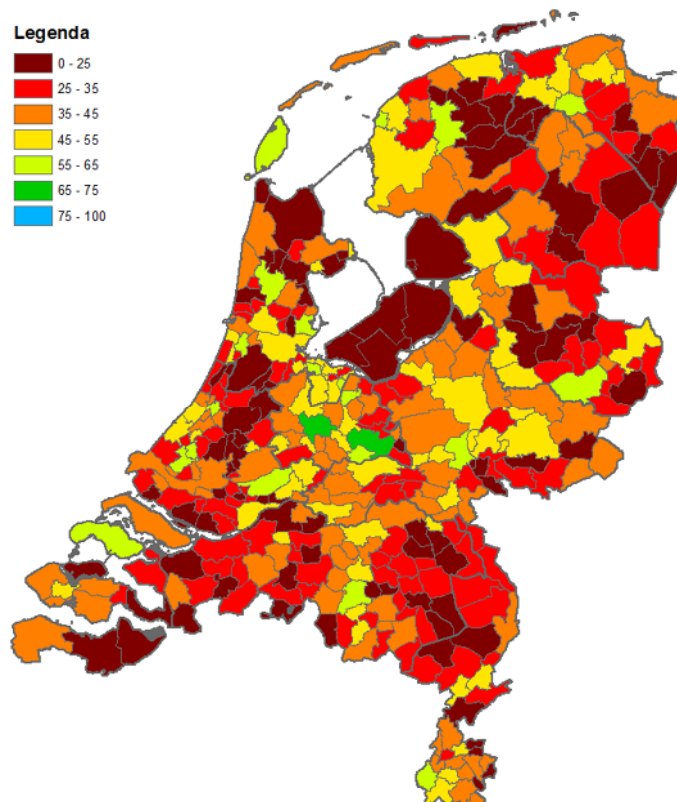
Figuur 4.12 Overzicht scores van de 393 gemeenten voor de indicatoren van de voorraad gezondheid

Het ruimtelijk patroon voor de indicator 'overlast door verwarde personen' geeft een opvallend beeld dat sterk afwijkt van de verwachting dat dit vooral een verschijnsel zou zijn dat zich in de grote steden als Amsterdam voordoet.⁸ Hoewel het aantal gevallen in grote steden hoog is laten relatieve cijfers zien dat dit ook in kleinere gemeenten een veelvoorkomend verschijnsel is. Vooral de provincies Friesland en Zeeland springen in het oog. Meerdere factoren lijken hierbij een rol te spelen zoals de omvang van de toeristische sector, de maatschappelijke acceptatie van afwijkend gedrag, maar ook regionale verschillen in wat door de politie bij meldingen onder deze categorie wordt geregistreerd.

4.2.3 Kunst en cultuur

De scores voor 'kunst & cultuur' zijn doorgaans weinig gunstig. In deze voorraad wordt een ruimer aantal aspecten dan in 2014 meegenomen: dorpsgezichten, gemeente monumenten, musea, podiumkunsten, archeologisch erfgoed en rijksmonumenten. Het hoogst scorende Utrechtse Heuvelrug (68%), Utrecht (65%), Leiden (63%), Laren (N.H.) (63%) en Weesp (63%). De laagst scorende gemeenten op deze voorraad zijn Zeewolde (9%), Dronten (10%), Hoogeveen (12%), Lelystad (13%) en Korendijk (13%).

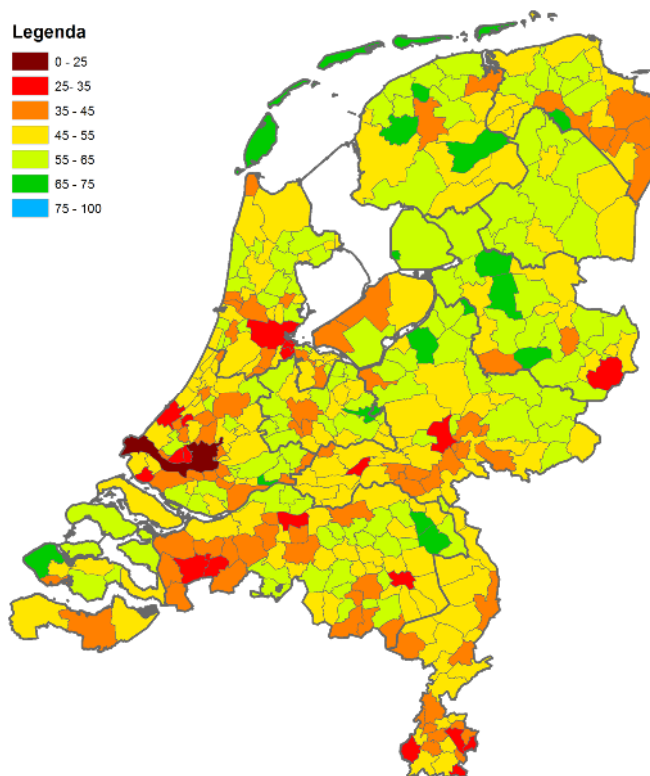

Figuur 4.13 Overzicht scores van de 393 gemeenten voor de voorraad kunst & cultuur

⁸ Zie ook B.C.J. Zoeteman, J. L. Slabbekoorn, Z. Tomor, 2015, Overlast door verwarde personen in Amsterdam in landelijk perspectief, Telos, rapport nummer 14.116, 7 januari, www.telos.nl/342016.aspx?t=Rapport+Overlast+door+verwarde+personen+in+Amsterdam+in+landelijk+perspectief.

4.2.4 Maatschappelijke participatie

De voorraad 'maatschappelijke participatie' is opgebouwd uit vijf indicatoren: gemeenteraadsverkiezingen, landelijke verkiezingen, mantelzorg, sociale cohesie, en vrijwilligers, allemaal indicatoren die iets zeggen over de mate waarin mensen zich inzetten voor / betrokken voelen bij een grotere sociale collectiviteit. Het minst gunstig scoren Rotterdam (25%), Kerkrade (30%), Amsterdam (30%), Hellevoetsluis (30%) en Schiedam (31%). Het meest gunstig komen kleinere, op zichzelf georiënteerde gemeenten uit de bus zoals Schiermonnikoog (73%), Staphorst (73%), Ameland (72%), evenals Veere (72%) en Hattem (70%).

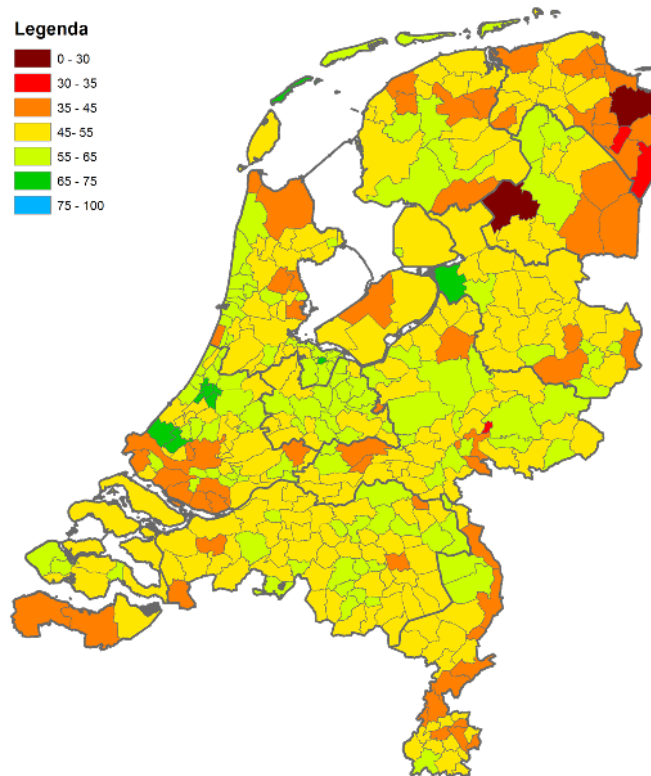

Figuur 4.14 Overzicht scores van de 393 gemeenten voor de voorraad maatschappelijke participatie

4.2.5 Onderwijs

De voorraad 'onderwijs' kent de volgende zeven bouwstenen: aanbod basis-scholen, aanbod voortgezet onderwijs, eindexamen cijfer voortgezet onderwijs, jeugdwerkloosheid, onvertraagd naar diploma, opleidingsniveau en voortijdige schoolverlaters. Jeugdwerkloosheid is hierbij opgenomen omdat dit een indicatie geeft hoe onderwijs en arbeidsmarkt op elkaar aansluiten.

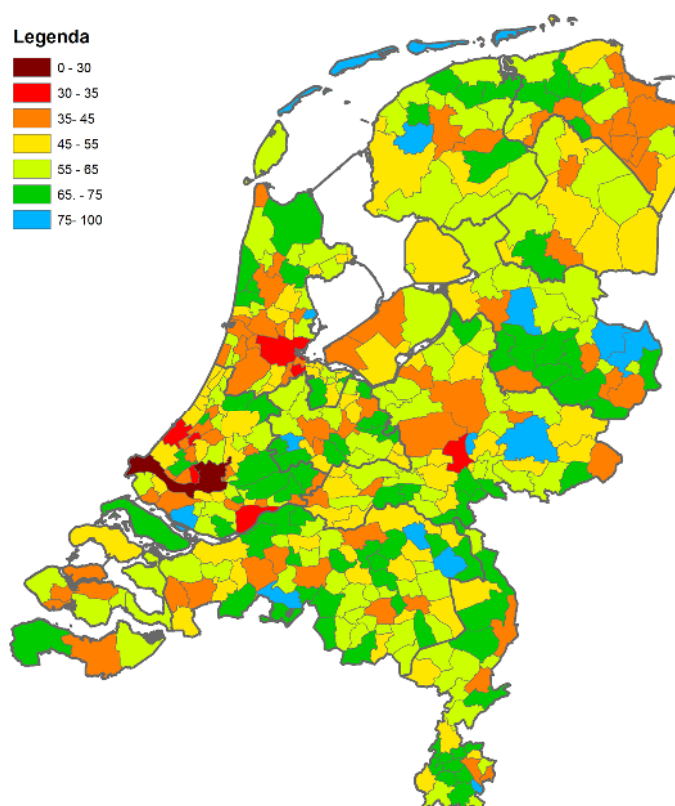
Het beeld over Nederland is relatief gelijkmatig met enkele minder gunstige uitschieters in het noordoosten van het land. Het gunstigst scoren Midden-Delfland (73%), Voorschoten (71%), Oegstgeest (71%), Leiderdorp (70%) en Bussum (69%). De minst gunstige scores worden gevonden in Oldambt (31%), Westerveld (31%), Pekela (33%), Doesburg (33%) en Vlagtwedde (35%).

Figuur 4.15 Overzicht scores van de 393 gemeenten voor de voorraad onderwijs

4.2.6 Veiligheid

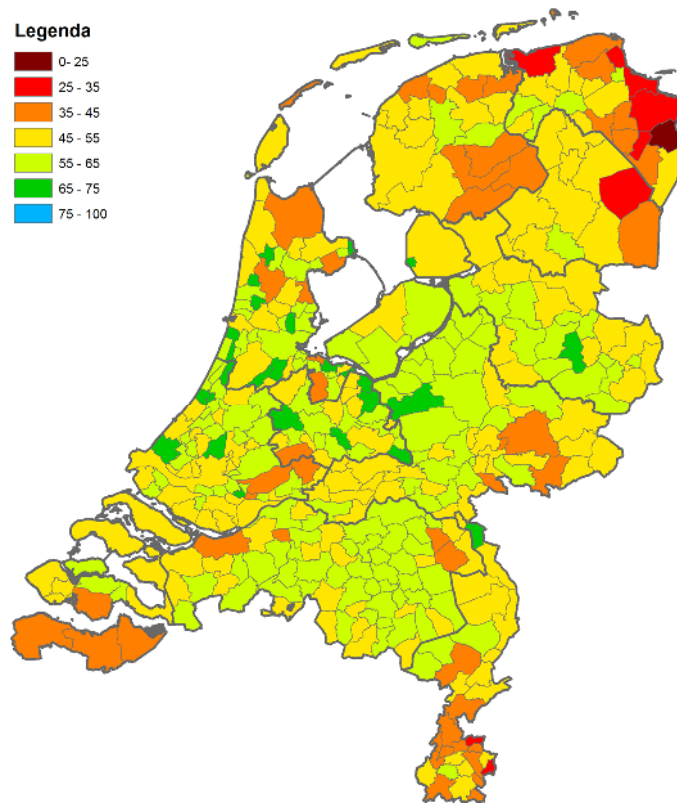
De voorraad 'veiligheid' beschrijft de veiligheid in de gemeente aan de hand van zes indicatoren: geweldsdelicten, jeugdcriminaliteit, onveiligheidsgevoel, vandalisme, verkeersonveiligheid en vermogensdelicten. Het beeld wisselt over het land en lijkt sterk bepaald te worden door het inwonertal van de gemeente. De minst gunstige scores hebben Rotterdam (29%), 's-Gravenhage (33%), Schiedam (33%), Amsterdam (34%) en Arnhem (34%). De hoogste scores worden gevonden bij de kleine gemeenten Vlieland (92%), Schiermonnikoog (92%), Ameland (89%), Rozendaal (86%) en Tubbergen (81%).

Figuur 4.16 Overzicht scores van de 393 gemeenten voor de voorraad veiligheid

4.2.7 Woonomgeving

De voorraad 'woonomgeving' kent de volgende zeven indicatoren: afstand supermarkt, bevolkingsontwikkeling, tevredenheid winkels, tevredenheid woonomgeving, verhuissaldo, woningtekort en WOZ waarde. Net als bij de voorraad 'onderwijs' is er een tamelijk gelijkmatig landelijk beeld, met relatief lage scores in het noordoostelijke en zuidoostelijke deel van het land. De hoogste scores worden gevonden in Naarden (74%), Hendrik-Ido-Ambacht (74%), Uitgeest (71%), Bunschoten (71%) en Blaricum (71%). De laagste in Bellingwedde (26%), Pekela (28%), Onderbanken (31%), Delfzijl (32%) en Kerkrade (32%).

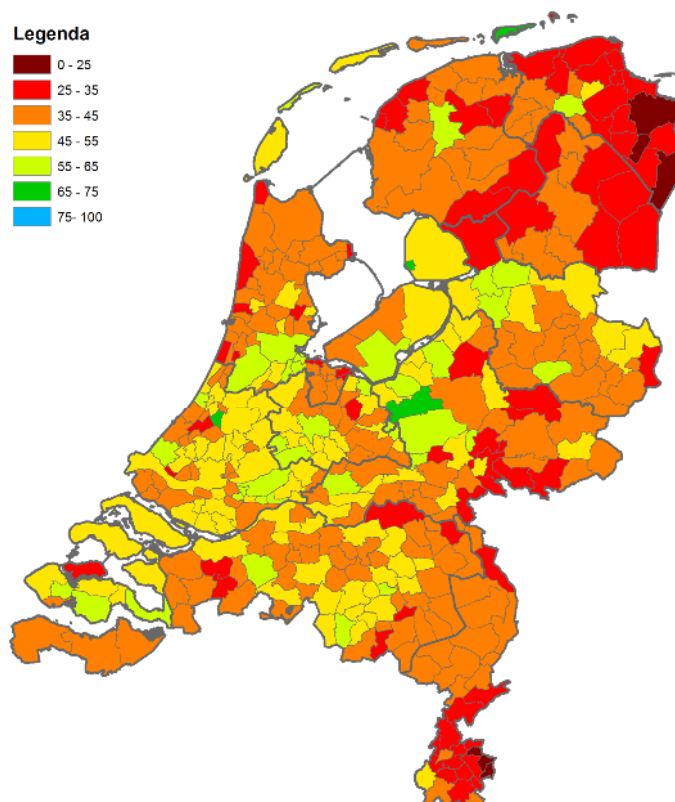
Figuur 4.17 Overzicht scores van de 393 gemeenten voor de voorraad woonomgeving

4.3 Voorraden van het economisch kapitaal

Het economisch kapitaal is opgebouwd uit de volgende vijf voorraden: 'arbeid', 'concurrentievermogen', 'infrastructuur & bereikbaarheid', 'kennis', en 'ruimtelijke vestigingsvoorwaarden'.

4.3.1 Arbeid

De voorraad 'arbeid' wordt beschreven aan de hand van de volgende vijf indicatoren: arbeidsongeschiktheid, benutting arbeidspotentieel, ontgroening & vergrijzing, werkgelegenheidsfunctie en werkloosheid. Figuur 4.18 laat zien dat de gunstigste scores zich voordoen in de Randstad en een ring daaromheen. In het oosten van het land zijn de scores minder gunstig. De hoogste waarden worden aangetroffen in Zoeterwoude (71%), Urk (70%), Barneveld (67%), Schiermonnikoog (66%) en Staphorst (64%). De minst gunstige waarden worden gevonden in Pekela (22%), Brunssum (22%), Kerkrade (23%), Landgraaf (23%) en Vlagtwedde (24%). Al eerder werd gewezen op een vergelijkbaar patroon dat bij de voorraad 'economische participatie' naar voren kwam.

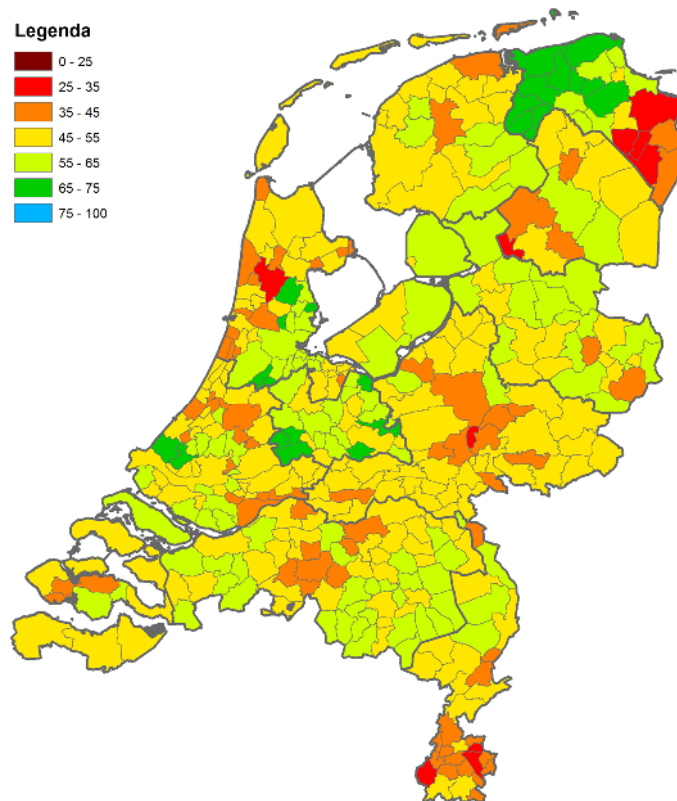

Figuur 4.18 Overzicht scores van de 393 gemeenten voor de voorraad arbeid

4.3.2 Concurrentievermogen

De voorraad 'concurrentievermogen' is opgebouwd uit de indicatoren: aandeel starters, aandeel topsectoren, BRP, bedrijfsopheffingen, en snelgroeiende bedrijven.

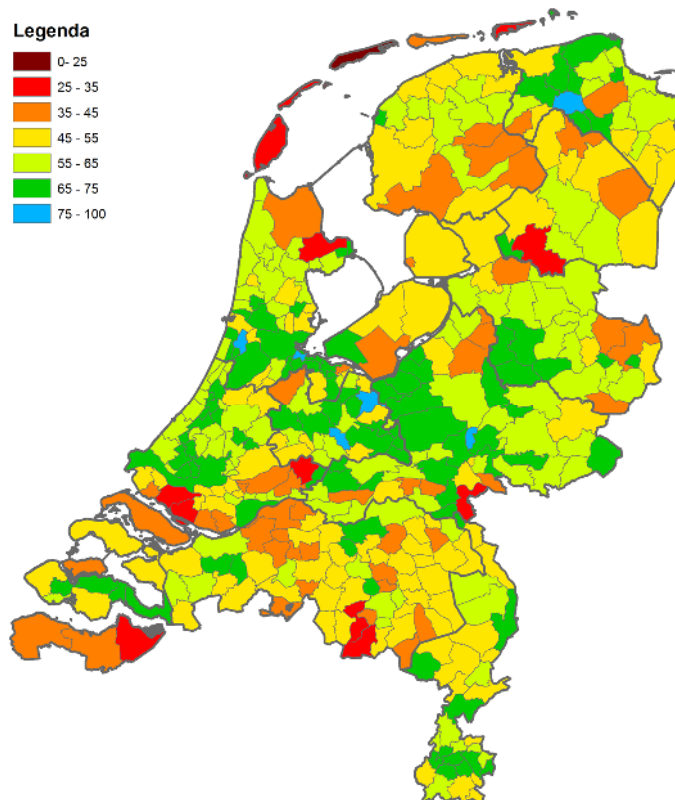
Hoge scores voor deze voorraad zijn te vinden bij Grootegast (73%), Aalsmeer (72%), Oudewater (71%), Beemster (71%) en Oostzaan (70%). De laagste scores worden gevonden bij Rozendaal (28%), Veendam (31%), Heerlen (32%), Maastricht (34%) en Meppel (34%).

Figuur 4.19 Overzicht scores van de 393 gemeenten voor de voorraad concurrentievermogen

4.3.3 Infrastructuur en bereikbaarheid

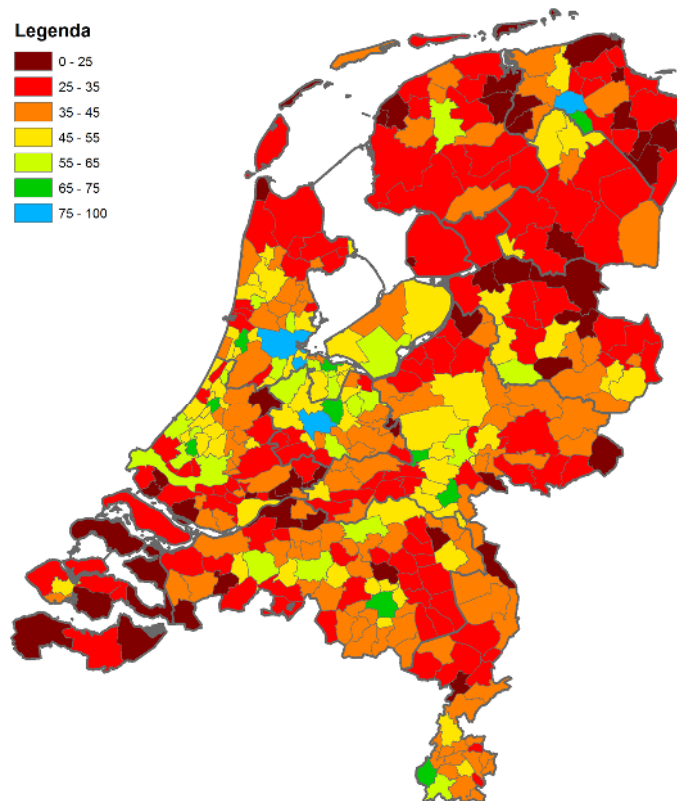
Gunstige scores voor de voorraad 'infrastructuur & bereikbaarheid' zijn de te vinden in Midden-Nederland en het oosten van het land. Deze voorraad kent als indicatoren duurzame mobiliteit, ontsluiting hoofdwegen en ontsluiting treinstations. De hoogste scores worden gevonden bij Bunnik (79%), Amersfoort (78%), Groningen (78%), Diemen (77%) en Haarlem (76%). De laagste waarden worden gevonden bij enkele Waddengemeenten: Terschelling (24%), Vlieland (29%) en Schiermonnikoog (29%) en bij Nissewaard (29%). Dat de Waddeneilanden een geïsoleerde positie hebben is begrijpelijk, voor Nissewaard is dat minder het geval.

Figuur 4.20 Overzicht scores van de 393 gemeenten voor de voorraad infrastructuur & bereikbaarheid

4.3.4 Kennis

De voorraad 'kennis' is samengesteld uit vier indicatoren: aandeel hoogopgeleiden, capaciteit WO/HBO, creatieve industrie en high- & medium-tech bedrijfsleven. De kern van dit kennislandschap ligt in de Randstad en een al eerder in verband met de voorraad 'arbeid' (figuur 4.18) genoemde ring van grotere gemeenten daaromheen. De hoogst scorende gemeenten zijn Utrecht (78%), Groningen (76%), Amsterdam (76%), Nijmegen (74%) en Eindhoven (73%). Laag scorende gemeenten zijn Reimerswaal (14%), Zwartewaterland (16%), Pekela (16%), Urk (16%) en Achtkarspelen (17%).

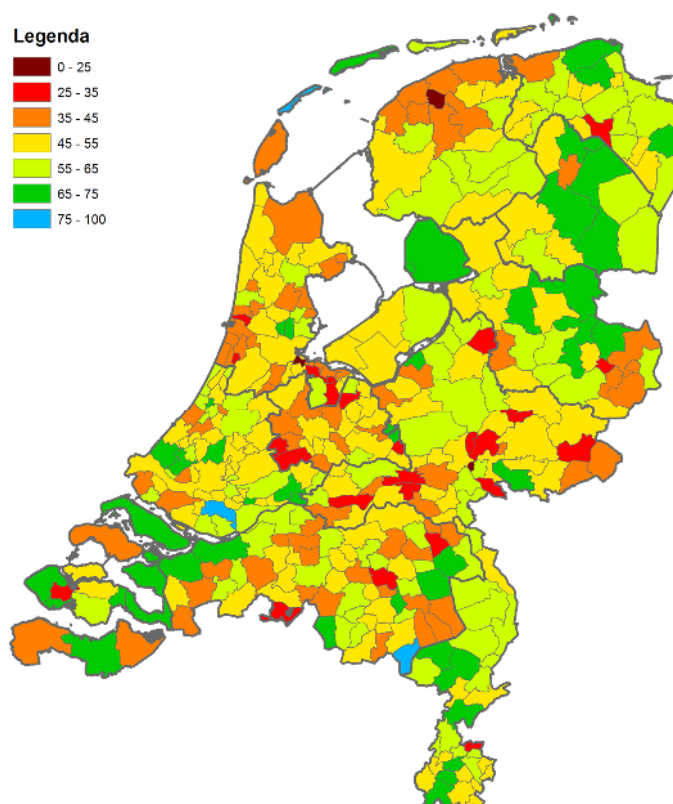

Figuur 4.21 Overzicht scores van de 393 gemeenten voor de voorraad kennis

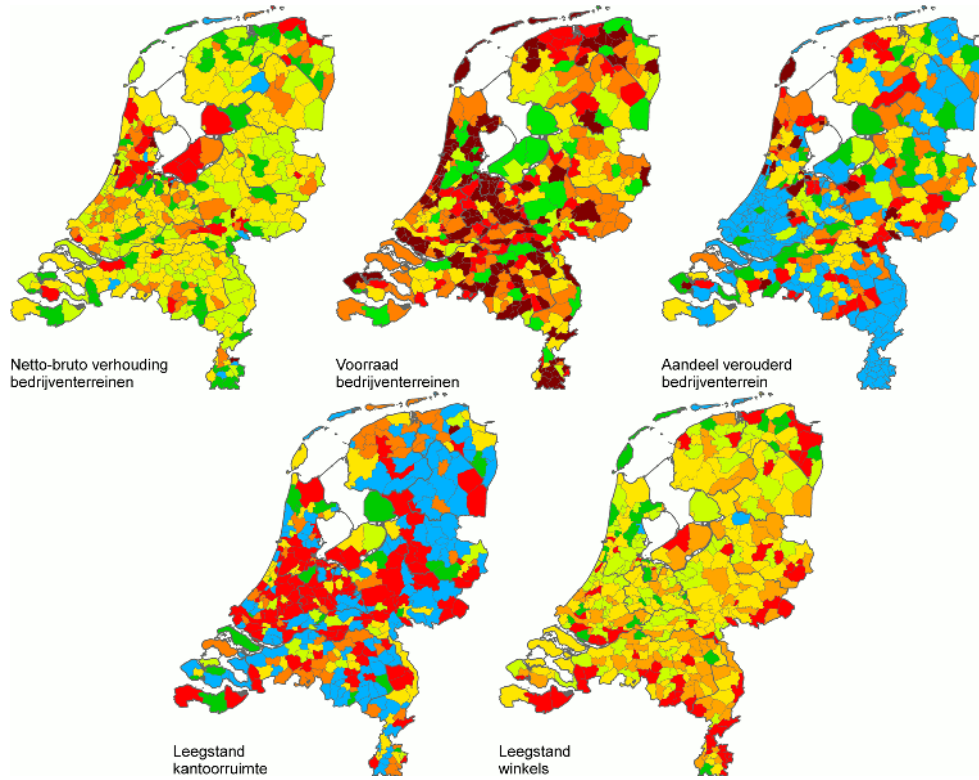
4.3.5 Ruimtelijke vestigingsvoorwaarden

De indicatoren die de voorraad 'ruimtelijke vestigingsvoorwaarden' samen stellen zijn leegstand kantoorruimte, leegstand winkelruimte, netto/bruto gebruik van bedrijventerreinen, verouderd bedrijventerreinen, en voorraad bedrijventerreinen. Gunstig scores Cranendonck (76%), Binnenmaas (76%), Vlieland (76%) en Giessenlanden (75%). Ongunstig scores Leeuwarderadeel (21%), Diemen (22%), Westervoort (24%), Oudewater (25%) en Heemstede (26%). De gemeenten met lage scores komen niet in een bepaalde regio voor maar zijn over het hele land verdeeld, zoals figuur 4.22 toont.

Bij een meer gedetailleerde analyse, zoals getoond in figuur 4.23 blijkt dat de voorraad bedrijventerreinen, behalve in een strook lopend van de provincie Flevoland naar Overijssel en Gelderland en bij enkele grote steden, nog verbetering vraagt. Verouderde bedrijfsterreinen worden het meest aangetroffen in een van noord naar zuid lopende strook over het midden van het land. Bij de indicator leegstaande kantoren komen verspreid over ons land gemeenten met hoge naast gemeenten met juist lage scores voor. In de Randstad is leegstand het meest veelvuldig aan de orde. De leegstand van winkelruimte is het meest voorkomend langs de grenzen van ons land.

Figuur 4.22 Overzicht scores van de 393 gemeenten voor de voorraad ruimtelijke vestigingsvoorwaarden

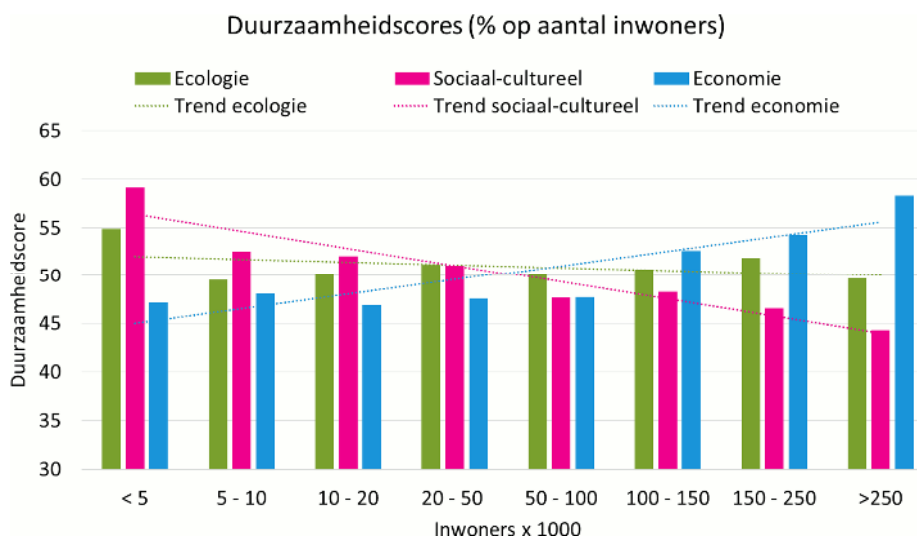
Figuur 4.23 Overzicht scores van de 393 gemeenten voor de indicatoren van de voorraad vestigingsvoorwaarden

5 Voorbij de lijstjes: een gemeentelijke typologie

De algemene duurzaamheidsscore van gemeenten wordt des te informatiever naarmate die kan worden herleid tot een specifieke set van gemeentelijke ontwikkelkansen en -opgaven, bijvoorbeeld in verband met de specifieke ligging van gemeenten, een specifiek type economische ontwikkeling, een bepaalde samenstelling van de bevolking. Niet een generiek lijstje van duurzaamheidsscores is hier van belang, maar het specifieke samenstel van duurzaamheidskwaliteiten dat die positie bepaalt en de daarmee verbonden gemeentelijke achtergrondkenmerken. Een eerste voorstel voor een daartoe behulpzame gemeentetypologie is gepresenteerd in de Nationale Monitor Duurzame Gemeenten 2014. Omdat voor die aanpak veel interesse bleek te bestaan is voor deze monitor gezocht naar een bredere fundering van de typologie. Deze is om drie redenen van belang. Ten eerste geeft de typologie een indruk van de gemeente-eigen samenhang van duurzaamheidskenmerken, zodat deze inzichtelijk en begrijpbaar wordt. Op de tweede plaats brengt de typologie gemeentelijke duurzaamheidskenmerken in verband met bredere kenmerken van specifieke gemeenten, zoals de regionale tussen-gemeentelijke positie, de economisch-historische achtergrond, de aard van het grondgebruik. Er ontstaat een beeld van de contextspecifieke eigenheid van duurzaamheidskenmerken. Tenslotte biedt de typologie de mogelijkheid om de gemeentelijke ontwikkeling te 'benchmarken' met vergelijkbare andere gemeenten, om zo tot een nog scherper beeld te komen van de eigen ontwikkelingsgang. Samen draagt dit bij tot een beter begrip van de eigen (regionale) gemeentelijke positie en de bijbehorende duurzame ontwikkelkansen en -opgaven: een handelingsperspectief 'voorbij de lijstjes'.

De verbrede analyse van de typologie heeft geleid tot een verkenning van twee soorten indelingen. De een is gebaseerd op een 'simpele' kwantitatieve indeling van gemeenten op basis van hun bevolkingsomvang. De ander is gebaseerd op een meer kwalitatieve indeling van gemeenten op basis van een diversiteit van sociaal-ruimtelijke kenmerken.

5.1 Typologie op basis van gemeentelijke bevolkingsomvang

Figuur 5.1 Duurzaamheidsscores per kapitaal per grootte klasse gemeenten

Figuur 5.1 laat zien dat bij grotere gemeenten een lagere score voor het sociaal-culturele en in bescheidener mate voor het ecologische kapitaal optreedt. De grootte klassen zijn afgeleid van de stedelijkheidsklassen die het CBS hanteert. Naarmate het aantal inwoners toeneemt stijgt de score voor het economisch kapitaal. Kleine gemeenten zijn dus vooral sociaal-cultureel in het voordeel, terwijl grote steden een economisch voordeel hebben. De middelgrote gemeenten profiteren van het één noch het ander. Ecologische kenmerken variëren op onderdelen waarbij de effecten voor de voorraden 'energie', 'afval & grondstoffen' en 'hinder & calamiteiten' elkaar per saldo grotendeels uitmiddelen. In hoofdstuk 7 wordt hierop verder ingegaan.

Bij de grootte van de gemeenten zijn grofweg drie typen onderscheiden: kleine, middelgrote en grote gemeenten. De kleine gemeente is gedefinieerd als een gemeente met minder dan 50.000 inwoners, de middelgrote gemeenten heeft een inwoneraantal tussen de 50.000 en 100.000 inwoners en de grote gemeente telt 100.000 inwoners of meer. Tabel 5.1 biedt een overzicht van hoeveel gemeenten er per groottype zijn. Uit dit overzicht blijkt dat het merendeel van de gemeenten minder dan 50.000 inwoners herbergt, c.q. dat meer dan 7,5 miljoen Nederlanders in een dergelijke gemeente woont (dat is nog steeds 1,5 miljoen meer dan er woonachtig zijn in alle 100.000-plus gemeenten bij elkaar).

Tabel 5.1 Overzicht van het aantal gemeenten per stedelijkheidsklasse in Nederland

Grootte klasse in aantal inwoners per gemeente	Aantal gemeenten per klasse	Totaal aantal inwoners per klasse
Kleiner dan 50.000	317	7.680.257
50.000-100.000	45	3.059.147
Groter dan 100.000	31	6.162.742

Tabel 5.2 geeft een overzicht van de afwijkingen van de duurzaamheidsscores van de gemeenten naar grootteklasse ten opzichte van het landelijke gemiddelde. Dit geeft een aanwijzing voor de aard van de uitdagingen voor deze gemeenten.

Tabel 5.2 Afwijkingen van de duurzaamheidsscores per stedelijkheidsklasse ten opzichte van het landelijke gemiddelde

Grootteklasse gemeenten	Afwijking t.o.v. landelijk gemiddelde van de			
	totaalscore	ecologie score	sociaal-culturele score	economie score
Kleiner dan 50.000	0,61	0,33	4,31***	-2,95***
50.000-100.000	-1,53***	0,72	-3,63***	0,25
Groter dan 100.000	0,93	0,29	-4,18***	6,68***

*** p<0,01, ** p<0,05, * p<0,1

Tabel 5.2 toont, kijkend naar de kleine en grote gemeenten, dat er voor zowel het sociaal-cultureel als het economisch kapitaal sprake is van grote afwijkingen van het landelijke gemiddelde (zij het gespiegeld), zonder dat dit leidt tot significante afwijkingen van de totaalscore. De effecten middelen elkaar hier per saldo 'uit'. Voor de middelgrote gemeenten geldt dat er sprake is van een significant lagere score voor het sociaal-culturele kapitaal die zich ook vertaalt in een lagere totaalscore. Onderstaand wordt hier nader op ingegaan.

5.1.1 Kleine gemeenten

Kleine gemeenten hebben gemiddeld genomen een 4,3%punt hogere sociaal-culturele score dan het landelijk gemiddelde. De uitdaging voor de kleine gemeenten lijkt, kijkend naar de kale cijfers, op het eerste gezicht vaak te liggen bij het verbeteren van de lage economische score. Deze is 2,9% punt lager dan het landelijk gemiddelde. Dit hoeft niet perse een probleem te zijn. Het kan zijn dat een kleine gemeente in de praktijk profiteert van de economische kracht van een nabijgelegen (grotere) gemeente, wat slechts deels of niet zichtbaar wordt in de gemeentelijke economische score.

Box 5.1 Voorbeeld van een kleine gemeente: Oudewater

Oudewater is een kleine gemeente in Utrecht met ca. 10.000 inwoners. Oudewater scoort met het sociaal-cultureel kapitaal hoog (61%) net als veel kleinere gemeenten. Dit komt vooral door een hoge score op 'economische en maatschappelijke participatie' en op 'veiligheid'. Het economisch kapitaal scoort met 48% een stuk lager, wat is te herleiden tot o.a. een lage score voor 'ruimtelijke vestigingsvoorwaarden'.

5.1.2 Middelgrote gemeenten

Middelgrote gemeenten vertonen geen hogere economische en ecologische totaalscores, maar wel een lagere sociaal-culturele (gemiddeld 3.6%punt lager). Dit leidt per saldo tot een gemiddeld 1,5%punt lagere totaalscore van de middelgrote gemeenten. Het heeft er veel van weg dat 'door de bank genomen' middelgrote gemeenten wel de sociaal-culturele nadelen hebben van de grotere stad, maar minder de economische voordelen. Dat vraagt om beleidsmatige aandacht op landelijk niveau. De gebruikelijke programma's voor het stimuleren van nieuwe economische ontwikkeling zijn sterk geënt op de groeidynamiek en de aantrekkelijkheid van de 100.000-plus gemeenten en bereiken de middelgrote gemeenten kennelijk minder, althans in een vernieuwend economisch opzicht. Maar daarmee ontbreekt een belangrijke motor om sociale problemen aan te pakken. Een verbrede stadsregionale aanpak, waarin ook de positie van de middelgrote steden wordt meegenomen, de directe leefomgeving van 3 miljoen Nederlanders, lijkt daarom van belang.

Box 5.2 Voorbeeld van een middelgrote gemeente: Helmond

Helmond is een middelgrote gemeente in Noord-Brabant met ca. 90.000 inwoners. Kenmerkend voor Helmond is een lage sociaal-culturele score van slechts 40%. De economische score van Helmond komt niet hoger dan 43%. Beide scores passen bij het beeld voor middelgrote gemeenten. In Helmond is de lage sociaal-culturele score verbonden met de voorraden 'economische participatie' en 'kunst en cultuur'. Bij ecologie scoort Helmond hoger, 53%, maar dit kan de lage andere kapitaalscores niet compenseren. Dit is kenmerkend bij middelgrote steden.

5.1.3 Grote gemeenten

Grote gemeenten scoren gemiddeld 6.7%punt hoger op economisch kapitaal dan het landelijke gemiddelde. Dit is opvallend gunstig. Maar deze gunstige economische prestaties gaan gepaard met een sociaal-cultureel lagere score die 4.2%punt onder het gemiddelde ligt. Hierin ligt een belangrijke uitdaging voor de grote steden. Tegelijkertijd, beschikken juist grote steden over mogelijkheden om kansen voor sociale stijging te scheppen voor degenen die niet tot de uitvallers behoren. De kenniseconomie zetelt in belangrijke mate in de grotere steden met hun hogere opleidingen en op innovatie gerichte starters economie. Daarin ligt tevens een belangrijk deel van de aantrekkingskracht voor nieuwkomers. Beleid

om de lagere sociaal-culturele kapitaalscore van grote steden te verbeteren kan zijn aangrijpingspunt zoeken in het verbreden van stijgingskansen, zodat de totaalscores voor duurzaamheid in grote steden gunstiger kunnen worden.

Box 5.3 Voorbeeld van een grote gemeente: Groningen

Groningen is een universiteitsstad met ruim 200.000 inwoners. Het economisch kapitaal scoort hoog (65%), waarbij het sociaal-economisch kapitaal met 48% sterk achterblijft. Daarmee is Groningen een goed voorbeeld van de problematiek in de grote steden. De hoge economische score is verbonden met een hoge score voor 'infrastructuur & bereikbaarheid' van 78% en voor 'kennis' van 76%. Bij het sociaal-cultureel kapitaal scoren vooral 'economische participatie' (26%) en 'veiligheid' (41%) laag. Het ecologisch kapitaal laat een gemiddelde score zien van 50%.

5.1.4 De verandering in scores in 2015 t.o.v. 2014 voor de kwantitatieve typen

Tabel 5.3 De veranderingen in 2015 ten opzichte van 2014 van de kapitaal- en totaalscores voor de drie kwantitatieve typen

Grootte typen	Verschil in %punt t.o.v. gemiddelde van			
	totaalscore	ecologie score	sociaal-culturele score	economie score
Meer dan 100.000	-0,05	0,80*	-0,52	-0,11
50.000 - 100.000	-0,03	0,78*	-0,48*	-0,39*
Minder dan 50.000	-0,21*	0,33*	-0,56*	-0,41*

*: verschil is significant

Tabel 5.3 geeft een impressie van de omvang van de wijzigingen van de scores in 2015 ten opzichte van 2014 afhankelijk van de grootte van de gemeenten. De economische en sociaal-culturele kapitaalscores zijn significant terug gelopen bij de middelgrote en kleine gemeenten. De ecologische scores zijn voor alle kwantitatieve typen toegenomen. De totaal scores veranderen nauwelijks bij de 100.000-plus en middelgrote gemeenten, maar significant bij de kleinere gemeenten.

Dezelfde analyse kan ook gemaakt worden op het detailniveau van de voorraden zoals getoond in tabel 5.4.

De verbetering van 'afval & grondstoffen' en 'energie' is vooral te zien bij de middelgrote gemeenten. Mogelijk weten zij de afvalinzameling en energietransitie effectiever te organiseren dan kleinere gemeenten.

De voorraad 'lucht' laat vooral in de grote steden een verbetering zien.

'Economische participatie' en 'arbeid' vertonen een forse daling bij alle drie de typen gemeenten. De sterke verslechtering van de score voor 'arbeid' blijft in de grote steden het meest beperkt. De 'ruimtelijke vestigingsvoorwaarden' zijn het sterkst verbeterd in de grote steden.

Tabel 5.4 De veranderingen in 2015 ten opzichte van 2014 van de voorraadscores voor de drie kwantitatieve typen

Voorraad	Grootte klasse	Verandering in score in %punt in 2015 t.o.v. 2014		
		Minder dan 50.000	50.000 - 100.000	Meer dan 100.000
Ecologisch				
Afval & grondstoffen		0,66*	1,66*	0,59
Bodem		-0,05	1,75	1,97
Energie		0,29*	0,45*	0,38*
Hinder & calamiteiten		0,00	0,00	0,00
Lucht		1,27*	1,29*	2,64*
Natuur & landschap		0,00	0,00	0,00
Water		-0,77	-0,02	0,13
Sociaal-cultureel				
Economische participatie		-3,18*	-3,73*	-3,30*
Gezondheid		0,14	0,44	0,55*
Kunst & cultuur		-0,11	-0,24	0,08
Maatschappelijke participatie		0,23*	-0,06	-0,47*
Onderwijs		0,99*	-0,16	0,47
Veiligheid		-1,09*	0,96	0,38
Woonomgeving		-0,90*	-0,60	-1,38
Economisch				
Arbeid		-3,47*	-3,65*	-2,86*
Concurrentievermogen		0,23*	0,18	0,15
Infrastructuur & bereikbaarheid		-0,03	-0,06	-0,01
Kennis		0,43	0,51	0,55
Ruimtelijke vestigingsvoorwaarden		0,78*	1,09*	1,61*

*: verschil is significant

5.2 Typologie op basis van kwalitatieve kenmerken

5.2.1 Bouwstenen voor een kwalitatieve typologie van gemeenten

Naast het inwonertal zijn er andere, meer gedetailleerde, kwalitatieve kenmerken die inzicht kunnen geven in de specifieke aspecten en uitdagingen van gemeenten op duurzaamheidsgebied. Ze geven een verdere verdieping aan de hiervoor gegeven kwantitatieve typologie. De hier op basis van de literatuur geselecteerde kwalitatieve aspecten richten zich op een aantal kenmerken:

- aard van het bodemgebruik,
- aard van de woningvoorraad,
- aard werkgelegenheidsfunctie,
- bevolkingsontwikkeling,

- positie gemeente in regionaal verband,
- economische geschiedenis.

Deze kenmerken kunnen soms worden uitgedrukt in tegenover elkaar staande typen, bijvoorbeeld een gemeente met een nieuwe woningvoorraad en een gemeente met een oude woningvoorraad; of een gemeente met bevolkingsgroei en een gemeente met bevolkingskrimp.

Om deze kenmerken te valideren is een verklaringsmodel gemaakt. De uitkomsten hiervan zijn opgenomen in bijlage 3.

5.2.2 Algemene kenmerken van de kwalitatieve typologie

Tabel 5.5 laat zien welke kwalitatieve aspecten zijn opgenomen in de Nationale Monitor Duurzame Gemeenten 2015. Daarnaast is de definitie van het desbetreffende type vermeld, evenals het aantal gemeenten dat onder dit type valt. In tabel 5.6 zijn de uitkomsten van de berekeningen van de kenmerken van een type in vergelijking met de gemiddelde scores samengevat.

In bijlage 4 is een overzicht te vinden van de gemeenten en hun bijbehorende typen.

Het merendeel van de gemeenten in ons land valt onder een of meerdere van de in tabel 5.5 gedefinieerde kwalitatieve typen. Er zijn 48 gemeenten die niet onder één of meerdere van de kwalitatieve typen zijn in te delen.

Tabel 5.5 Kenmerken van de gebruikte kwalitatieve typologieën en aantallen gemeenten per type

Kenmerk	Typologie	Definitie	Aantal
Bevolkings-ontwikkeling	Groei gemeente	Groei aantal inwoners in 2005-2015 >5%	77
	Krimp gemeente	Krimp aantal inwoners >2% in 2005-2015	71
Woning-voorraad	New Town	>40% woningen is gebouwd na 1985	54
	Historische gemeente	Woningvoorraad voor 1905 >8% + 1 of meerdere monumentale stadsgezichten	46
Werkgelegenheid	Werk gemeente	Werkgelegenheidsfunctie >100 + aantal banen >14.000	52
	Woongemeente	Werkgelegenheidsfunctie <60	82
Bodem-gebruik	Groene gemeente	Aandeel bos en natuurlijk terrein >30%	40
	Agrarische gemeente	Aandeel agrarische grond >75%	82
Overige	Centrum gemeente	Gemeente bevat meer dan 15% van de inwoners van een Corop gebied + een score van >50 op voorzieningenniveau	55
	Voormalige Industrie gemeente	Meer dan 53% van de beroepsbevolking werkte volgens de volkstelling van 1960 in de industrie	86
	Toeristische gemeente	Meer dan 11% van de bedrijfsvestigingen is gericht op toerisme of meer dan 25% van de beroepsbevolking werkt in het toerisme	69

Tabel 5.6 Overzicht van de afwijking van de scores voor gemeenten die tot een kwalitatief type behoren ten opzichte van het landelijk gemiddelde

Kenmerk	Typologie	Totaalscore	Ecologie score	Sociaal-culturele score	Economie score
Bevolkingsontwikkeling	Groei	2,13***	0,72	0,97	4,20***
	Krimp	-2,09***	0,14	-3,56***	-2,84***
Samenstelling woningvoorraad	New Town	1,92***	0,57	2,06***	3,14***
	Historisch	-0,22	-1,69**	0,32	0,71
Werkgelegenheidsfunctie	Werk	-0,38	0,03	-4,23***	3,06***
	Woon	-0,25	0,17	0,46	-1,34**
Bodemgebruik	Groen	2,44***	4,47***	2,74**	0,11
	Agrarisch	-0,98*	-3,71***	1,54**	-0,77
Overige	Centrum	-0,39	-0,91	-4,95***	2,89***
	Voormalige industrie	-1,05**	0,84	-2,70***	-1,29**
	Toeristisch	-0,08	2,67***	-3,29***	-0,87

*** p<0,01, ** p<0,05, * p<0,1

Bevolkingsontwikkeling

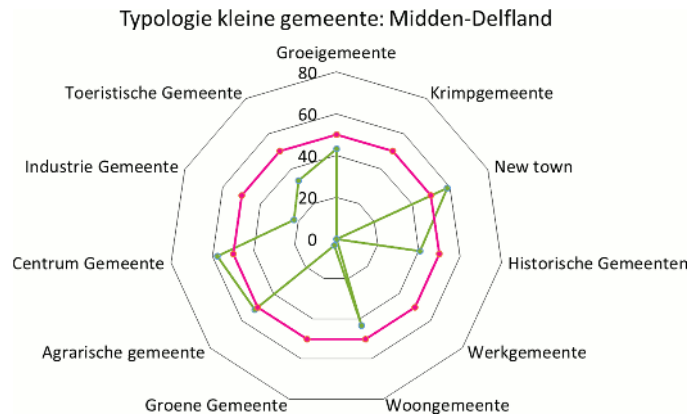
Vanuit het perspectief van bevolkingsontwikkeling worden groei- en krimpgemeenten onderscheiden.

Een groeigemeente is een gemeente die in de afgelopen 10 jaar met meer dan 5% is gegroeid. Onder andere Amsterdam, Tilburg, Midden-Delfland, Rhenen en Uitgeest behoren hiertoe. Groeigemeenten profileren zich vooral met goede economische omstandigheden. De andere kapitalen scoren niet significant verschillend ten opzichte van het landelijk gemiddelde. Groeigemeenten vertonen daarnaast hogere scores op de kwaliteit van de woonomgeving (2,1%punt hoger). Ook vertonen zij een hogere 'economische participatie'.

Onder krimpgemeenten worden hier gemeenten verstaan die in de afgelopen 10 jaar met meer dan 2% in bevolkingsomvang zijn gekrompen. Hier vallen gemeenten onder zoals Pekela, Vaals, Appingedam en Oldambt. Krimpgemeenten hebben een lagere totaalscore op duurzaamheid ten opzichte van het gemiddelde van 2,1%punt. Deze gemeenten vertonen lagere waarden op het sociaal-cultureel kapitaal, in het bijzonder door de lagere scores van 'woonomgeving' en 'gezondheid' en het economisch kapitaal, in het bijzonder door de 2,4%punt lager dan het gemiddelde scorende 'concurrentievermogen'. Daarnaast scoren de krimpgemeenten 5,8%punt hoger op 'bodem', mogelijk door de afwezigheid van door groei veroorzaakte milieubelasting.

Samenvattend: groeigemeenten kennen vooral een hoger economisch kapitaal, krimpgemeenten een lager economisch én sociaal-cultureel kapitaal.

Box 5.1 Voorbeeld van een kwalitatieve typologie voor Midden-Delfland

Midden-Delfland is een kleine gemeente en heeft bijna 19.000 inwoners. Het ligt in het Zuid-Hollandse veenweide gebied tussen grote steden als 's-Gravenhage en Rotterdam. De gemeente is zowel centrum gemeente als New Town en draagt nog steeds de kenmerken van een agrarische gemeente.

Woningvoorraad

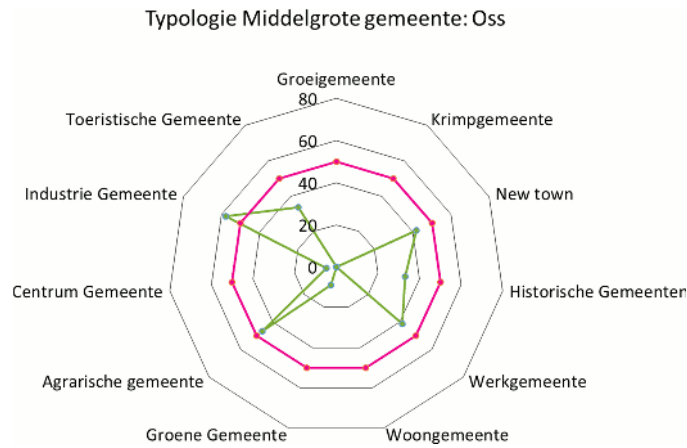
In verband met de woningvoorraad is vooral gekeken naar het moment waarop het merendeel van de woningen zijn gebouwd, wat een relatie heeft met bijvoorbeeld de realisatie van moderne eisen op het gebied van energiegebruik .

In de New Town is meer dan 40% van de woningen na 1985 gebouwd. New Towns scoren 1,9%punt hoger dan gemiddeld op de totale duurzaamheid. Dit hebben ze vooral te danken aan een goede economie score. Zo telt de voorraad 'arbeid' 3.6%punt hoger dan gemiddeld. Daarnaast laten New Towns hogere waarden zien op de voorraden 'gezondheid' en 'energie'. Onder andere Almere, Dronten, Overbetuwe en Uithoorn behoren tot de New Towns.

Hier tegenover staat de historische gemeente. Hier telt als historische gemeente de gemeente met een woningvoorraad waarvan meer dan 8% is gebouwd voor 1905. Daarnaast hebben zij één of meerdere beschermde dorps- en stadsgezichten. Door deze oudere woningvoorraad scoren zij, vooral als gevolg van een hoger energiegebruik, gemiddeld lager op het ecologisch kapitaal. Ook voor andere voorraden van het ecologisch kapitaal laten zij lagere scores zien. Gemeenten die behoren tot dit type zijn onder andere 's-Gravenhage, Utrecht, Middelburg, Vaals, en Schiermonnikoog.

New Towns onderscheiden zich samenvattend door een hoger economisch kapitaal, terwijl historische gemeenten zich onderscheiden door een lager ecologisch kapitaal.

Box 5.2 Voorbeeld van een kwalitatieve typologie voor Oss

De middelgrote Noord-Brabantse gemeente Oss heeft 90.000 inwoners en kent een rijk industrieel verleden. Nog steeds is het zijn van een voormalige industriestad een belangrijk kenmerk van deze gemeente, die zich verder ook bijna als agrarische gemeente typeert.

Werkgelegenheid

In een volgend kenmerk staat de werkgelegenheidsfunctie centraal. Als er meer mensen in een gemeente werken dan de beroepsbevolking groot is en de gemeente heeft de beschikking over meer dan 14.000 banen dan wordt deze als een werkgemeente gezien. Zoals tabel 5.6 laat zien kennen werkgemeenten gemiddeld een hogere score (3,1%punt) op het economisch kapitaal en een flink lagere score bij het sociaal-cultureel kapitaal (-4,2%punt). De aanzuigende werking van de arbeidsmarkt in heden of verleden heeft kennelijk invloed (gehad) op de onderlinge betrokkenheid. In de voorraden komt dit vooral terug in een lagere score op veiligheid (-2,9%punt). Daar tegenover staat een hogere score op arbeid van 2,4%punt. Onder de werkgemeenten vinden we onder andere Amsterdam, Rotterdam, Nijmegen, Haarlemmermeer en Sittard-Geleen.

Als de verhouding tussen de werkgelegenheid en beroepsbevolking minder dan 60% is wordt de gemeente gezien als een woongemeente. Mensen pendelen van de woongemeenten naar de werkgemeenten. Dit gaat samen met een iets lagere score van het economisch kapitaal (-1,3%punt). Voorbeelden van gemeenten die bij deze typologie horen, zijn Steenbergen, Katwijk, Voerendaal en Zuidplas.

Werkgemeenten kennen een hoger economisch en een lager sociaal-cultureel kapitaal, woongemeenten een iets lager economisch kapitaal.

Bodemgebruik

In termen van het bodemgebruik worden bij meer dan 75% agrarisch bodemgebruik de agrarische en bij meer dan 30% natuur en bos de groene gemeenten onderscheiden. Beide typen gemeenten in het buitengebied hebben een hoger dan gemiddelde score op het sociaal-cultureel kapitaal. Dit komt vooral

door de hogere scores op veiligheid (3,8%punt) en maatschappelijke participatie (2,5%punt). Groene gemeenten hebben daarnaast, vanwege de natuurlijke omgeving, ook een hogere score bij het ecologisch kapitaal. In agrarische gemeenten scoort het ecologisch kapitaal juist minder gunstig door een intensievere belasting van bodem en water. Voorbeelden van agrarische gemeente zijn Sint Oedenrode, Staphorst en Woerden. Voorbeelden van groene gemeenten zijn: Rozendaal, Bloemendaal en Ede.

Groene gemeenten scoren hoger op het ecologisch kapitaal én het sociaal-cultureel kapitaal, agrarische gemeenten lager op het ecologisch kapitaal en hoger op het sociaal-cultureel kapitaal.

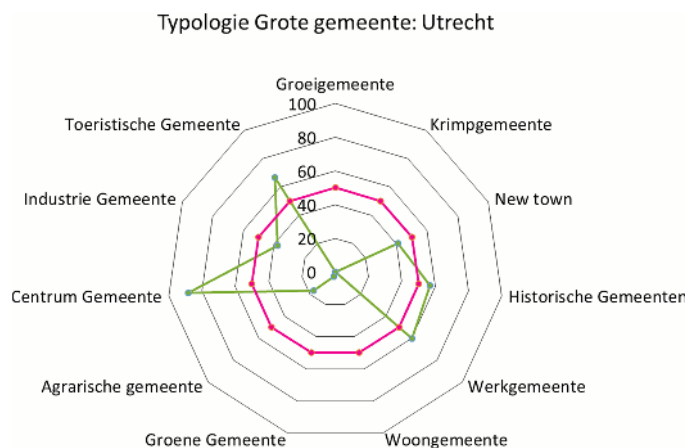
Overige kenmerken

Centrumgemeenten kennen een hogere gemiddelde score voor het economisch kapitaal (2,9%punt). Daartegenover staat een gemiddeld fors lagere score voor het sociaal-cultureel kapitaal (-5,0%punt). Op voorraadniveau komt dit voornamelijk terug in een hogere score voor 'kennis' (3,7%punt). De lagere score op het sociaal-cultureel kapitaal hangt in belangrijke mate samen met de lagere waarden voor 'gezondheid'. Voorbeelden van centrum gemeenten zijn Maastricht, Tilburg, Hilversum en Rotterdam.

Voormalige industriegemeenten hebben doorgaans te kampen met een erfenis uit het verleden (bodemproblematiek, samenstelling beroepsbevolking) die doorwerkt in lagere gemiddelde scores voor het economisch (-1,3%punt) en het sociaal-cultureel (-2,7%punt) kapitaal. Het resultaat is een gemiddeld lagere totale duurzaamheidsscore (-1,1%punt). De lagere scores voor het sociaal-cultureel kapitaal zijn vooral te herleiden tot de lagere scores op 'gezondheid' en 'kunst & cultuur'. Economisch is er vooral een lagere score op 'arbeid'. Voorbeelden van voormalige industriegemeenten zijn Tilburg, Rotterdam en Helmond.

Toeristische gemeenten vallen op door een positieve gemiddelde score (2,7%punt) voor het ecologisch kapitaal. Deze score houdt vooral verband met gunstige scores op 'lucht' en 'afval & grondstoffen'. De sociaal-culturele score (-3,3%punt) valt in deze gemeenten juist lager uit. Voorbeelden van toeristische gemeenten zijn Amsterdam, Leiden en Valkenburg aan de Geul.

Box 5.3 Voorbeeld van een kwalitatieve typologie voor Utrecht

De gemeente Utrecht is met ca. 330.000 inwoners centraal gelegen in ons land en vervult in de provincie Utrecht en daarbuiten een centrum functie. Het scoort dan ook erg hoog als centrum gemeente, maar tevens kwalificeert deze gemeente zich als toeristische gemeente, werkgemeente en historische gemeente.

5.2.3 De relatie tussen bevolkingsomvang en kwalitatieve gemeentelijke typen

Tabel 5.7 Aandeel gemeenten van bepaalde bevolkingsomvang dat tot een kwalitatief type behoort

Kenmerk	Typologie	Minder dan	50.000 –	Meer dan
		50.000 (N=317)	100.00 (N=45)	100.000 (N=31)
Bevolkings- ontwikkeling	Groei	14%	27%	65%
	Krimp	21%	11%	0%
Samenstelling woningvoorraad	New Town	13%	18%	19%
	Historisch	12%	4%	23%
Werkgelegen- heidsfunctie	Werk	6%	36%	52%
	Woon	24%	13%	0%
Bodemgebruik	Groen	11%	7%	10%
	Agrarisch	25%	7%	0%
Overige	Centrum	5%	31%	84%
	Voormalige industrie	22%	22%	16%
	Toeristisch	15%	11%	58%

Het overzicht van tabel 5.7 toont dat onder de 100.000-plus gemeenten het vaakst centrumgemeenten, werkgemeenten, groeigemeenten en toeristische gemeenten worden aangetroffen, maar ook New Towns. Middelhete gemeenten neigen het meest naar werk- en/of groeigemeenten, centrum- en/of voormalige industriegemeenten. Onder de kleine gemeenten komen vaker agrarische-, woon- en/of voormalige industriegemeenten voor, maar ook (in mindere mate) krimpgemeenten. Overigens is er sprake van een

behoorlijke diversiteit van deels overlappende kenmerken die het beste contextspecifiek is te duiden.

Meer in het algemeen geeft dit beeld voeding aan het besef dat gemeenten niet kunnen worden gezien als in zichzelf gekeerde eenheden, maar dat hun kansen en opgaven zich per definitie ontwikkelen vanuit de interactie met hun directe omgeving. Het merendeel van de karakteristieke gemeentelijke kenmerken ontleent juist zijn bestaan aan die regionale wisselwerking. Schakelen tussen de schalen, vooral op regionaal niveau, is daarmee geen teken van bestuurlijke drukte, maar een noodzakelijke 'fact of life' die inkleuring geeft aan de eigen ontwikkelkansen te midden van het regionale pallet van gemeentelijke karakteristieken.

Achterliggend geeft het beeld daarmee ook voeding aan opvattingen die waarschuwen voor een al te smalle benadering van ruimtelijk-economische opgaven. De dynamiek in de centrumstad is niet los te zien van de dynamiek in het omliggende polycentrische gebied. Kansen voor een duurzame ontwikkeling op gemeenteniveau moeten daarom per definitie worden aangevlogen vanuit een stadsregionaal perspectief, vanuit de eigenheid van een gemeente te midden van de regionale intergemeentelijke samenhang.

Samenvattend laat tabel 5.7 zien dat 100.000-plus gemeenten vaker centrum- en/of werkgemeenten zijn, met een belangrijke omgevingsfunctie in de sfeer van bezoeken, wonen, voorzieningen en/of werk. Bij de middelgrote gemeenten is de werkgemeente en de groeigemeente het meest dominant, met een regionale functie in de sfeer van wonen en werken. Bij de kleine gemeenten springt nog altijd de agrarische functie als de meest voorkomende eruit, direct gevolgd door de woonfunctie en het 'voormalige industrie' kenmerk.

Ten slotte is nog vermeldenswaard dat 'krimp' geen algemeen kenmerk is van het buitengebied, dat 'groen' zich niet beperkt tot kleinere plattelandsgemeenten, dat 'werk' geen uitsluitend kenmerk is van de 100.000-plus gemeenten en dat een voormalig industrieel verleden zich niet beperkt tot de (middel)grote stad. Integendeel. In alle gevallen is een meer genuanceerde regionaal-ruimtelijke blik nodig.

In bijlage 5 is een overzicht gegeven van de gemeenten die per gemeentetype het hoogst scoren.

6 Samenhang tussen de kapitalen: correlaties tussen voorraden en indicatoren

In het vorige hoofdstuk stond centraal hoe met de ontwikkelde theoretisch-empirische typologie een beeld kan worden gevonden van de eigen duurzaamheidsopgaven van gemeenten. Uit ander, nog niet gepubliceerd onderzoek van Telos, komt naar voren dat kleinere gemeenten in hun ontwikkeling doorgaans sterker zijn bepaald door de bodem waarop zij zijn gevestigd dan grotere gemeenten die zich van de grondgebonden effecten hebben losgemaakt.

In dit hoofdstuk wordt stilgestaan bij het fundamentele uitgangspunt van duurzame ontwikkeling dat de drie kapitalen zich niet los van elkaar kunnen en moeten ontwikkelen en dat dientengevolge elk initiatief rekening moet houden met de gevolgen voor alle drie de kapitalen. Daarbij is het doel te voorkomen dat er afwenteling van het ene kapitaal op het andere plaatsvindt. In dit verband is het in beeld brengen van duurzame ontwikkeling niet alleen gediend met het meten van de totaal scores die in deze monitor worden beschreven, maar ook met het nagaan van de verhouding tussen de scores van de drie kapitalen en hun onderlinge samenhang. Met de uitkomsten van deze monitor is er een schat aan informatie beschikbaar om na te gaan of de veronderstelde samenhang tussen de drie kapitalen ook in de praktijk kan worden gevonden en voor welke aspecten dat vooral optreedt.

Deze analyse zal worden gedaan op het niveau van de voorraden. De berekende Pearson correlaties zijn vermeld in bijlage 6. Ook is een dergelijke analyse gemaakt op het niveau van de ruim honderd indicatoren, maar van de presentatie hiervan wordt afgezien. De indicatoren illustreren op detailniveau wat bij de samenhang tussen de voorraden al voldoende zichtbaar wordt. Er zullen enkele sprekende voorbeelden worden genoemd. Eerst komen voor de volledigheid samenhangende voorraden binnen de kapitalen aan de orde, en daarna die tussen de kapitalen.

6.1 Correlaties binnen de kapitalen

6.1.1 Ecologisch kapitaal

De meest opvallende (negatieve) samenhang binnen het ecologisch kapitaal treedt op tussen de voorraden 'energie' en 'hinder & calamiteiten'. Waar het energieverbruik hoog is, bijvoorbeeld door de aanwezigheid van grote, vrijstaande en weinig geïsoleerde woningen, is de hinder door geluid en licht juist laag. Dit kan worden geduid als een plattelandseffect of andersom als een verdichtingseffect van de steden. De indicatoren 'geluidbelasting' en 'lichtbelasting' vertonen daarbij een zeer sterke onderlinge correlatie. De voorraad 'energie' hangt ook sterk samen met de voorraad 'afval & grondstoffen'. Waar het energie verbruik hoog is wordt, opvallende genoeg, het afval beter ingezameld. Hier is vermoedelijk een zelfde basismechanisme aan de orde: op het platteland zijn betere randvoorwaarden aanwezig om afval gescheiden in te zamelen dan in de stad. In het verlengde hiervan is er ook een indirecte samenhang te achterhalen tussen 'afvalinzameling' en 'ervaren hinder'. Waar het afval goed wordt ingezameld wordt er weinig hinder ervaren. Ook hier spelen vermoedelijk de al genoemde verdichtingsmechanismen.

Een andere samenhang binnen het ecologisch kapitaal betreft die tussen de voorraden 'bodem' en 'natuur & landschap'. Waar de bodem schoon is scoort 'natuur & landschap' hoog. Geen verrassende conclusie omdat op deze natuurbodem chemische bodemvervuiling en mestbelasting minder aan de orde zijn.

6.1.2 Sociaal-cultureel kapitaal

De sterkste samenhang binnen het sociaal-cultureel kapitaal betreft in de eerste plaats die tussen 'economische participatie' en respectievelijk 'veiligheid', 'maatschappelijke participatie' en 'gezondheid'. Gezondheid hangt ook sterk samen met 'onderwijs' respectievelijk 'woonomgeving'. Al deze voorraden laten het beeld zien dat in gemeenten waar burgers in het economische proces (kunnen) participeren en relatief welvarend en gezond zijn het ook veilig is, de woonomgeving prettig is, goed onderwijs wordt aangeboden en met goed gevolg wordt doorlopen, etc. Een cluster van sterk correlerende indicatoren in dit verband bestaat uit het aanbod van basisscholen en hoger onderwijs, huisartsen en lage werkloosheid.

6.1.3 Economisch kapitaal

Binnen het economisch kapitaal hangen de voorraden minder sterk samen dan binnen beide andere kapitalen. Er is alleen enige samenhang tussen de voorraden 'infrastructuur & bereikbaarheid' en 'kennis', wat vermoedelijk het gevolg is van hogere scores van beide voorraden in grote steden.

6.2 Correlaties tussen de kapitalen

6.2.1 Correlaties tussen ecologische voorraden en die van beide andere kapitalen

De voorraden 'afval & grondstoffen', 'energie' en in mindere mate 'water' uit het ecologisch kapitaal hangen samen met de voorraden 'economische participatie', 'maatschappelijke participatie' en 'veiligheid' uit het sociaal-cultureel kapitaal. Hier is het al eerder geconstateerde plattelandseffect en/of verdichtingseffect opnieuw zichtbaar. In plattelandsgemeenten wordt het afval beter opgehaald, is het energiegebruik van de woningen hoger, is de waterkwaliteit minder gunstig en heersen tegelijk sterkere sociale verbindingen wat zich uit in het hoger scoren van de drie genoemde sociaal-culturele voorraden.

De voorraad die het scherpst de verdichtingseffecten van urbanisatie vertegenwoordigt, namelijk 'hinder & calamiteiten', vertoont een nog grotere samenhang met twee van deze sociaal-culturele voorraden, 'maatschappelijke participatie' en 'veiligheid'. Ook zijn er samenhangen van 'hinder & calamiteiten' met enkele economische voorraden. Dit is uiteraard het geval in relatie tot de voorraad die geluidhinder veroorzaakt: 'infrastructuur & bereikbaarheid' en daarnaast met de voorraad 'kennis' die mogelijk samenhangt met de dichtheid van studenten. Bij een analyse van de samenhang tussen de indicatoren wordt zichtbaar dat deze sterk is tussen 'geluidbelasting' en verdichting gerelateerde indicatoren zoals het aantal huisartsen, het aanbod aan basisscholen en voortgezet onderwijs en het aantal vermogensdelicten. De keerzijde van deze medaille is zichtbaar in de samenhang met indicatoren zoals de fosfaat- en stikstofbelasting van het oppervlaktewater die hoog is in gebieden met weinig verdichting, het platteland, waar de landbouw voor deze belastingen zorgt.

De voorraad 'natuur & landschap' vertoont een samenhang met de voorraad 'kennis' uit het economisch kapitaal. De hoger opgeleiden vestigen zich in de groene delen van de steden.

6.2.2 Correlaties tussen sociaal-culturele en economische voorraden

De samenhangen tussen het economisch en sociaal-cultureel kapitaal worden vooral zichtbaar in de relaties tussen de voorraad 'arbeid' enerzijds en de voorraden 'economische participatie', 'gezondheid', 'onderwijs' en 'woonomgeving' anderzijds. Op zich betreft dit een al langer bekend fenomeen dat arbeid sociaal activerend werkt en meer mogelijkheden biedt voor ontwikkeling. Verder correleert 'concurrentievermogen' significant met 'economische participatie'. 'Kennis' hangt duidelijk samen met 'onderwijs', hetgeen evenmin hoeft te verbazen. Tenslotte is er een verband tussen de voorraden 'kennis' en 'kunst & cultuur'. De gemeenten waar hoger opgeleiden wonen bieden ook de beste mogelijkheden voor kunst & culturele activiteiten. Tegelijkertijd kunnen kunst- en cultuurvoorzieningen op hun beurt hoger opgeleiden naar de stad trekken.

Op indicator niveau is er een sterke correlatie tussen 'duurzame mobiliteit' en een lage langdurige werkloosheid, resp. hoge WOZ-waarde van de woningen. Het gaat hier kennelijk om gemeenten met welvarende inwoners die zich richten op de nieuwste toepassingen op het gebied van mobiliteit, zoals elektrische auto's, alternatieve brandstoffen, etc.

Ook is er een zeer sterke correlatie tussen de ontsluiting van hoofdwegen en afwezigheid van langdurige werkloosheid en van vermogensdelicten. Dit duidt er vermoedelijk op dat in het algemeen woningen in plattelandsgemeenten dichter bij (provinciale) hoofdwegen zijn gelegen dan woningen in de grote steden.

6.2.3 Samenvattend beeld

De correlatie-analyse geeft verschillende voorbeelden van over de kapitalen heen samenhangende kenmerken die zijn terug te voeren op de doorwerking van de eigenheid van stad en platteland (grote en kleine gemeenten) en de daarmee in verband staande verdichting van technische en economische functies als wegen, bedrijventerreinen en woningen.

De voorraden die in dat verband het meest frequent significant correleren met andere voorraden zijn 'arbeid' uit het economisch kapitaal, 'economische participatie' en 'veiligheid' uit het sociaal-cultureel kapitaal en 'hinder & calamiteiten' uit het ecologisch kapitaal. Zij zijn als signaalvoorraden te zien voor een duurzame gemeente.

Relevant is hier dat het merendeel van de gevonden correlaties moet worden geïnterpreteerd als niet zozeer van een direct causaal verband, maar van een 'gesitueerd' of contextueel verband. De verbanden tussen verschillende kenmerken van voorraden binnen en tussen de kapitalen zijn 'spurious', want bemiddeld door het type gemeentelijke context waarin deze gemeenschappelijk voorkomen. Dit vestigt eens te meer de aandacht op het belang van die gemeentelijke omgeving als bron van handelingsmogelijkheden. Duurzame ontwikkeling is een contextafhankelijk fenomeen, dat dan ook het beste contextafhankelijk kan worden aangepakt. De opgave voor de gemeente is daarmee om het samenstel van gemeentelijke eigenschappen, die verantwoordelijk zijn voor gevonden correlaties, te beïnvloeden.

7 De uitkomsten gezien in landelijk en lokaal perspectief

De uitkomsten van de monitor zijn van belang op twee niveaus, het gemeentelijke en het bovengemeentelijke (regionale, provinciale, landelijke). In dit hoofdstuk zal eerst vanuit de bovengemeentelijke invalshoek naar uitkomsten van de monitor worden gekeken. Vervolgens komt het perspectief van de gemeentelijke schaal aan de orde. In beide gevallen zal slechts schetsmatig en agenderend op de thema's worden ingegaan. Elk thema kent immers een uitgebreide eigen dynamiek die alleen in aparte studies recht kan worden gedaan, waarna met gefundeerde beleidsaanbevelingen kan worden gekomen. In dit hoofdstuk wordt de aandacht vooral gericht op het per thema in elkaar grijpen van de landelijke en lokale schaal.

Tenslotte wordt in dit hoofdstuk kort stilgestaan bij wenselijke verbeteringen in de dataverzameling en bij samenwerking in EU verband.

7.1 De betekenis van de monitoruitkomsten voor een selectie van landelijke thema's

De monitor 2015 geeft in vergelijking met 2014 een weerslag van ontwikkelingen die feitelijk in de periode 2012-2014 speelden. Het zijn de jaren waarin de economische crisis en naar aanleiding daarvan genomen overheidsmaatregelen aan de orde waren. In verband hiermee is het niet verwonderlijk dat het economisch kapitaal (-0,39%punt) en meer nog het sociaal-cultureel kapitaal (-0,54%punt) lager scoorden. Het ecologisch kapitaal ging het laatste jaar echter vooruit (+0,42%punt). Het totaal resultaat gaf daarom slechts een kleine teruggang in score (-0,17%punt) te zien.

Bij het economisch kapitaal is het vooral de voorraad 'arbeid' die een forse terugslag (gemiddeld -3,5%punt) vertoont. De andere economische voorraden scoren gelijk of juist iets beter. Deels kan dit mogelijk in verband worden gebracht met overheidsbeleid (rijks, provinciaal) gericht op de lange termijnversterking van de economische positie. Voorbeelden van dit laatste zijn de betere scores van de voorraden 'kennis' (+0,8%punt) en 'ruimtelijke vestigingsvoorwaarden' (+0,8%punt), al kunnen ook autonome ontwikkelingen hieraan debet zijn.

Bij het sociaal-cultureel kapitaal scoort de voorraad 'economische participatie' in 2015 gemiddeld flink lager (-3,3%punt). Ook 'veiligheid' (-0,7%punt) en 'woonomgeving' (-0,9%punt) dalen in waarde. 'Onderwijs' daarentegen vertoont een stijging (+0,8%punt).

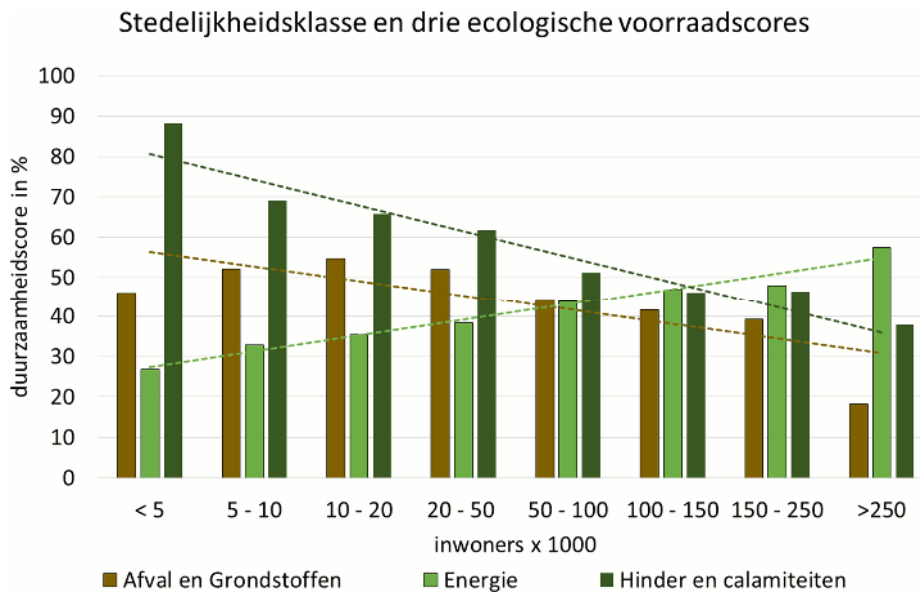
Bij het ecologisch kapitaal valt op dat de voorraden 'afval & grondstoffen' (+0,8%punt), 'energie' (+0,3%punt), en 'lucht' (+1,4%punt) het laatste jaar een hogere score vertonen. De aandacht voor het bevorderen van een circulaire economie en het SER energieakkoord van 2013 moedigen ontwikkelingen in de zelfde richting aan.

Bij de vier voorraden die in deze monitor extra accent hebben gekregen ('afval & grondstoffen', 'energie', 'gezondheid' en 'vestigingsvoorwaarden') komt het onderstaande meer gedetailleerde beeld naar voren. Voor de selectie van de hier vermelde thema's is vooral de agenda van het ministerie van Infrastructuur en Milieu leidraad geweest. Daarnaast wordt stilgestaan bij de gesignaleerde bijzondere positie van de middelgrote steden.

7.1.1 Afval en grondstoffen

Het vormgeven van de circulaire economie, waarbij de inzameling van afval van huishoudens en bedrijven een belangrijke schakel vormt om tot volledig hergebruik te komen, zou net als het realiseren van de andere grote technologische uitdaging, de energietransitie naar een klimaatneutrale samenleving, in theorie vooral gerealiseerd kunnen worden in de grote steden. Immers, hier krijgt nieuwe technologie doorgaans als eerste voet aan de grond. Maar dat is wat het dagelijkse huishoudelijk afval betreft niet het geval.

Bij de gescheiden inzameling van huishoudelijk afval scoren Rotterdam, 's-Gravenhage en Amsterdam laag, evenals Utrecht, Arnhem en Groningen. Het knelpunt is de inzameling van vooral het GFT, oud papier en restafval. Hoogbouw in de grote steden maakt gescheiden inzameling lastiger te organiseren, maar veel gemeenten hebben daar toch oplossingen voor gevonden in de vorm van publieke inzamelpunten in de nabijheid van de woningen. Een nadere analyse van de invloed van de grootte van de gemeente, zoals getoond in figuur 7.1, laat zien dat stijgende grootte van de gemeente tot ca. 20.000 inwoners gunstig uitwerkt op de voorraadscore en dat bij verdere stijging van de grootte de voorraadscore weer afneemt om bij de gemeenten groter dan 250.000 inwoners plotseling te halveren. Het succes van het tot stand brengen van dit onderdeel van de circulaire economie ligt volgens deze analyse in handen van de grote steden en in het bijzonder de 250.000-plus gemeenten en hun regio's.

Figuur 7.1 De invloed van de grootte van de gemeente en de scores op de voorraden 'afval & grondstoffen' (bruin), 'energie' (licht groen) en 'hinder & calamiteiten' (donker groen).

Tabel 5.4 liet zien dat de verbetering in de score voor 'afval & grondstoffen' bij de middelgrote gemeenten in 2015 ten opzichte van 2014 het grootste was. Hier is de mix van de invoering van betere inzameltechnieken en de inzet van de burgers kennelijk het meest gunstig. De vraag is hoe deze tendens ook voet aan de grond kan krijgen bij de grote gemeenten in ons land.

7.1.2 Energie

In de figuren 4.4. en 4.5 werd zichtbaar dat de energietransitie minder vorm krijgt naarmate gemeenten oostelijker in het land liggen. Amsterdam en Rotterdam lopen voorop met de hoogste voorraadscores van resp. 66 en 63%, gevolgd door gemeenten als Vlissingen, Heerhugowaard, Harlingen, Almere, Zoetermeer, Zeewolde en Tilburg.

Zoals figuur 7.1 laat zien, speelt ook hier de grootte van de gemeente een rol. Grotere gemeenten scoren hoger op de voorraad 'energie', een tendens die over het hele spectrum van inwoneraantallen is terug te vinden. Kennelijk bieden grotere gemeenten meer mogelijkheden tot toepassing van innovatieve oplossingen en tot beperking van het gas- en elektriciteitsverbruik. Factoren die daarbij een rol kunnen spelen zijn schaalvoordelen, meer openheid voor technologische vernieuwing en compacte woningbouw die tot een gemiddeld betere isolatie van woningen leidt.

Windenergie wordt vooral langs de kusten van de Noordzee en in Flevoland aangetroffen. Bij het voornemen van de overheid om vóór 2020 6000 MW windenergie op het land te plaatsen zijn locaties in Noordoost-Nederland, het

IJsselmeergebied en Zuidwest-Nederland steeds in beeld geweest⁹. Op langere termijn wordt een forse verdere groei van wind op land voorzien en een nog sterkere groei van wind op zee, leidend tot een totale bijdrage van wind aan de elektriciteitsproductie in 2030 van ca. 40%.¹⁰ Het praktisch afwezig zijn van windmolens in het oosten van Nederland zal dan meer een punt van discussie kunnen worden.

In het oostelijke deel van ons land komen ook meer woningen voor die een hoger energieverbruik (elektriciteit en gas) te zien geven, vermoedelijk door een vaker voorkomend alleenstaand karakter en minder goede isolatie omstandigheden. Dit geeft aan dat de gemeenten in ons land ook op dit thema voor verschillende uitdagingen staan.

Bij zonnestroom doet zich niet zo'n west-oost polariteit over het land voor als bij windenergie. De bijdrage van zonnestroom binnen het totaal van duurzame energie is nog gering maar neemt snel toe. In 2030 moet volgens de Nationale Energie Verkenning 2014 zonnestroom ca. 15% van de elektriciteitsproductie verzorgen. Toch zijn er nog gemeenten die op dit terrein achterblijven. Gemeenten in Noord-Nederland, een deel van Gelderland en in Zeeland geven een minder gunstig beeld dat de indruk wekt dat deze technologie in de betreffende gemeenten nog meer onder de aandacht kan worden gebracht. Een factor hierbij is dat de gemeenten met weinig zonnestroom economisch minder floreren. Indicatoren die een correlatie met de geringere inzet van zonnestroom vertonen zijn namelijk de capaciteit van hoger onderwijs (HBO/WO) (correlatie coëfficiënt 0,43), aandeel medium- en hightech-ondernemingen (0,43) en aandeel starters (0,47).

7.1.3 Gezondheid

De voorraad 'gezondheid' scoort in het oosten van Nederland wat lager dan in het westen, al zijn de verschillen tussen de provincies niet erg groot, zoals eerder werd getoond in figuur 4.11. Dit patroon laat zich op basis van figuur 4.12 herleiden tot vergelijkbare patronen bij de indicatoren 'chronisch zieken' en 'riskant gedrag'. Het veel voorkomen van chronisch zieken is niet zozeer een probleem van de grote steden, maar eerder van het platteland. 'Onvoldoende bewegen' concentreert zich in het zuiden van Zuid-Holland en Limburg, en in Flevoland.

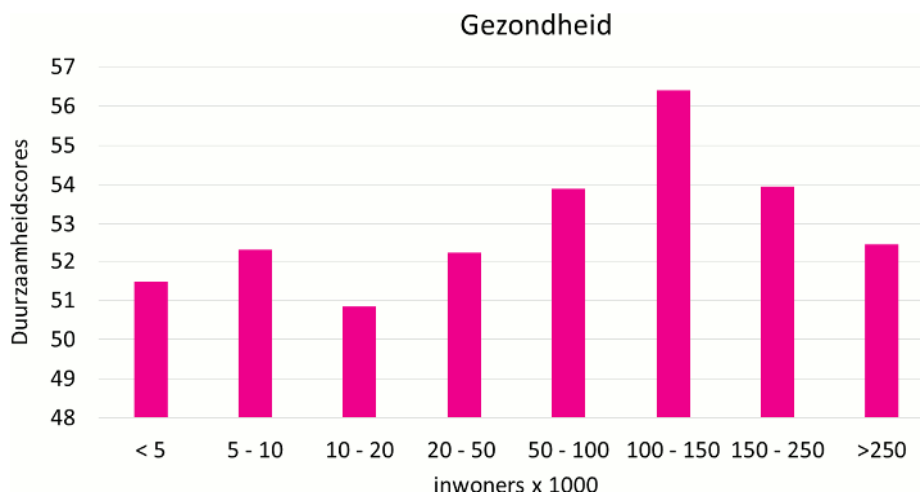
Een gunstige levensverwachting wordt verspreid over heel Nederland aangetroffen met uitzondering van bijvoorbeeld Rotterdam en Noordoost-Groningen. De levensverwachting scoort laag bij een relatief klein aantal (minder dan 5%) van de gemeenten.

⁹ Provinciale Milieudiensten en Natuur en Milieu, 2009, Geconcentreerde Windkracht in de Lage Landen, http://www.gnmf.nl/upload/documenten/Geconcentreerde_windkracht_juli_2009.pdf;
Ministerie IenM, 2014, Structuurvisie windenergie op land, Den Haag.

¹⁰ ECN, PBL, CBS, RON, 2014, Nationale Energie Verkenning, p. 64 en 107; <https://www.ecn.nl/nl/energieverkenning/>

Friesland springt er in twee opzichten uit: het relatief grote aantal verwarde personen dat overlast veroorzaakt en de gunstige beoordeling van de eigen gezondheid. Nader onderzoek moet uitwijzen wat hiervan de achterliggende oorzaken zijn.

Per saldo blijkt de score voor 'gezondheid' ook te variëren met de grootte van de gemeente, zoals getoond in figuur 7.2.

Figuur 7.2 Score voorraad 'gezondheid' afhankelijk van grootte gemeente

Hierbij verbetert de score voor 'gezondheid' bij toenemend aantal inwoners vanaf gemeenten met een omvang van 10.000-20.000 inwoners totdat bij een omvang van 100.000-150.000 inwoners kennelijk een optimum wordt bereikt. Het verbeteren van de gezondheidsvoorzieningen bij het toenemen van het inwoneraantal zou hiervoor verantwoordelijk kunnen zijn. Bij het verder toenemen van het inwoner aantal gaan vermoedelijk ook andere factoren een rol spelen.

Het optreden van regionale verschillen in gezondheid vormt al lange tijd onderwerp van studie.¹¹ Daarbij is gebleken dat opleidingsniveau een gunstig effect heeft op gezondheid en levensverwachting. Ook komen risicofactoren zoals roken en obesitas vaker voor bij lager opgeleiden. De sociaaleconomische situatie in een gemeente zal daarmee een doorwerking hebben in de score voor de gezondheidsindicatoren in de hier gepresenteerde monitor. Verder zijn er verschillen in de aanpak van bijvoorbeeld de GGD- en GGZ-organisaties die verantwoordelijk zijn voor de gezondheidszorg in gemeenten.¹²

Bij de analyse in deze monitor vanuit het oogpunt van duurzaamheid staat centraal dat de verschillen in de voorraadscores voor 'gezondheid' ook beoordeeld zouden moeten worden in het licht van de ruimere contextuele ontwikkelsamenhang van de gemeente en de regio. Nationale

¹¹ <http://www.nationaalkompas.nl/bevolking/segv/huidig/>

¹² GGD Nederland, 2013, Gezondheidsbeleid in de groei, Scan van gemeentelijke gezondheidsnota's 2013, http://www.vng.nl/files/vng/201311_gezondheidsbeleid_in_de_groei_rapport.pdf

beleidsmaatregelen zouden de mogelijkheden op regionaal en lokaal niveau moeten versterken door daarop aan te sluiten. Landelijk kunnen bijvoorbeeld bepaalde thema's worden opgepakt, waarbij gemeenten en gemeentelijke regionale diensten door benchmarking hun sterke en zwakke punten in kaart kunnen brengen. Dergelijke activiteiten kunnen vorm geven aan een zowel op afstand opererende maar tegelijk betrokken rol voor het rijk.

7.1.4 Ruimtelijke vestigingsvoorwaarden

De voorraad ruimtelijke vestigingsvoorwaarden scoort verspreid over het hele land redelijk gunstig, zoals eerder in figuur 4.21 zichtbaar werd. Het kleine aantal gemeenten met lage scores is eveneens over het hele land verspreid. Het laatste jaar is de score voor 'ruimtelijke vestigingsvoorwaarden' met 0,9% punt gestegen. Er wordt geen duidelijke invloed van de grootte van de gemeente op de score voor 'ruimtelijke vestigingsvoorwaarden' gevonden.

Ten zuiden van de lijn Den Helder-Arnhem komen de meeste gemeenten voor met een relatief gering aantal bedrijventerreinen, al zijn deze wel modern van aard (zie figuur 4.22). In totaal kent ons land meer dan 3.000 bedrijventerreinen. De indicator bedrijventerreinen scoort het hoogst in Delfzijl, Lelystad, Amsterdam, Almere, Terneuzen, Eemmond, Sittard-Geleen, Tilburg en Almelo. Ook deze top tien van gemeenten is redelijk over het hele land verdeeld, al ontbreekt hierbij een gemeente in bijvoorbeeld de provincie Zuid-Holland..

De leegstand van kantoorruimte speelt vooral in het midden van het land.

Lege winkelruimte wordt vooral aangetroffen langs de grens met België en Duitsland. De tien gemeenten met de meeste leegstand van winkelruimte zijn Heerlen, Appingedam, Kerkrade, Sittard-Geleen, Vaals, Cranendonck, Nissewaard, Doesburg, Oldambt en Echt-Susteren. De helft hiervan ligt in Limburg dat in het bijzonder met de combinatie van de economische teruggang en de grensproblematiek wordt geconfronteerd.

7.1.5 De uitdagingen van de middelgrote gemeenten

Naast de vier hiervoor besproken voorraden heeft het onderzoek aandacht gevraagd voor de bijzondere positie van de middelgrote gemeenten.

Grotere gemeenten scoren voor het sociaal-cultureel en in bescheidener mate voor het ecologisch kapitaal lager dan gemiddeld. Echter de score voor het economisch kapitaal stijgt naarmate het aantal inwoners toeneemt. Kleine gemeenten zijn dus vooral sociaal-cultureel in het voordeel, terwijl grote steden een economisch voordeel hebben. De middelgrote gemeenten profiteren van het één noch het ander. Hiervan heeft Nederland er 45 en er wonen ruim 3 miljoen burgers. Bij de middelgrote gemeenten is de werkgemeente en de groeigemeente het meest dominant, met een regionale functie in de sfeer van wonen en werken.

De uitkomsten van de monitor tonen aan dat de middelgrote gemeenten in een lastige positie verkeren. Daarom wordt ervoor gepleit meer aandacht aan de positie van de middelgrote gemeenten te geven die naast impulsen voor economische groei extra aandacht nodig hebben voor het oplossen van de sociaal-culturele uitdagingen die vaak even groot zijn als in de grote steden.

7.2 De lokale betekenis van de monitoruitkomsten

Met het uitkomen van de Nationale Monitor Duurzame Gemeenten 2015 kunnen gemeenten beschikken over een dataset die waar gewenst de eigen duurzaamheidsagenda en –programming kan ondersteunen. Immers de data zijn niet alleen bruikbaar voor de eigen situatie maar kunnen ook worden vergeleken met die van andere gemeenten. Daarbij kunnen gemeenten besluiten om de eigen keuzes in beeld te brengen door een eigen duurzaamheidsbalans te maken en daarbij gebruik te maken van de gegevens uit de jaarlijkse monitor. Ook kan de gemeente kiezen om zichzelf te benchmarken met andere zelf te selecteren gemeenten en op basis daarvan prioriteiten in het eigen duurzaamheidsprogramma aan te brengen. Zo ontstaat als het ware een staalkaart van simpele naar meer uitgebreide methoden, zoals weergegeven in de samen met Panassembla ontwikkelde figuur 7.3. Deze toont hoe de gemeente naar de stand van de ontwikkelingen de voor haar meest passende aanpak kan kiezen, gaande van eenvoudige monitoring naar het vormgeven van een lerende organisatie tot aan het voeren van een goed gemeentegesprek en het samen met andere gemeenten agenderen van gemeenschappelijke behoeften bij bijvoorbeeld het rijk of de EU.

Telkens zijn in beginsel zeven stappen onderscheiden, die echter in de praktijk ook anders kunnen worden vormgegeven. De gemeente is aan zet.

HOE DE TELOS DUURZAAMHEIDSMONITOR INZETTEN?

	WERKEN MET RESULTAAT	INTERACTIE
	Hoe pakken we de kansen van gunstige en de problemen van ongunstige scores aan?	Hoe versterken we de interactie met de lokale samenleving met betrekking tot nieuwe initiatieven?
VERGELIJKEN	Benchmarkanalyse aanvragen voor scores op indicatorniveau t.o.v. 10-20 gemeenten.	Benchmarkanalyse aanvragen als startpunt voor interactie met doelgroepen in gemeente.
VERDIEPEN	Verifiëren en verdiepen uitkomsten benchmark aan hand van meer specifieke data uit de eigen gemeente.	Verdiepen uitkomsten benchmark aan hand van meer specifieke data uit de eigen gemeente en initiatieven uit de gemeente.
KIEZEN	Zeer ongunstige indicatoren en hun beleidsterreinen beoordelen. Zijn in een ruimere context (bijv. meerekenen van voorzieningen buurgemeenten) beleidsacties nog steeds noodzakelijk?	Actoren in de samenleving vragen wat prioriteiten zijn m.b.t. duurzaamheid en melden welke initiatieven er in de gemeente al leven. Op basis hiervan bepaald het gemeentebestuur haar visie.
SAMENWERKEN	Duurzaamheidssystematiek inzetten als gemeenschappelijk kader voor beoordeling en vergelijking sectorale beleidsgebieden.	De keuze van het bestuur wordt teruggekoppeld aan de actoren in de samenleving. Zij worden uitgenodigd om samen met de gemeente te werken aan een aantal initiatieven die bij het plan aansluiten. De gemeente faciliteert en ondersteunt.
PROGRAMMEREN	Eigen beleidsdoelen vastleggen in samen met Telos op te stellen duurzaamheidsbalans.	Gemeente vertaalt de afspraken in de begroting.
VERBETEREN	Verbeteren duurzaamheidscore door alternatieve acties te ontwikkelen en op basis van PPP scan de beste te kiezen.	Gemeente realiseert de nieuwe acties in gezamenlijke projecten en initiatieven zoals werkplaatsen, innovatiecentra, etc.
EVALUEREN	Elke twee jaar update benchmark en duurzaamheidsbalans voor tussentijdse bijsturing en behalen beleidsdoelen.	De periodieke monitor van Telos biedt gelegenheid van jaar tot jaar om de vorderingen te volgen en bij te sturen.
METHODIEK*	Met wethouder(s) en ambtelijke top benen op tafel gesprek over grootste issues en hun mogelijke aanpak in samenhang.	De 'Collective Smartness' van actoren in gemeente mobiliseren voor ontwerp en uitvoering duurzame oplossingen.

*) Telos en partners

Figuur 7.3 Mogelijke invalshoeken van waaruit de gemeente mede met inzet van de monitor resultaten de eigen

DRAAGVLAK

Hoe kunnen we de duurzaamheidsdiscussie meer gezamenlijk voeren in College en Raad van onze gemeente ?

SAMENWERKINGSVERBANDEN

Hoe kunnen we onze gemeente optimaal laten samenwerken bij het realiseren van regionale synergie?

Bij aanvang van een nieuw College een benchmarkanalyse opstellen.	Analyse duurzaamheidsprofielen van gemeenten in de regio. Welke synergetische of afwentelingsmechanismen treden er op?	VERGELIJKEN
Verifiëren en verdiepen uitkomsten benchmark aan hand van meer specifieke data uit de eigen gemeente.	Naast economische kansen voor de regio ook effectievere gezamenlijke oplossingen identificeren bij sociale voorzieningen en op milieu (bijv. circulaire economie) gebied.	VERDIEPEN
Opstellen van duurzaamheidsvisie waarin wordt aangegeven hoe breed duurzaamheid wordt ingezet en welke doelen prioriteit krijgen. Hierdoor ontstaat gemeenschappelijke taal.	Bestuurlijke afspraken maken met buurgemeenten over samenwerking en wederzijdse versterking.	KIEZEN
In College worden afspraken gemaakt hoe wethouders samenwerken bij brede duurzaamheidsthema's en worden in ambtelijke organisatie coördinerend verantwoordelijken aangewezen.	Gezamenlijk uitvoeringsorganisaties opzetten.	SAMENWERKEN
De visie vertalen in een duurzaamheidsprogramma welke beleidsmaatregelen getroffen worden op het gebied van de 3P's en governance aspecten als duurzaam inkopen.	Verbeteren duurzaamheidscore van regio en individuele gemeenten door belangrijke besluiten steeds op basis PPP scan te nemen.	PROGRAMMEREN
De visie ook hanteren om in de voorbereiding van vergunningen duurzaamheidskansen te benutten.	Verbeteren duurzaamheidscores individuele gemeenten door alternatieve mogelijkheden te ontwikkelen en op basis van PPP scan de beste te kiezen.	VERBETEREN
Elke twee jaar update duurzaamheidsbalans voor tussentijdse bijsturing en behalen beleidsdoelen.	Elke twee jaar update benchmark en duurzaamheidsbalans voor tussentijdse bijsturing en behalen beleidsdoelen.	EVALUEREN
Gelegenheid scheppen voor besluitvorming op basis van 'Deep Democracy', het bereiken van consensus zonder te polderen.	Vanuit 'Systemic Thinking' de samenhangen in het grotere geheel van de regio begrijpen en optimaliseren.	METHODIEK*

*) Telos en partners

duurzaamheidsagenda kan aanvullen.

7.3 Verbeteringen in de dataverzameling

Het maken van de monitor vergt toegang tot een grote verscheidenheid aan data die echter slechts van jaar tot jaar ter beschikking worden gesteld. Dat is lastig omdat het verzamelen van data soms wordt gestopt, bijvoorbeeld om kosten te besparen of omdat inzichten of de beleidsrelevantie veranderen. Ook is er niet één loket voor alle duurzaamheidsdata van gemeenten. Veelal worden data ook op hogere schaalniveaus zoals dat van COROP gebieden, provincies of het land verzameld. Dit vindt zijn oorzaak in het feit dat veel economische processen plaatsvinden op een schaal die uitreikt boven het grondgebied van de gemeente. Dat geldt trouwens ook voor processen binnen beide andere kapitalen. Echter, met de decentralisatie van bestuurlijke taken naar het regionale en/of gemeentelijke niveau wordt het van toenemend belang dat voldoende data ook op die schaal beschikbaar zijn.

Bij het verzamelen van de gegevens voor de monitor 2015 kwam nog een ander probleem naar voren. Bij het verzamelen van mogelijke data voor indicatoren voor een gemengd rioolstelsel en de voortgang van de bodemsanering bleek dat de gegevens hierover alleen op basis van globale categorieën op kaartjes ter beschikking konden worden gesteld. Als reden hiervoor werd aangegeven dat daarmee lastige discussies kunnen worden vermeden, bijvoorbeeld in gemeenteraden. Het is voor studies zoals die van deze monitor van veel belang dat publieke gegevens niet geaggregeerd of gecategoriseerd maar in hun primaire vorm openbaar worden gemaakt. In de huidige maatschappelijke beweging naar 'open data' is dit een punt van aandacht.

7.4 Samenwerking in EU verband

Hoewel gemeenten een eigen ontwikkelpad gaan zijn er ook ontwikkelpaden die gemeenten kunnen delen en waarlangs ze van elkaar kunnen leren. Dat heeft in Nederland onder meer ertoe geleid dat er een G4 en G32 zijn gevormd. Ditzelfde is van belang op internationaal niveau, zoals reeds ter sprake kwam in paragraaf 1.2, waar gemeenten of regio's die met zelfde uitdagingen worden geconfronteerd met elkaar kunnen samenwerken of van elkaar leren. Voorbeelden zijn het Eurocities initiatief¹³ en het EU Comité van de Regio's¹⁴. Ook kan zo'n samenwerking ertoe leiden dat bij Europese instellingen zaken van gezamenlijk belang op de agenda worden gezet. Het is voor dergelijke acties nuttig te weten hoe de eigen gemeente zich verhoudt tot andere EU-gemeenten. In dit verband heeft Telos in samenwerking met DG Milieu en Consumentenzaken van de Europese Commissie een studie uitgevoerd onder ca. 60 EU steden die zich hebben gekandideerd voor de European Green Capital Award.¹⁵ Op basis van deze oriënterende studie kunnen grotere Nederlandse gemeenten EU steden vinden met vergelijkbare uitdagingen. Een uitbreiding van dit onderzoek wordt ter hand genomen met steun van het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.

¹³ http://www.eurocities.eu/eurocities/about_us

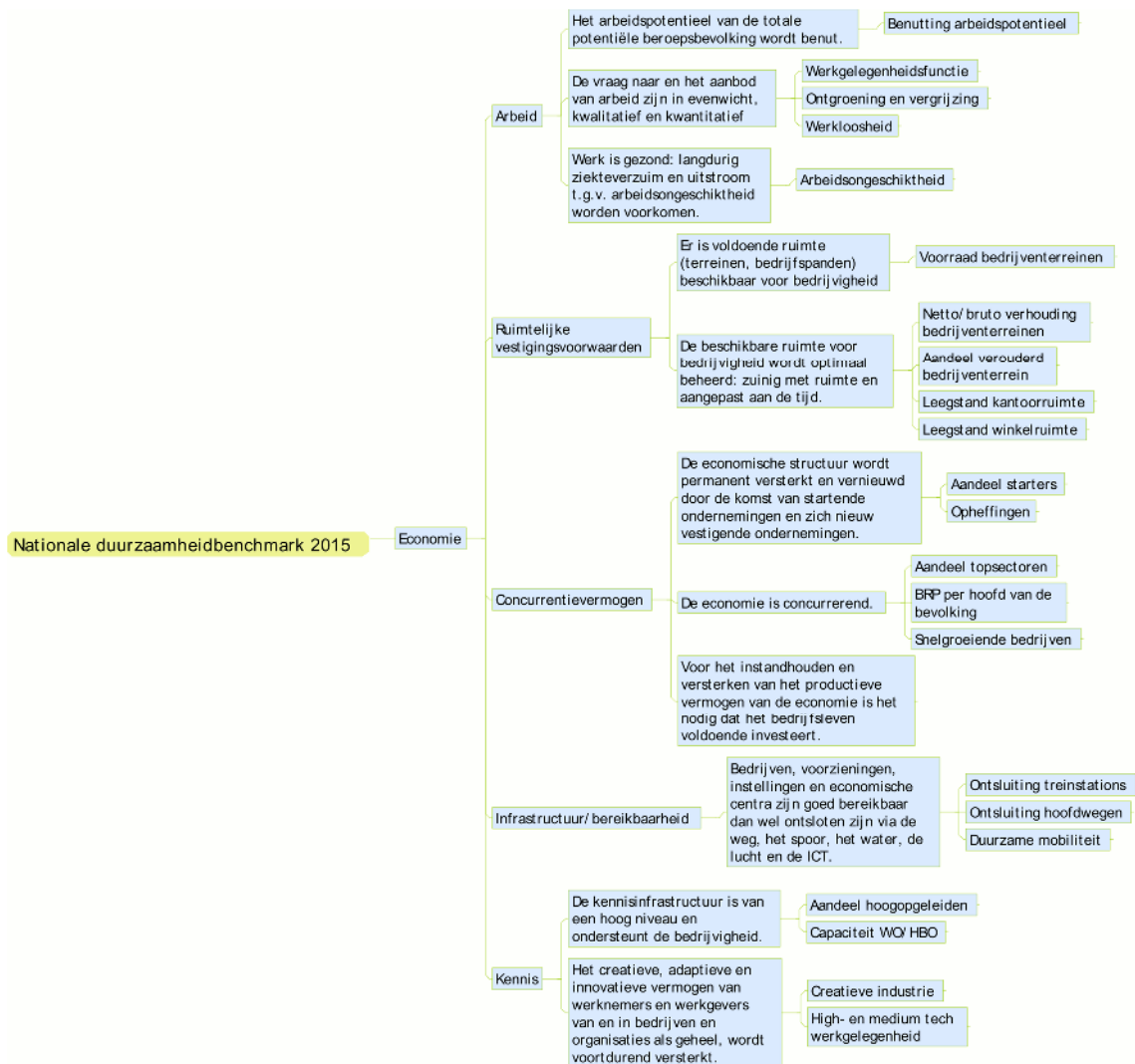
¹⁴ http://europa.eu/about-eu/institutions-bodies/cor/index_nl.htm

¹⁵ K. Zoeteman, M. van der Zande, R. Smeets, 2015, Integrated sustainability monitoring of 58 EU-Cities, Telos Rapport nr 15.123, www.telos.nl.

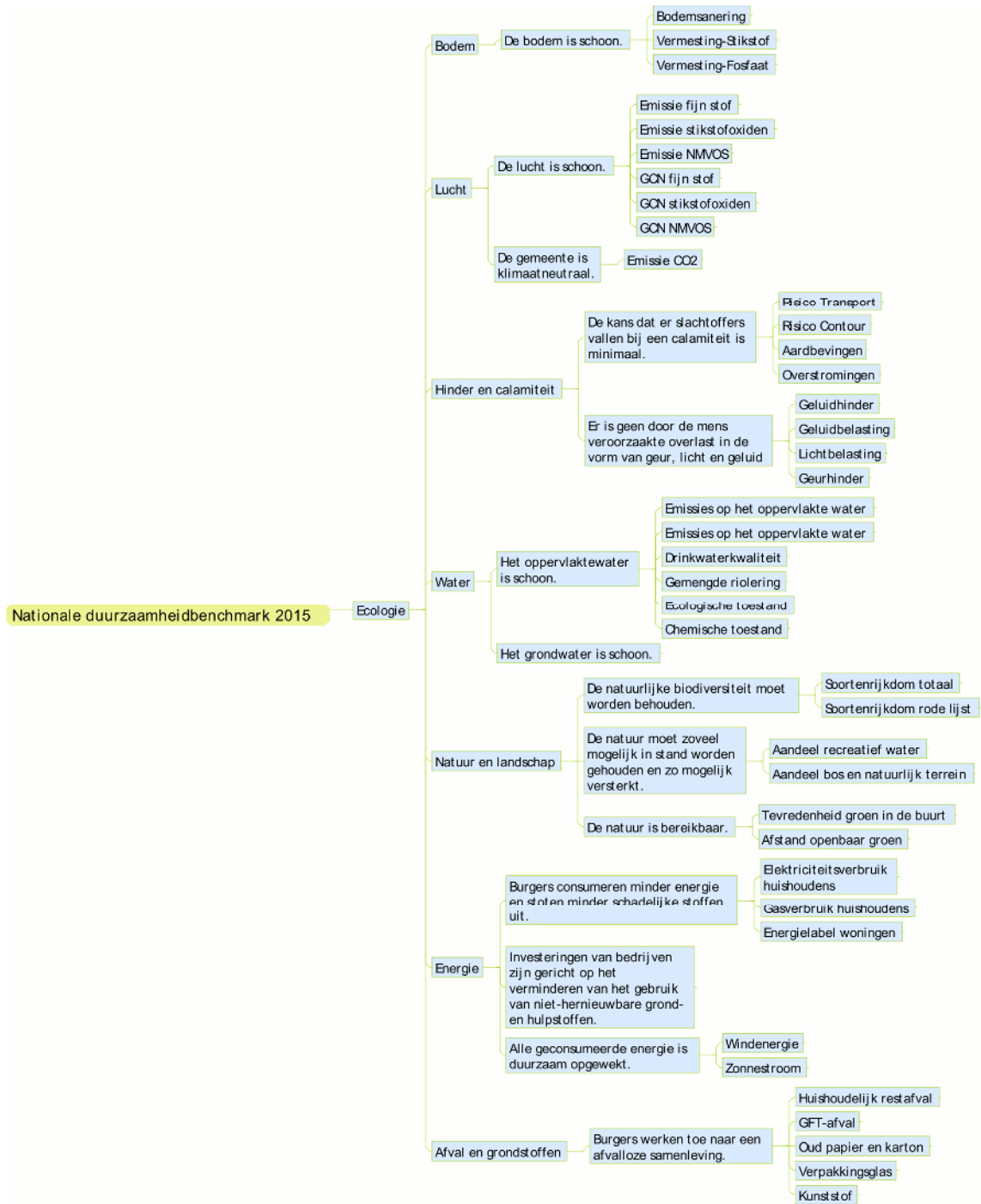
Bijlagen

Bijlage 1: Duurzaamheidseisen per kapitaal

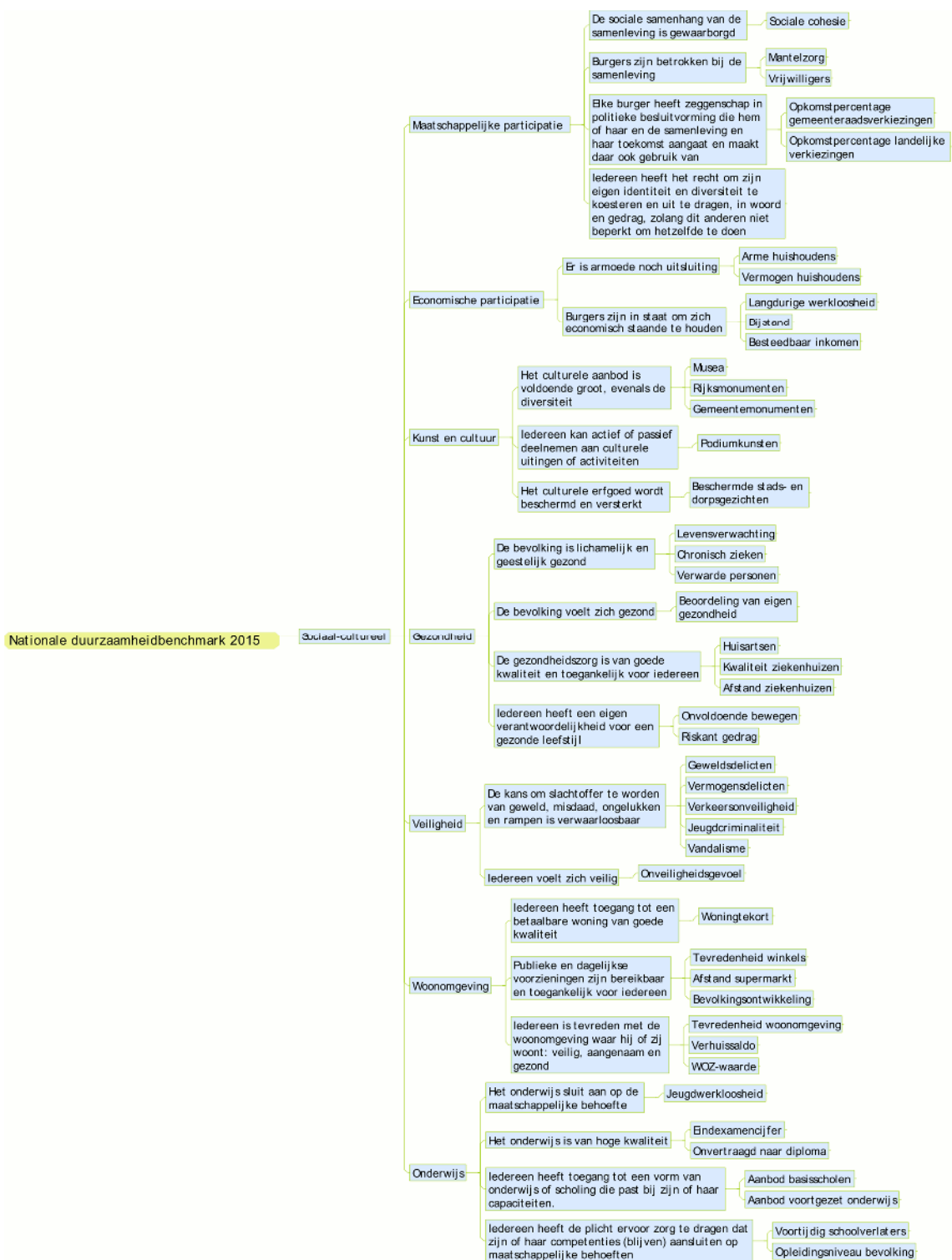
In de onderstaande drie figuren wordt in de vorm van mindmaps een overzicht van de gebruikte duurzaamheidseisen voor de voorraden gegeven.

Figuur B1.1 Mindmap duurzaamheidseisen economisch kapitaal

Figuur B1.2 Mindmap duurzaamheidseisen ecologisch kapitaal

Figuur B1.3 Mindmap duurzaamheidseisen sociaal-cultureel kapitaal

Bijlage 2: Gebruikte indicatoren, meeteenheden, meetjaar en bron.

In deze bijlage zijn opgenomen de indicatoren, hun meeteenheden en meetjaar per kapitaal (tabel B2.1 t/m B2.3) en de bronnen (tabel B2.4) die bij het opstellen van de monitor zijn toegepast. Voor een meer uitgebreide verantwoording per indicator wordt verwezen naar de Telos website www.telos.nl.

Tabel B2.1 Overzicht van de indicatoren en hun kenmerken voor het ecologisch kapitaal.

Voorraad	Indicator	Definitie	Meeteenheden	Jaar
Bodem	Bodemsanering	Aantal humane spoedlocaties in gemeente	Aantal (categorie)	2013
Bodem	Vermesting-Stikstof	Productie stikstof op landbouw	kg/ha	2013
Bodem	Vermesting-Fosfaat	Productie Fosfaat op landbouw	kg/ha	2013
Lucht	Emissie CO2	Emissie CO2	Index t.o.v 1990	2012
Lucht	Emissie stikstofoxiden	Emissie NOx	Index t.o.v 2005	2012
Lucht	Emissie fijn stof	Emissie PM10	Index t.o.v 2010	2012
Lucht	Emissie NMVOS	Emissie NMVOS	Index t.o.v 2005	2012
Lucht	GCN stikstofoxiden	Grootschalige concentratie NO2	microg/m3	2014
Lucht	GCN ozon	Grootschalige concentratie O3	microg/m3	2014
Lucht	GCN fijnstof	Grootschalige concentratie PM10	microg/m3	2014
Hinder en calamiteit	Geluidhinder	Percentage dat aangeeft 'soms' of 'vaak' geluidsoverlast te hebben	%	2012
Hinder en calamiteit	Licht belasting	Gemiddelde emissie van licht volgens satellietwaarnemingen	%	2012
Hinder en calamiteit	Geluidbelasting	Overlast meer dan 55db Lden	%	2011
Hinder en calamiteit	Geurhinder	Percentage dat aangeeft 'soms' of 'vaak' overlast van stank te hebben	%	2012
Hinder en calamiteit	Risico Transport	Transport met gevaarlijke stoffen over weg, water en spoor	km/ha	2014
Hinder en calamiteit	Risico Contour	Aandeel landoppervlakte dat onder een 10-6 risicocontour valt	%	2014
Hinder en calamiteit	Aardbevingen	Gemiddeld aantal aardbevingen per 3 jaar.	Drie jarig gemiddelde aantal	2012-2014

Voorraad	Indicator	Definitie	Meeteenheden	Jaar
Hinder en calamiteit	Overstromingen	Aantal getroffen inwoners in het geval van een overstroming	aantal inwoners/km2	2014
Water	Chemische toestand	Gemiddelde ecologische toestand oppervlaktewater	%	2014
Water	Ecologische toestand	Gemiddelde ecologische toestand oppervlaktewater	%	2014
Water	Emissies op het oppervlakte water	Stikstof-totaal	kg/inwoner	2013
Water	Emissies op het oppervlakte water	Fosfaat-totaal	kg/inwoner	2013
Water	Drinkwaterkwaliteit	Pompstation heeft overschrijding van de bacteriële norm	score	2013
Water	Gemengde riolering	Percentage van de riolering die gemengde riolering betreft	% (categorie)	2012
Natuur en landschap	Tevredenheid groen in de buurt	Percentage dat aangeeft 'tevreden' of 'zeer tevreden' te zijn over het groen in de buurt	%	2012
Natuur en landschap	Aandeel bos en natuurlijk terrein	Aandeel bos en natuurlijk terrein in de oppervlakte	%	2010
Natuur en landschap	Afstand tot openbaar groen	Gemiddelde afstand van woningen tot openbaar groen	km	2008
Natuur en landschap	Aandeel recreatief water	Recreatief water per 1000 ha	ha/km2	2010
Natuur en landschap	Soortenrijkdom totaal	Totaal aantal getelde soorten	aantal	2014
Natuur en landschap	Soortenrijkdom rode lijst	rode lijst soorten	aantal	2004-2014
Energie	Windenergie	Geproduceerde energie uit wind	TJ/km2	2013
Energie	Zonnestroom	Geproduceerde elektriciteit uit zonnepanelen	TJ/km2	2013
Energie	Gasverbruik huishoudens	Gemiddeld verbruik gas per huishouden	m3/huishoudens	2013
Energie	Elektriciteitsverbruik huishoudens	Gemiddeld verbruik elektriciteit per huishouden	kWh/huishoudens	2013
Energie	Energielabel woningen	Gemiddeld indexcijfer energielabel woningen	score	2014
Afval en grondstoffen	Huishoudelijk restafval	Huishoudelijk restafval in kg per inwoner	kg/inwoner	2012
Afval en grondstoffen	GFT-afval	GFT-afval in kg per inwoner	kg/inwoner	2012
Afval en grondstoffen	Oud papier en karton	Oud papier en karton in kg per inwoner	kg/inwoner	2012
Afval en grondstoffen	Verpakkingsglas	Verpakkingsglas in kg per inwoner	kg/inwoner	2012
Afval en grondstoffen	Kunststof	Kunststof verpakkingen in kg per inwoner	kg/inwoner	2012

Tabel B2.2. Overzicht van de indicatoren en hun kenmerken voor het sociaal-culturele kapitaal.

Voorraad	Indicator	Definitie	Meeteenheden	Jaar
Maatschappelijke Participatie	Sociale cohesie	Schaalscore sociale cohesie	score	2011
Maatschappelijke Participatie	Vrijwilligers	Aandeel vrijwilligers (18 jaar en ouder)	%	2005-2009
Maatschappelijke Participatie	Opkomst gemeenteraadsverkiezingen	Opkomstpercentage gemeenteraadsverkiezingen 2014	%	2014
Maatschappelijke Participatie	Opkomst landelijke verkiezingen	Opkomstpercentage landelijke verkiezingen 2012	%	2012
Maatschappelijke Participatie	Mantelzorg geven	Percentage 19 jaar en ouder dat min. 8 uur per week en/of langer dan drie maanden mantelzorg verleent	%	2012
Economische Participatie	Besteedbaar inkomen	Gemiddeld besteedbaar inkomen per huishouden	€/huishoudens	2013
Economische Participatie	Vermogen Huishouden	% huishoudens met een vermogen van 5000 of meer	%	2012
Economische participatie	Langdurige bijstand	Aantal bijstandsuitkeringen 15-75 jaar x percentage dat langer dan 36 maanden loopt / totale bevolking	%	2012
Economische Participatie	Arme huishoudens	Aandeel huishoudens onder 105% van het sociaal minimum	%	2012
Economische Participatie	Langdurige werkloosheid	Aandeel van de beroepsbevolking dat langer dan 36 maanden werkloos is	%	2014
Kunst en cultuur	Podiumkunsten	Aantal podiumkunsten binnen 20 km	aantal	2013
Kunst en cultuur	Rijksmonumenten	Aantal rijksmonumenten per 1000 inwoners	Monumenten/per 1000 inwoners	2013
Kunst en cultuur	Gemeente Monumenten	Aantal Gemeente Monumenten per 1000 inwoners	Monumenten/per 1000 inwoners	2013
Kunst en cultuur	Musea	Gemiddelde afstand tot dichtstbijzijnde museum	km	2011
Kunst en cultuur	Beschermde stads & dorpsgezichten	aangewezen beschermde stads & dorpsgezichten	aantal	2014
Kunst en cultuur	Archeologisch erfgoed	Aantal archeologische beschermde rijksmonumenten	aantal	2014
Gezondheid	Onvoldoende bewegen	Percentage 19-65 dat niet voldoet aan de Nederlandse Norm Gezond Bewegen	%	2012
Gezondheid	Risicant gedrag	Opgetelde percentages van obesitas, zware drinkers en zware rokers	%	2012
Gezondheid	Huisartsen	Aantal huisartsen binnen 3 km	aantal	2013

Voorraad	Indicator	Definitie	Meeteenheden	Jaar
Gezondheid	Kwaliteit ziekenhuizen	Gemiddelde kwaliteit van de ziekenhuizen	score	2014
Gezondheid	Afstand ziekenhuis	Afstand tot dichtstbijzijnde ziekenhuis (excl. poliklinieken)	km	2012
Gezondheid	Chronisch zieken	Percentage 19 jaar en ouder met minstens een door arts vastgestelde aandoening	%	2012
Gezondheid	Levensverwachting	Levensverwachting bij geboorte	leeftijd	2009-2012
Gezondheid	Verwarde personen	Aantal verwarde personen per 1000 inwoners	aantal/1000 inwoners	2014
Gezondheid	Beoordeling van eigen gezondheid	Percentage 19 jaar en ouder dat zijn eigen gezondheid als 'goed' tot 'zeer goed' omschrijft	%	2012
Veiligheid	Vandalisme	Aantal aangehouden verdachten per 10.000 inwoners voor vernieling en openbare orde	aantal/10000 inwoners	2011-2013
Veiligheid	Gewelddelicten	Aantal aangehouden verdachten per 10.000 inwoners voor gewelddelicten	aantal/10000 inwoners	2011-2013
Veiligheid	Vermogensdelicten	Aantal aangehouden verdachten per 10.000 inwoners voor vermogensdelicten	aantal/10000 inwoners	2011-2013
Veiligheid	Jeugdcriminaliteit	Percentage 12-21 jarigen dat voor de rechter is verschenen voor een delict	%	2012
Veiligheid	Verkeersonveiligheid	Geregistreerde ongevallen totaal per 1000 inwoners	aantal/1000 inwoners	2012
Veiligheid	Onveiligheidsgevoel	Percentage dat zich 'wel eens' of 'vaak' onveilig voelt	%	2011
Woonomgeving	Woningtekort	Nieuwbouw per 10.000 inwoners	aantal/ 10000 inwoners	2012-2014
Woonomgeving	Afstand supermarkt	Gemiddelde afstand tot de dichtstbijzijnde grote supermarkt	km	2013
Woonomgeving	Tevredenheid woonomgeving	Percentage dat 'tevreden' of 'zeer tevreden' is met de woonomgeving	%	2012
Woonomgeving	Tevredenheid winkels	Percentage dat 'tevreden' of 'zeer tevreden' is met de winkels in de omgeving	%	2012
Woonomgeving	WOZ-waarde	Mediane WOZ-waarde	€	2014
Woonomgeving	Bevolkingsontwikkeling	Levend geboren - overleden per 1000 inwoners	aantal/1000 inwoners	2010-2013
Woonomgeving	Verhuissaldo	Gevestigd in de gemeente - vertrokken uit de gemeente per 1000 inwoners	aantal/1000 inwoners	2010-2013

Voorraad	Indicator	Definitie	Meeteenheden	Jaar
Onderwijs	Jeugdwerkloosheid	Percentage van de beroepsbevolking (15-25 jaar) dat werkloos is	%	2014
Onderwijs	Aanbod basisscholen	Aantal basisscholen binnen 3 km	aantal	2012
Onderwijs	Aanbod voorgezet onderwijs	Aantal middelbare scholen binnen 5 km	aantal	2013
Onderwijs	Voortijdig schoolverlaters	Percentage van de deelnemers dat zonder diploma het onderwijs verlaat	%	2013
Onderwijs	Onvertraagd naar diploma	Gemiddeld rendement van de scholen in een gemeente	%	2012
Onderwijs	Eindexamencijfer	Gemiddeld eindexamencijfer van de scholen in een gemeente	Cijfer	2013-2014
Onderwijs	Opleidingsniveau bevolking	Percentage 18 jaar en ouder (excl. studerende) met een lage opleiding	%	2012

Tabel B2.3 Overzicht van de indicatoren en hun kenmerken voor het economische kapitaal.

Voorraad	Indicator	Definitie	Meeteenheden	Jaar
Arbeid	Werkgelegenheidsfunctie	Totaal aantal banen / totale beroepsbevolking	%	2014
Arbeid	Benutting arbeidspotentieel	Totale werkzame beroepsbevolking / potentiële beroepsbevolking	%	2014
Arbeid	Werkloosheid	Percentage van de beroepsbevolking met een werkloosheidsuitkering	%	2014
Arbeid	Ontgroening en vergrijzing	Verhouding 15-25 jarigen en 45-75 jarigen in de beroepsbevolking (15-25 - NL) + (NL - 45-75)	%	2014
Arbeid	Arbeidsongeschiktheid	Percentage van de potentiële beroepsbevolking met een arbeidsongeschiktheidsuitkering	%	2014
Ruimtelijke vestigingsvoorwaarden	Voorraad bedrijventerreinen	Totaal oppervlak uitgeefbaar bedrijventerrein	km ²	2013
Ruimtelijke vestigingsvoorwaarden	Netto/bruto verhouding bedrijventerreinen	Verhouding tussen netto en bruto oppervlak bedrijventerrein	%	2013
Ruimtelijke vestigingsvoorwaarden	Aandeel verouderd bedrijventerrein	Percentage bedrijventerrein dat verouderd is	%	2013
Ruimtelijke vestigingsvoorwaarden	Leegstand kantoorruimte	Percentage voorraad kantoorruimte die op de markt wordt aangeboden	%	2013
Ruimtelijke vestigingsvoorwaarden	Leegstand winkelruimte	percentage leegstaande winkels ten opzichte van totale winkelruimte	%	2014
Concurrentievermogen	Aandeel starters	Percentage starters ten opzichte van het totaal aantal vestigingen	%	2014
Concurrentievermogen	Opheffingen	Percentage opheffingen ten opzichte van het totaal aantal vestigingen	%	2012
Concurrentievermogen	Aandeel topsectoren	Percentage banen in de negen topsectoren	%	2014
Concurrentievermogen	BRP per hoofd	BBP per hoofd op COROP niveau / BBP per hoofd van NL	€/inwoner	2013
Concurrentievermogen	Snelgroeïende bedrijven	% van de MKB bedrijven waarbij het aandeel werknemen met meer dan 20% stijgt	%	2012
Infrastructuur en bereikbaarheid	Ontsluiting treinstations	Gemiddelde afstand tot het dichtstbijzijnde treinstation	km	2013
Infrastructuur en bereikbaarheid	Ontsluiting hoofdwegen	Gemiddelde afstand tot de dichtstbijzijnde hoofdweg	km	2013

Voorraad	Indicator	Definitie	Meeteenheden	Jaar
Infrastructuur en bereikbaarheid	Duurzame mobiliteit	Duurzaamheidsscore mobiliteit van CROW	score	2012/2013
Kennis	Aandeel hoogopgeleiden	Percentage van de beroepsbevolking met een hoge opleiding	%	2014
Kennis	Capaciteit WO/HBO	Percentage inwoners die bezig zijn met een HBO of WO opleiding	%	2012,2013
Kennis	High en Medium tech werkgelegenheid	Percentage banen in de medium en high tech sector	%	2014
Kennis	Creatieve industrie	Percentage banen in de creatieve sector	%	2014

Tabel B2.4 Overzicht van de geraadpleegde bronnen per kapitaal.

Kapitaal	Bronnen
Ecologisch Kapitaal	Compendium voor de Leefomgeving, Centraal Bureau voor de Statistiek, Emissieregistratie, Grootchalige Concentratiekaarten Nederland, WoonOnderzoek, RIVM, Risicokaart, KNMI, KRW portaal, Inspectie voor de Leefomgeving, Rioned, Earth Observation Group, Nationale Databank Flora en Fauna, Rijkswaterstaat klimaatmonitor
Sociaal-Cultureel Kapitaal	Centraal Bureau voor de Statistiek, Waarstaatjegemeente.nl, Databank Verkiezingsuitslagen, Verkiezingkaart, Nationale Zorgtoeslag, Kernkaart, Uitvoeringsinstituut Werknemersverzekeringen, Erfgoed databank, Elsevier "Beste ziekenhuizen", BVI Stuurkubus, Kinderen in tel; VerweyJonker instituut, Inspectie voor het Onderwijs,
Economisch Kapitaal	Centraal Bureau voor de Statistiek, Uitvoeringsinstituut Werknemersverzekeringen, LISA, IBIS, Compendium voor de Leefomgeving, Locatus, Kamer van Koophandel. CROW

Bijlage 3: Verklaringsmodel typologieën

Tabel B3.1 Verklaringsmodel met onafhankelijke variabelen voor de duurzaamheidsscores van de 393 gemeenten

Variable	Totaal score	Ecologie score	Sociaal-culturele score	Economie score
Huurwoningen	-0,152***	-0,0618	-0,294***	-0,101**
Ouderen	-0,197***	0,201**	-0,293***	-0,499***
Niet-westerse nationaliteiten	-0,111**	-0,0799	-0,340***	0,0866
Vestigingen in toerisme	0,139**	0,257***	0,0340	0,127
Migratie van bedrijven	0,0763**	0,0635	0,0852	0,0801
Nijverheidssector	0,0554	0,0871*	0,0466	0,0326
Dienstensector	0,119***	0,201***	0,0953	0,0593
Studenten	0,153***	-0,0723	0,184**	0,348***
Bebouwd oppervlakte	0,0458***	0,0706**	0,0509*	0,0159
R2	0,422	0,285	0,501	0,316

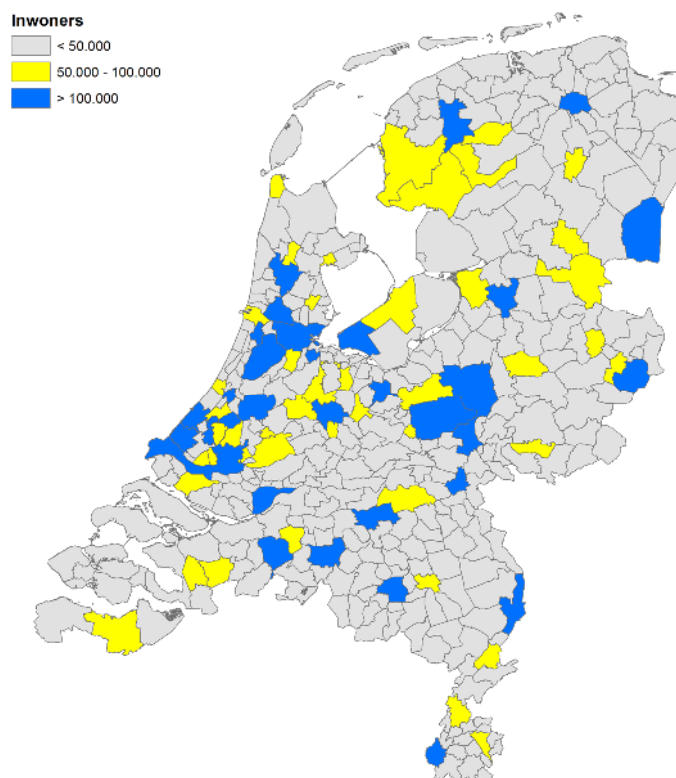
*** p<0,01, ** p<0,05, * p<0,1

Tabel B3.1 laat zien dat bodemgebruik in de vorm van 'bebouwd oppervlak' het ecologisch en sociaal-cultureel kapitaal beïnvloedt. De variabelen 'huurwoningen' en 'ouderen' laten bijvoorbeeld tevens een significante invloed zien op verschillende duurzaamheidsscores.

Mede op basis van deze regressieanalyse en de eerder genoemde overwegingen is een aangepaste sociaaleconomische typologie ontwikkeld die op onderdelen wat uitgebreider en specifiek is dan die in de monitor 2014.

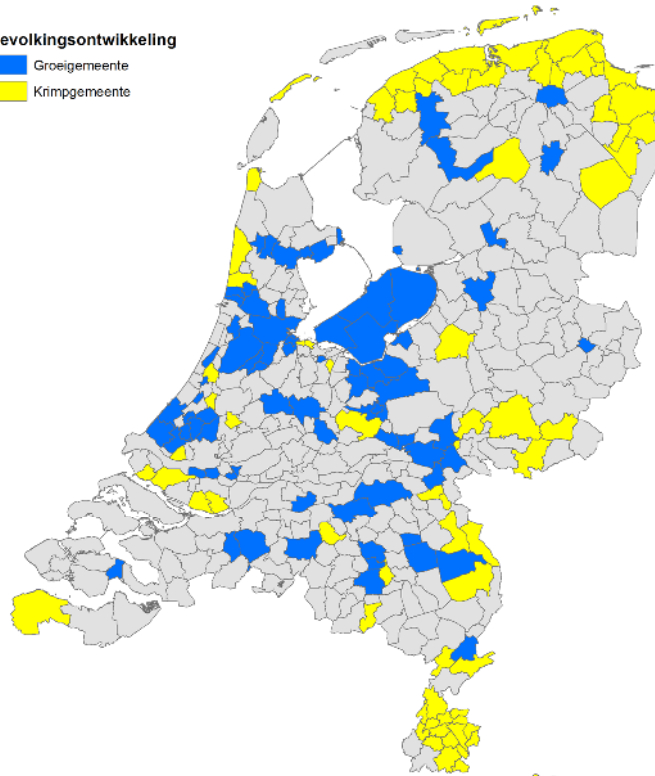
Bijlage 4: Overzicht van de typologieën

In de kaartjes in deze bijlage is per thema aangegeven welke gemeenten in welke typologie vallen.

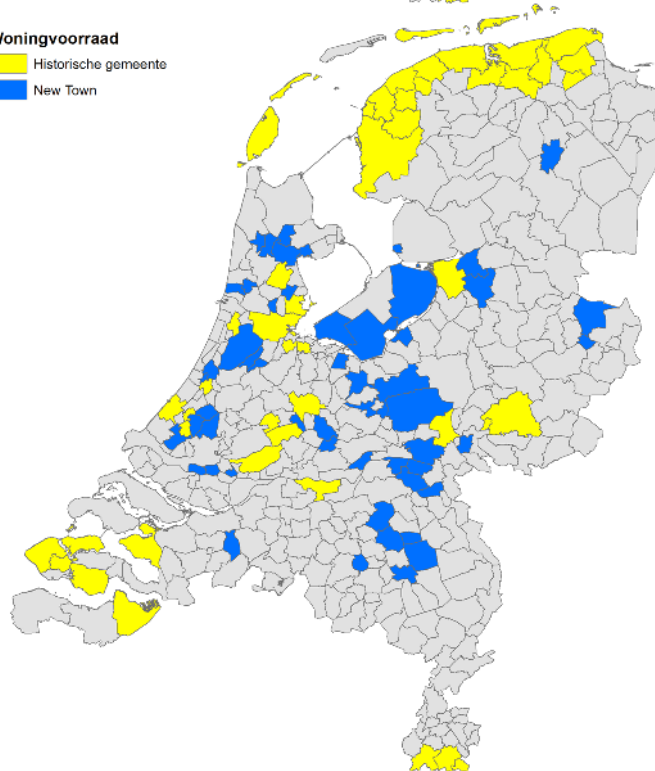
Bevolkingsontwikkeling

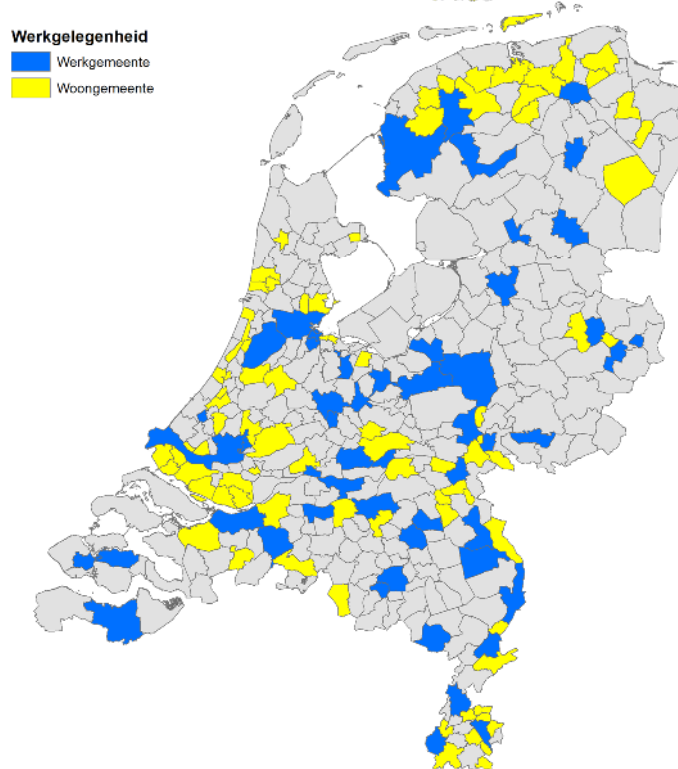
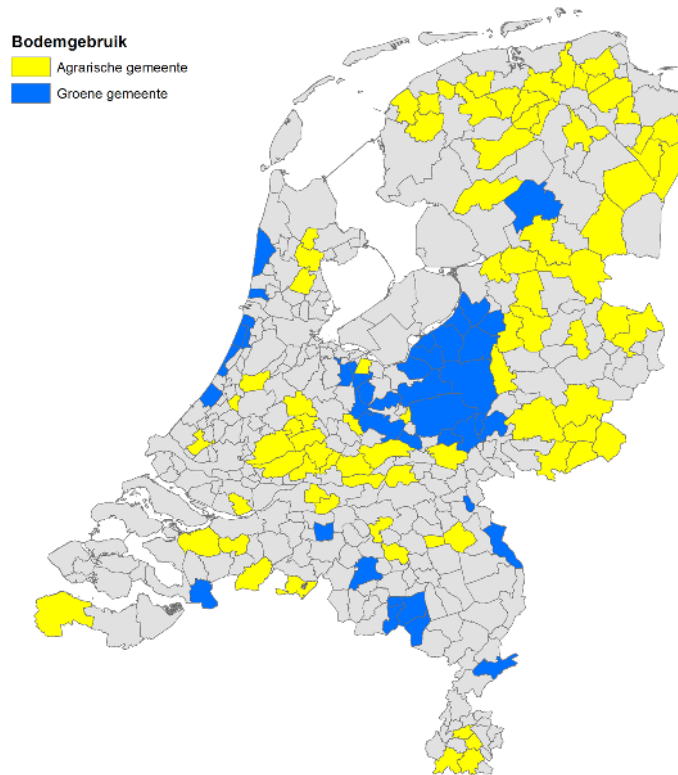
- Groei-gemeente
- Krimp-gemeente

Woningvoorraad

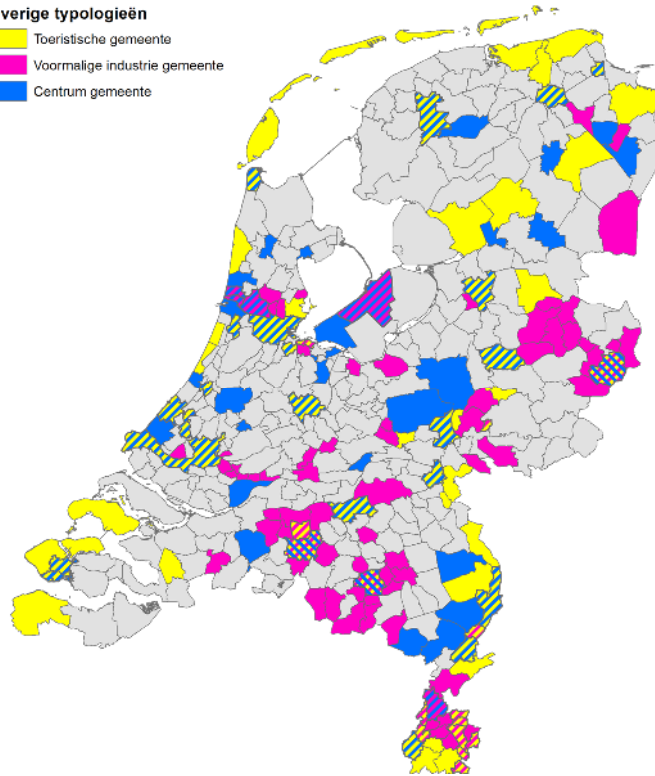
- Historische gemeente
- New Town

Overige typologieën

- Toeristische gemeente
- Voormalige industrie gemeente
- Centrum gemeente

Bijlage 5: Overzicht hoogst scorende gemeenten per gemeentetype

In tabel B5.1 wordt samengevat welke gemeenten per type gemeente als hoogste scoren.

Tabel B5.1 Best scorende gemeente per typologie

Beste gemeente	Score	Typologie
Katwijk	55,6	Centrum Gemeente Middelgrote gemeente
Midden-Delfland	58,7	Agrarische gemeente Groeigemeente Kleine gemeente New town
Mook en Middelaar	56,0	Krimpgemeente
Oostzaan	55,3	Industrie Gemeente
Rozendaal	58,0	Groene Gemeente Toeristische Gemeente Woongemeente
Utrecht	54,6	Werkgemeente
Veere	56,1	Historische Gemeente
Westland	55,2	Grote gemeente

Sommige gemeenten scoren als hoogste bij verschillende typen. Midden-Delfland en Rozendaal spannen hierin de kroon.

Bijlage 6: Pearson correlaties tussen voorraadcores

In de onderstaande tabellen zijn de correlaties tussen de voorraden weergegeven. In verband met de leesbaarheid zijn de tabellen opgedeeld naar kapitalen en zijn de kolomkoppen afgekort (aangegeven met ...).

Tabel B6.1 Correlaties binnen het ecologisch kapitaal

	Afval ...	Bodem	Energie	Hinder ...	Lucht	Natuur ...	Water
Afval en grondstoffen	1						
Bodem	-,273**	1					
Energie	-,446**	,254**	1				
Hinder en calamiteit	,464**	-,309**	-,517**	1			
Lucht	,095	-,051	-,107*	,154**	1		
Natuur en landschap	-,026	,455**	,031	-,140**	-,009	1	
Water	-,188**	,220**	,261**	-,333**	-,031	,260**	1

Tabel B6.2 Correlaties binnen het sociaal-cultureel kapitaal

	Econ. part...	Gezondheid	Kunst ...	Maats. part...	Onderwijs	Veiligheid	Woonomgeving
Economische participatie	1						
Gezondheid	,414**	1					
Kunst en cultuur	-,050	,157**	1				
Maatschappelijke Participatie	,546**	,198**	-,017	1			
Onderwijs	,336**	,614**	,201**	,193**	1		
Veiligheid	,600**	,056	-,098	,600**	,104*	1	
Woonomgeving	,296**	,503**	,060	,039	,451**	-,055	1

Tabel B6.3 Correlaties binnen het economisch kapitaal

	Arbeid	Concurrentie- vermogen	Infrastructuur ...	Kennis	Vestigings- voorwaarden ...
Arbeid	1				
Concurrentie- vermogen	,264**	1			
Infrastructuur en bereikbaarheid	-,002	-,118 [†]	1		
Kennis	,107 [†]	-,057	,369**	1	
Ruimtelijke vestig- ingsvoorwaarden	,043	,110 [†]	-,102 [†]	-,155**	1

Tabel B6.4 Correlaties tussen de voorraden uit het ecologisch en sociaal-cultureel kapitaal

	Afval ...	Bodem	Energie	Hinder ...	Lucht	Natuur ...	Water
Economische participatie	,359**	-,174**	-,408**	,335**	-,110 [†]	-,114 [†]	-,285**
Gezondheid	-,078	,092	,112 [†]	-,140**	-,145**	,166**	,135**
Kunst en cultuur	-,059	-,028	,043	-,114 [†]	-,021	,172**	,045
Maatschappelijke Participatie	,303**	-,289**	-,410**	,522**	,086	-,185**	-,337**
Onderwijs	-,057	,133**	,114 [†]	-,125 [†]	-,125 [†]	,245**	,225**
Veiligheid	,487**	-,261**	-,497**	,581**	,129 [†]	-,212**	-,397**
Woonomgeving	-,027	,100 [†]	,085	-,097	-,180**	,284**	,238**

Tabel B6.5 Correlaties tussen de voorraden uit het ecologisch en economisch kapitaal

	Afval ...	Bodem	Energie	Hinder ...	Lucht	Natuur ...	Water
Arbeid	-,169**	-,059	,077	-,033	-,255**	-,062	,045
Concurrentie- vermogen	,105 [†]	-,269**	-,171**	,136**	,036	-,230**	-,193**
Infrastructuur en bereikbaarheid	-,172**	,119 [†]	,301**	-,386**	,043	,128 [†]	,337**
Kennis	-,110 [†]	,164**	,256**	-,356**	-,002	,365**	,282**
Ruimtelijke vestig- ingsvoorwaarden	,008	-,049	-,042	,039	,010	-,053	-,095

Tabel B6.6. Correlaties tussen de voorraden uit het economisch en sociaal-cultureel kapitaal

	Arbeid	Concurrentie- vermogen	Infrastructuur ...	Kennis	Vestigings- voorwaarden ...
Economische participatie	,419**	,348**	-,202**	-,133**	,069
Gezondheid	,462**	,138**	,210**	,307**	-,131**
Kunst en cultuur	,101 [†]	-,066	,253**	,369**	-,078
Maatschappelijke Participatie	,248**	,244**	-,202**	-,257**	,112 [†]
Onderwijs	,469**	,034	,220**	,369**	-,049
Veiligheid	,081	,216**	-,343**	-,274**	,119 [†]
Woonomgeving	,412**	,115 [†]	,190**	,290**	-,049